

İvana Roanya

İnsan Hüquqları haqqında
Avropa Konvensiyasında təsbit olunmuş
şəxsi və ailə həyatına hörmət
hüququnun müdafiəsi

Avropa Şurasının insan hüquqlarına dair məlumat kitabçaları seriyası

COUNCIL
OF EUROPE

CONSEIL
DE L'EUROPE

İvana Roanya

İnsan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyasında təsbit olunmuş şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququnun müdafiəsi

Avropa Şurasının insan hüquqlarına dair məlumat kitabçaları seriyası

**Avropa Şurası
Strasburq, 2012-ci il**

Ivana Roanya (Ivana Roagna) cinayət işləri üzrə vəkil, habelə insan hüquqları və qanunun aliliyi məsələləri üzrə ekspertdir. O, Avropa Şurasında, o cümlədən Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsində çalışıb və ATƏT-in Bosniya və Herseqovinadakı ofisinin məsul əməkdaşı vəzifəsində işləyib. O, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Narkotik vasitələr və cinayətkarlıq üzrə idarəsinin (UNODC) Əfqanıstandakı ofisi üçün ədalət mühakiməsi və penitensiar sistemlərlə bağlı layihələrlə əlaqədar bir çox qiymətləndirmələri həyata keçirib, Avropa Şurasına, Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatına (IOM), ATƏT-in Demokratik təsisatlar və insan hüquqları bürosuna (ODIHR), Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Cinayətkarlığın qarşısının alınması və ədalət mühakiməsi üzrə regionlararası elmi-tədqiqat institutuna (UNICRI) və İtaliyanın Əfqanıstandakı Səfirliyinə insan hüquqlarına aid bir çox məsələlərlə, məsələn, ədalət mühakiməsinin müstəqilliyi, insan alveri, şahidlərin müdafiəsi və beynəlxalq cinayət hüququ məsələləri ilə əlaqədar məsləhətlər verib. O, həmçinin Moldova, Türkiyə, Ukrayna və İtaliya qanunvericiliyinə dair ekspert rəyləri verib və qanunvericiliyin hüquqi ekspertizasını həyata keçirib. Müəllif Avropa Şurasının müraciəti əsasında Cənub-Şərqi Avropada vəkillər, hakimlər, prokurorlar, polislər və QHT fəalları üçün insan hüquqlarına dair geniş təlimlər keçib. Hazırda UNICRI-də təlimlər üzrə baş mütəxəssis olan İvana Roanya İtaliya, Misir, Braziliya və Anqoladan olan mütəxəssislər üçün, habelə BMT-nin və Avropa İttifaqının sülhəratma əməliyyatlarının personalı üçün insan hüquqlarına dair beynəlxalq hüquq normaları və Avropa standartları ilə bağlı təlim proqramları hazırlayır və təlimlər keçir.

Bu nəşr Avropa İttifaqı ilə Avropa Şurası arasında Birgə Proqramın vəsaiti hesabına dərc olunub. Nəşrdə ifadə edilən fikirlər müəllifə aiddir və onlara görə Avropa İttifaqı və Avropa Şurası məsuliyyət daşımır. Həmin fikirlər bu nəşrdə adı çəkilən hüquqi sənədlərin Avropa Şurasına üzv olan dövlətlərin hökumətləri üçün, Avropa Şurasının nizamnamə orqanları üçün və ya İnsan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyası əsasında təşkil edilmiş hər hansı digər orqan üçün məcburi qüvvəyə malik olan rəsmi şərh kimi başa düşülməməlidir.

Avropa Şurasının İnsan hüquqları və qanunun aliliyi üzrə baş direktorluğu
F-67075 Strasbourg Cedex
www.coe.int/justice

© Avropa Şurası, 2012-ci il
Üz qabığındakı illüstrasiyanın müəlliflik hüququ Fotolia.com-a məxsusdur
1-ci nəşr, Fevral 2012-ci il
Avropa Şurasının mətbəəsində çap olunub

© Avropa Şurası, azərbaycan dilində nəşr, 2015-ci il

Mündəricat

İnsan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyasının 8-ci maddəsi	6
Giriş	7
I hissə. Ümumi icmal	9
8-ci maddə ilə qorunan hüquqların müəyyən edilməsi.....	10
Şikayət 8-ci maddənin tətbiq dairəsinə düşürmü?.....	10
İki mərhələli qiymətləndirmə.....	11
1-ci mərhələ (8-ci maddənin 1-ci bəndi): Şikayət 8-ci maddənin tətbiq dairəsinə düşürmü?.....	11
2-ci mərhələ (8-ci maddənin 2-ci bəndi): Hüquqlara müdaxilə baş veribmi?.....	11
8-ci maddənin dörd aspekti.....	12
“Şəxsi həyat” nə deməkdir?.....	12
“Şəxsi həyat” anlayışı hansı münasibətləri əhatə edir?.....	13
Ətraf aləmlə münasibətlər qurmaq hüququ.....	14
Şəxsin öz taleyini özünün həll etməsi və şəxsi müstəqilliyi hüququ 8-ci maddə ilə tanınırmı? Həyata son qoyma və ölümdən sonrakı tədbirlər.....	15
Şəxsi həyat anlayışı cinsi münasibətlərə və hərəkətlərə şamil olunurmu?.....	17
“Şəxsi həyat” termininin çoxaspektli anlayışı Cinsi mənsubiyyət 8-ci maddə ilə qorunurmu?.....	18

Şəxsin özünə ad və soyad seçmək hüququ varmı?.....	18
Şəxsin etnik mənsubiyyət hüququ varmı?.....	18
İnsanların fotosəkilləri.....	19
Şəxsin nüfuzunun qorunması hüququ.....	20
Fərdi məlumatların toplanması və onlardan istifadə imkanı.....	20
Şəxsi həyat ictimai kontekstdə.....	22
İş yerində axtarış və müşahidənin aparılması.....	22
Valideyn olmaq hüququ və ya vəzifəsi mövcuddurmu? 8-ci maddənin abort hüququna və reproduktiv hüquqlara tətbiqi.....	23
Övladla hüquqi bağlılıq münasibətlərinə 8-ci maddə şamil olunumu?.....	25
Dövlət tərəfindən təhlükəsizliklə bağlı tətbiq edilən məhdudiyətlər şəxsi həyata aiddirmi?.....	26
Fiziki və mənəvi toxunulmazlıq hüququ nə deməkdir?.....	26
8-ci maddə ilə 3-cü maddə arasında qarşılıqlı əlaqə.....	27
Ailə həyatı anlayışının xarakteri.....	30
8-ci maddənin məqsədləri üçün hansı münasibətlər ailə həyatı təşkil edir?.....	30
Nikah və ya birgə yaşayış ailə münasibətlərinin mövcud olduğunu müəyyən etmək üçün zəruri və ya kifayətdirmi?.....	31
Qan qohumluğunun olması ailə münasibətlərinin mövcud olduğunu müəyyən etmək üçün zəruri və ya kifayəti?.....	32
Ailə həyatına nə vaxt son qoyulur?.....	33

Övladlığa götürmə vasitəsilə yaranmış ailə həyatı münasibətləri	33
“Mənzil” nə deməkdir?.....	33
Mülkiyyət hüququnun olması müvafiq məkanın mənzil hesab edilməsi üçün zəruri və ya kifayətdirmi?.....	35
Yazışma sirtinin toxunulmazlığı hüququ: bu hüquq hansı əlaqə formalarına şamil olunur?.....	35
Yazışmaları göndərən və ya alan şəxsin kimliyi əhəmiyyət daşıyırımı?.....	36
Yazışmaların məzmunu əhəmiyyət daşıyırımı?.....	36

II hissə. İstisna halları nəzərdə tutan müddəalar: 8-ci maddənin 2-ci bəndi .....

Hansı hərəkətlər 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş hüquqları müdaxilə təşkil edir?	38
Müdaxilənin baş verdiyini sübut etmək vəzifəsi hansı tərəfin üzərinə düşür?	39
Müdaxilə əsaslı idimi? Ümumi izahat	40
Müdaxilə qanunla nəzərdə tutulmuşdumu?.....	41
Konvensiyada nəzərdə tutulmuş “qanun” anlayışı nəyi bildirir?.....	41
Qanunilik prinsipinin praktiki tətbiqi.....	42
Uşaqların dövlət himayəsinə verilməsi.....	43
Məhbusların məktublarının oxunması və ziyarətçilərin onlara baş çəkməsinin tənzimlənməsi.....	43
Məxfi müşahidə tədbirlərinin tətbiqi	45
Polisin fərdləri dayandırmaq və üzərlərində axtarış aparmaq	

səlahiyyətləri	46
İmmiqrasiya məsələlərinə aid işlər.....	47
Müdaxilənin qanuni məqsəd daşması.....	47
Milli təhlükəsizlik.....	48
İctimai əlaqələr.....	48
Ölkənin iqtisadi rifah maraqları.....	48
İğtişanın və ya cinayətin qarşısının alınması	49
Sağlamlığın, yaxud mədəniyyətin mühafizə edilməsi	49
Digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi	50
Zərurilik tələbi.....	50
Mütənasiblik tələbi və qiymətləndirmə sərbəstliyinin həddləri.....	51
Qiymətləndirmə sərbəstliyi doktrinasının praktiki tətbiqi.....	53
Məhbusun şəxsi və ailə həyatına müdaxilə.....	53
Fərdin şəxsi həyatının və nüfuzunun toxunulmazlığı hüququ.....	54
Şəxsiyyət sənədlərini verməkdən imtina edilməsi.....	55
Uşaqların dövlət himayəsinə verilməsi.....	56
Abortla əlaqədar tətbiq edilən məhdudiyətlərin mütənasibliyinin müəyyən edilməsi.....	56
Süni yolla doğuş.....	57
Məxfi müşahidə tədbirləri.....	59
Öz məşəyindən xəbərdar olmaq hüququ.....	60
Övladlığa götürmə məsələsi	61
Fərdi məlumatların saxlanması və istifadəsi.....	62
Məşğulluq məsələsi.....	63
Şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququnun müdafiəsi.....	65

Ekoloji hüquqlar	66
III hissə. Pozitiv öhdəliklər	68
Şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququnun müdafiəsi	68
Cinsi mənsubiyyət.....	70
Öz məşəyindən xəbərdar olmaq hüququ.....	72
Qanuni qohumluq əlaqələrinin müəyyən edilməsi.....	73
“İctimai fiqurların şəxsi həyatı”nın toxunulmazlığı hüququnun müdafiəsi.....	73
Özəl sənaye sahələrinin tənzimlənməsi.....	74
Ətraf mühitə və sağlamlığa qarşı təhlükələr barəsində məlumatların verilməsi	75
Qeyri-sağlam yaşayış yerlərinin sakinlərinin alternativ yerlərlə təmin edilməsi.....	77
Ailə həyatının müdafiəsi.....	78
Ailə münasibətlərinin tanınması.....	78
Ailə həyatının mühafizəsi.....	79
Kənar təhdidlərdən müdafiə.....	82
Mənzil toxunulmazlığı hüququnun müdafiəsi.....	83
Yazışma sirlərinin qorunması.....	86

IV hissə. Seçilmiş problemlə sahələr	88
Ətraf mühitin mühafizəsi ilə əlaqədar olaraq Konvensiya ilə qorunan hüquqlar.....	88
8-ci maddə və ətraf mühitlə bağlı hüquqlar.....	88
8-ci maddə və sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ.....	89
8-ci maddənin immiqrasiya məsələlərinə aid işlərə tətbiqi.....	90
Ölkədən çıxarıma və deportasiya.....	91
Cinayət işi üzrə məhkum edildikdən sonra şəxsin ölkədən çıxarılması: “Bultif meyarları” və onların təkamülü.....	93
İmmiqrantların ailələri ilə qovuşmaq hüququ.....	98
Ölkədə uzun müddət qanunsuz yaşayan şəxslərə yaşayış icazəsi verilməsinin şərtləri və onların vəziyyətinin tənzimlənməsi: 8-ci maddənin müddəaları belə hallara şamil olunurmu?.....	101
8-ci maddə ilə “Beynəlxalq uşaq oğurluğunun mülki-hüquqi aspektləri haqqında” Haaqa Konvensiyası arasında qarşılıqlı əlaqə.....	103
İşlərin siyahısı	108

İnsan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyasının 8-ci maddəsi: Şəxsi həyata və ailə həyatına hörmət hüququ

1. Hər kəs öz şəxsi və ailə həyatına, evinə və yazışma sirlirinə hörmət hüququna malikdir.

2. Milli təhlükəsizlik, ictimai asayiş və ölkənin iqtisadi rifah maraqları naminə, iğtişaş və ya cinayətin qarşısını almaq üçün, sağlamlığı, yaxud mənəviyyatı qorumaq üçün və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarını müdafiə etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan hallar istisna olmaqla, bu hüququn həyata keçirilməsinə dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən müdaxiləyə yol verilmir.

Giriş

Buməlumat kitabçası praktiki fəaliyyət göstərən hüquqşünasların öz fəaliyyətlərində istifadə edə biləcəkləri vasitə olaraq İnsan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyasının («Konvensiya») 8-ci maddəsinin tətbiq dairəsinə dair qısa icmal təqdim etmək və onların öz işlərində Konvensiyanı və Avropa Məhkəməsinin presedent hüququnu başa düşmələrinə kömək etmək məqsədi ilə hazırlanıb. Bu, xüsusən ona görə ki, önəmlidir ki, Konvensiyanın müddəaları bu müqavilənin iştirakçısı olan dövlətlərin çoxunun milli hüquqi sistemlərində tam təsbit olunub. Hüquq sahəsinin mütəxəssisləri başa düşməlidirlər ki, Məhkəmənin qərarları sadəcə tövsiyə xarakteri daşımır və tək-cə cavabdeh dövlətə aid deyil, onlar iştirakçı dövlətlərin milli məhkəmə orqanlarında birbaşa tətbiq edilə bilirlər, belə ki, onların tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrin normaları milli qanunvericilik normalarından üstün tutulmalıdır.

Son on ildə Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi («Məhkəmə») 8-ci maddənin müdafiə etdiyi hüquqların əhatə dairəsini əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirib. Bu maddənin müddəaları daim təkamülə uğrayır ki, bu da onun xarakterindən irəli gəlir: 8-ci maddə Konvensiyanın qeyd-şərtlə tətbiq edilən maddələri sırasında birinci maddədir (qeyd-şərtlə tətbiq edilən sonrakı maddələr 9, 10 və 11-ci maddələrdir), yəni onun tətbiqi zamanı insan hüquqlarının müdafiəsi ilə iştirakçı dövlətlərin qiymətləndirmə sərbəstliyi arasında balans gözlənilməlidir. Bu sahədə iştirakçı dövlətlərin qiymətləndirmə sərbəstliyi

kifayət qədər genişdir, xüsusən ona görə ki, Avropada 8-ci maddənin əhatə etdiyi dərin sosial və mədəni köklərə malik olan məsələlərlə bağlı konsensus yoxdur, buna görə də hesab edilir ki, iştirakçı dövlətlər bu sahədə cəmiyyətin tələbatlarını beynəlxalq məhkəmə orqanlarından daha yaxşı bilirlər. 8-ci maddənin müddəalarına şamil olunan prinsiplərin qısa icmalının təqdim edildiyi bu məlumat kitabçasında həmçinin son dövlətlərdə cəmiyyətlərdə baş vermiş mədəni və ictimai dəyişikliklərin nəticələrinin bu maddənin şərhinə göstərdiyi təsir də toxunulub.

Bu məlumat kitabçası dörd hissəyə bölünüb və onların hamısında Konvensiyanın substantiv (maddi-hüquqi) maddələri ilə bağlı presedent hüququna geniş surətdə istinad edilib. I hissə 8-ci maddə ilə ümumi tanışlıqla başlayır. Sonra bu maddənin müddəaları ilə qorunan hüquqların aid olduğu dörd ayrıca sahə, yəni şəxsi həyatın toxunulmazlığı, ailə həyatının toxunulmazlığı, mənzil toxunulmazlığı və yazışma sirlərinin toxunulmazlığı nəzərdən keçirilir. Bunların hər biri nisbi müstəqilliyə malik anlayışlar kimi qəbul edilməlidir. 8-ci maddə ilə bağlı şikayətin bu maddənin tətbiq dairəsinə düşüb-düşmədiyinin müəyyən edilməsi Məhkəmənin həmin şikayəti araşdırarkən həyata keçirdiyi iki mərhələli qiymətləndirmənin birinci mərhələsini təşkil edir. Məhkəmə işin hallarını araşdırdıqdan sonra şikayətin bu maddənin tətbiq dairəsinə düşdüyünü müəyyənləşdirdikdə qiymətləndirmənin ikinci mərhələsi başlayır. Bu ikinci mərhələ məlumat kitabçasının II hissəsində əhatəli şəkildə tədqiq edilir və bu zaman 8-ci maddə ilə qorunan hüquqlara müdaxilə

edilməsinə haqq qazandıran elementlər nəzərdən keçirilir. III hissədə 8-ci maddədən irəli gələn pozitiv öhdəliklərə ümumi nəzər salınır, həmin öhdəliklərin inkişafı Konvensiyanın müddəalarının Məhkəmə tərəfindən şərh edilərək təkamülə uğramasının mühüm xüsusiyyətlərindən birini özündə əks etdirir. Sonuncu – IV hissə 8-ci maddənin pozuntuları ilə bağlı ictimaiyyətdə narahatlığın artmasından irəli gələn və bununla əlaqədar Məhkəməyə təqdim edilən şikayətlərdə onun diqqətinə çatdırılan üç problemlə sahəyə həsr olunub. Bunlar sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququna, Konvensiya normalarının immiqrasiya məsələlərinə tətbiqinə və 8-ci maddə ilə Beynəlxalq uşaq oğurluğunun mülki aspektlərinə dair Haaqa Konvensiyası arasındakı qarşılıqlı əlaqəyə aid problemlərdir.

Kitabın oxunaqlı olması üçün mətndə istinad edilən işlərin yalnız adları verilir, həmin işlər üzrə qərarlara tam istinadlar isə kitabın sonunda təqdim edilir. Məhkəmənin bütün qərarlarını, habelə seçmə qəraradlar və məlumatlar HUDOC məlumat bazasında yerləşdirilib, onları bu saytdan tapmaq olar: <http://hudoc.echr.coe.int/>. Aşağıdakı hissələrdə bu və ya digər qərarlar ulduzla işarələnib, bu o deməkdir ki, bu kitab yazılarkən həmin qərar hələ qüvvəyə minməmişdi.

I hissə. Ümumi icmal

Nəzərdən keçirilən hüququn məqsədi «fərdləri dövlət orqanlarının qanunsuz hərəkətlərindən qorumaqdır». Hər hansı fərdin şəxsi müstəqilliyinin dörd aspektini – şəxsi həyatının, ailə həyatının, mənzilinin və yazışma sirlərinin toxunulmazlığını müdaxilələrdən qorumaqla bu məqsədə nail olmaq olar. 8-ci maddənin quruluşu qeyd-şərtlə tətbiq edilən digər maddələrin quruluşu kimidir: birinci bənddə bu maddənin təmin etdiyi hüquqların məzmunu əks olunub, ikincidə bənddə isə bu maddənin təmin etdiyi hüquq və azadlıqların həyata keçirilməsini məhdudlaşdırmaq üçün iştirakçı dövlətin istinad edə biləcəyi ümumi şərtlər və konkret əsaslar öz əksini tapıb. Baxdığı işlərin çoxunda Məhkəmənin fərdlərin bu maddədə nəzərdə tutulmuş hüquqları həyata keçirmələrinə dövlət tərəfindən müdaxilənin qanuniliyini şübhə altına almasa da, iştirakçı dövlət etiraz edilən müdaxilənin demokratik cəmiyyətdə zəruri olduğunu, yəni təxirəsalınmaz ictimai tələbatdan irəli gəldiyini və cəmiyyətin paylaşdığı dəyərlərə uyğun olduğunu sübut etmək vəzifəsini daşıyır. Beləliklə, zərurilik konsepsiyasına (müdaxilə tədbirinin qarşıya qoyulan qanuni məqsədə mütənəsis olması tələbi bu konsepsiyanın tərkib elementidir) bir çox hallarda fərdlərlə dövlətlər arasında hüquqi savaşı cərəyan etdiyi əsas mübarizə meydanı kimi baxmaq olar. Lakin illər keçdikcə cəmiyyətdəki davamlı sosial və iqtisadi dəyişikliklərin təsiri altında bu meydanın sahəsi dəyişir. Buna görə də 8-ci maddənin praktikada tətbiqi məsələsi mürəkkəbləşir və onu mübahisəli

sosial situasiyalarda tətbiq etməyə cəhd göstərmək və tətbiqinin nəticələrini öncədən proqnozlaşdırmaq çətindir. Bu məsələ ilə əlaqədar deyə bilərik ki, 8-ci maddə Konvensiyanın dəyişikliklərə ən çox açıq olan maddələrindən biridir, belə ki, illər keçdikcə bu maddənin şamil olunduğu məsələlərin sayı artır və onun müdafiə etdiyi hüquqların tətbiq dairəsi hər hansı digər maddələrin şamil olunmadığı məsələləri əhatə edir. Bu, müəyyən dərəcədə onun nəticəsidir ki, Strasburq orqanları 8-ci maddədə nəzərdə tutulan hüquqların hansı maraqlara şamil olunduğunun əhatəli anlayışını verməyiblər və beləliklə bu məsələni zamanın ixtiyarına buraxıblar, yəni zaman keçdikcə bu maraqlar da dəyişikliyə uğrayır. Son illər 8-ci maddənin müddəalarını sağlamlıqla bağlı sosial və iqtisadi tələblərə, məsələn, tibbi xidmətlərlə və dərmanlarla təmin edilmək tələblərinə şamil etmək cəhdləri artır. Hələlik Strasburq Məhkəməsi bu tələbləri təmin etməyə meyl göstərmir, məsələn, o, qərarlarında bildirib ki, 8-ci maddə tibbi resurslarla təmin edilmək məsələsinə şamil olunmur. O, həm də qərara alıb ki, ciddi bipolyar psixi xəstəlikdən əziyyət çəkən şəxs həkim resepti olmadan ağrısız yolla və uğursuzluq riski olmadan həyatına son qoya biləcək maddəni əldə etmək istədikdə, dövlətlər onun könüllü intiharına yardım etməyə borclu deyillər, yəni bu məsələ ilə bağlı 8-ci maddə üzrə «pozitiv öhdəlik» daşıyırlar.¹ Lakin Məhkəmə razılışı ki, 8-ci maddənin müddəaları milli azlıq nümayəndələrinin ənənəvi həyat tərzini sürmək hüququna² şamil

¹ Haas İsveçrəyə qarşı (*Haas v. Switzerland*).

² Çepmen, Koster, Berd, Li və Ceyn Smitin işləri (*Chapman, Coster, Beard, Lee and Jane Smith*),

olunur və səs-küy, çirkəndirmə və ya ətraf mühitlə əlaqədar digər narahatlıqlarla bağlı məsələləri əhatə edir.³

8-ci maddə ilə qorunan hüquqların müəyyən edilməsi

Məhkəmənin presedent hüququnun təhlili göstərir ki, Konvensiya ilə qorunan hüququnun pozulduğunu sübut etmək və həmin hüququn 8-ci maddənin tətbiq dairəsinə düşdüyünə Məhkəməni inandırmaq vəzifəsi ərizəçinin üzərinə düşür. *E.B.-nin işində* ərizəçi Məhkəmə heyətindəki çoxluğu inandırmaya nail olmuşdu ki, onun övladlığa götürmə tələblərinə cavab vermədiyi əsas gətirilərək uşaq övladlığa götürmək üçün müraciətinin milli hakimiyyət orqanı tərəfindən rədd edilməsi onun uşaq övladlığa götürmək hüququnun və ya övladlığa götürmə yolu ilə özünə ailə qurmaq hüququnun pozuntusunu deyil (bu hüquqlar Konvensiyanın tətbiq dairəsinə düşmür), şəxsi həyatının toxunulmazlığı hüququnun pozuntusunu təşkil edib, belə ki, o, övladlığa götürmə yolu ilə ətraf aləmlə təmas qurmaq və münasibətlərini inkişaf etdirmək imkanından məhrum edilib. Ərizəçi şikayət ərizəsində birdən artıq hüququnun 8-ci maddənin tətbiq dairəsinə düşdüyünü göstərirsə, Məhkəmə şikayətin konkret olaraq 8-ci maddə ilə təmin edilən dörd

hamısı Birləşmiş Krallığa qarşı işlər [Böyük Palata].

³ Hutton və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı (*Hutton and others v. the United Kingdom*), [Böyük Palata]; və Pauell və Rayner Birləşmiş Krallığa qarşı (*Powell and Rayner v. the United Kingdom*), [Böyük Palata]; Lopes Ostra İspaniyaya qarşı (*Lopez Ostra v. Spain*); Gerra və başqaları İtaliyaya qarşı (*Guerra and others v. Italy*), [Böyük Palata]; Taşkın və başqaları Türkiyəyə qarşı (*Taşkın and others v. Turkey*).

hüquqdan hansına aid olduğunun dəqiqləşdirməyə ehtiyac görmədən şikayətə baxa bilər. *Klassın işində* Məhkəmə qərara aldı ki, telefona dinləmə qurğularının quraşdırılması və telefon danışıqlarının dinlənməsi, habelə poçt vasitəsilə yazışmaların izlənməsi və oxunması 8-ci maddənin tətbiq dairəsinə düşür və şəxsi və ailə həyatının və yazışma sirlərinin toxunulmazlığı hüququna müdaxilə təşkil edir.

Şikayət 8-ci maddənin tətbiq dairəsinə düşürmü?

8-ci maddənin tətbiq dairəsinə düşmək üçün şikayət bu maddənin təmin etdiyi dörd hüquqdan birinə, yəni şəxsi həyatın və ailə həyatının, habelə mənzilin və ya yazışma sirlərinin toxunulmazlığı hüququna aid olmalıdır. Bu dörd hüququn mənası elə onların adından bəlli olur və həmin hüquqların pozulub-pozulmaması məsələsi xeyli dərəcədə işin faktlarından asılıdır. Bundan əlavə, bu hüquqların şamil olduğu məsələlər bir-birini istisna etmir, yəni qarşılıqlı əlaqədədir və bu səbəbdən bu hüquqlardan birinə müdaxilə təşkil edən tədbir eyni zamanda digərlərinə də müdaxilə təşkil edə bilər. Məhkəmə bu hüquqların müxtəlif aspektlərinin şərhilə bağlı meyarlara dair konkret qaydalar müəyyən etməkdən imtina edir və adətən belə işləri hər bir işin konkret hallarını nəzərə almaqla həll edir və beləliklə bu hüquqların hər birinin müstəqil mənə daşdığını qeyd edir. Məhkəmənin bu yanaşması onun cəmiyyətdəki sosial, hüquqi və texnoloji dəyişiklikləri nəzərə almasına imkan verir, hərçənd ki, bəzən bu yanaşma praktiki fəaliyyət göstərən hüquqşünasların

bu hüquqların məzmununu dəqiq müəyyənləşdirməsində çətinliklər vardır. Lakin presedent hüququnun, xüsusən bu və ya digər işin konkret hallarının təhlili müxtəlif situasiyaları 8-ci maddənin prizmasından şərh etməyə və həmçinin bu maddənin daim təkamülə uğrayan və dinamik xarakter daşıyan maddə olduğunu nəzərə almağa imkan verir.

İki mərhələli qiymətləndirmə

Şikayət ərizəsində göstərilən faktların və halların Konvensiyanın pozuntusunu təşkil edib-etmədiyini müəyyənləşdirərkən Məhkəmə iki mərhələli qiymətləndirmə həyata keçirir. Qiymətləndirmənin birinci və ikinci mərhələləri bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədədir: birinci mərhələdə araşdırılan sualın, yəni şikayətin 8-ci maddənin tətbiq dairəsinə düşüb-düşmədiyi barədə sualın cavabı mənfidirsə, Məhkəmə işə bu maddə əsasında baxılmasını dayandırır. Lakin ərizəçinin hüquqlarına dövlət tərəfindən müdaxilə edilməməsi (bu məsələ 2-ci mərhələdə araşdırılır) heç də bütün hallarda Məhkəmənin işə bu maddə əsasında baxmaqdan imtina etməsinə səbəb olmur, çünki ola bilər ki, belə hallarda dövlət pozitiv öhdəliklərini yerinə yetirməmiş olsun. Məhkəmə hər bir işdə 8-ci maddənin tətbiqi məsələsinə aşağı göstərilən ardıcılıqla yanaşır. Bir çox hallarda Məhkəmə aşağıdakı məsələlərin hər birini təfəssilatlı şəkildə araşdırmır, amma bununla belə, o, 8-ci maddə üzrə şikayəti araşdırarkən heç vaxt aşağıdakı ardıcılıqdan kənara çıxmayıb.

1-ci mərhələ (8-ci maddənin 1-ci bəndi): Şikayət 8-ci maddənin tətbiq dairəsinə düşürmü?

İşin konkret hallarına 8-ci maddənin tətbiqinin mümkünlüyü məsələsini araşdırarkən Məhkəmə aşağıdakı suala cavab axtarır: **◇ şikayət 8-ci maddənin tətbiq dairəsinə düşürmü?** Bu sualın cavabı ondan asılıdır ki, işin konkret halları nəzərə alınmaqla, araşdırılan situasiyanın 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş «şəxsi həyat», «ailə həyatı», «mənzil» və ya «yazışma sirlinin» toxunulmazlığı hüququ ilə əlaqədar olduğu qənaətinə gəlmək olarmı? Cavab mənfidirsə, deməli, 8-ci maddənin müddəaları həmin situasiyaya tətbiq edilə bilməz və bu halda Məhkəmə şikayətə 8-ci maddə üzrə baxılmasını davam etdirmir. Lakin Məhkəmə həmin situasiyaya 8-ci maddənin müddəalarının tətbiqinin mümkün olduğu qənaətinə gələrsə, o halda qiymətləndirmənin ikinci mərhələsinə keçir.

2-ci mərhələ (8-ci maddənin 2-ci bəndi): Hüquqlara müdaxilə baş veribmi?

İkinci mərhələdəki araşdırmanın özü də iki hissədən ibarətdir və bu mərhələdə məhz hansı aspektin iş üçün əhəmiyyət kəsb etməsi araşdırılan hüquqlara müdaxilənin baş verib-verməməsindən asılıdır. Bu halda da Məhkəmə qiymətləndirməni həyata keçirərkən müvafiq suallara cavab axtarır. Bir çox hallarda 8-ci maddə üzrə verilən şikayətlər deportasiya və ya ölkədən çıxarılma barədə qərarların, habelə axtarış, müayinə və ya

məcburi tibbi müalicə tədbirlərinin, yaxud ümumiyyətlə dövlətin hərəkətlərinin Konvensiyaya uyğunluğu məsələsinə aid olur. Belə hallarda Məhkəmə aşağıdakı suala cavab axtarır:

◇ 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş hüquqlara müdaxilə baş veribmi?

Müdaxilənin baş verdiyi müəyyən edilibsə, o halda aşağıdakı suallar cavablandırılmalıdır:

◇ Müdaxilə qanunla nəzərdə tutulubmu?

◇ Müdaxilə qanuni məqsəd daşıyırdımı?

◇ Müdaxilə demokratik cəmiyyətdə zəruri idimi?

Hətta Məhkəmə bu nəticəyə gəlsə ki, 8-ci maddənin birinci bəndi ilə qorunan hüquqların həyata keçirilməsinə və ya istifadəsinə müdaxilə edilməyib, bu, 8-ci maddə üzrə verilmiş şikayətin araşdırılmasını dayandırmır. Bu halda Məhkəmə iştirakçı dövlətin pozitiv öhdəlik daşıyıb-daşmadığını, yəni Konvensiyada nəzərdə tutulmuş öhdəliklərini yerinə yetirmək üçün tədbirlər görməyə borclu olub-olmadığını araşdırır. Beləliklə, bu araşdırmada aşağıdakı sual cavablandırılmalıdır:

◇ Dövlət pozulduğu iddia edilən hüququn müdafiəsi ilə bağlı pozitiv öhdəlik daşıyırdımı?

8-ci maddənin dörd aspekti

Yuxarıda qeyd edilən iki mərhələli qiymətləndirmənin birinci hissəsinə nəzər saldıqdan sonra 8-ci maddənin dörd aspektinin, yəni bu maddədə nəzərdə tutulmuş dörd hüququn məzmunu barədə praktiki göstərişlərə nəzər salmağın vaxtıdır. Aşağıdakı

bölmələrdə onların hər biri Strasburq Məhkəməsinin presedent hüququnun işığında nəzərdən keçiriləcək. Aşağıdakı ümumi icmal bütün məsələləri əhatə etməsə də, rəhbər tövsiyələri özündə əks etdirir və bu icmal nəzərdən keçirərkən yadda saxlamaq lazımdır ki, Konvensiya «canlı» (daim təkamülə uğrayan) sənəddir və cəmiyyətin həyatındakı dəyişikliklər tezliklə 8-ci maddənin tətbiq dairəsinin hüdudlarının genişləndirilməsinə səbəb ola bilər.

«Şəxsi həyat» nə deməkdir?

Strasburq Məhkəməsi «şəxsi həyat» termininin dəqiq və aydın anlayışını heç vaxt verməyib: onun rəyinə görə, bu, tam anlayış verilməsi mümkün olmayan geniş əhatəli termindir.⁴ Aydın məsələdir ki, «şəxsi həyat» anlayışı fərdin özəl həyatına nisbətən daha geniş anlayışdır, belə ki, o, hər bir fərdin müstəqil inkişaf etdiyi və şəxsiyyət kimi formalaşdığı sahələri, o cümlədən digər şəxslərlə münasibətlərini və ətraf aləmlə təmaslarını da əhatə edir. «Şəxsi həyat» termininə birmənalı anlayış vermək əvəzinə Məhkəmə hər bir konkret işin araşdırılması nəticəsində bu terminin hansı situasiyalara şamil olunduğunu müəyyənləşdirib. Nəticədə daha çox qeyri-müəyyən bir konsepsiya alınıb və bu konsepsiyaya istinadən Məhkəmə bu termini geniş çeşidli situasiyalara şamil etməyə meyllidir, belə ki, illər ərzində formalaşan «şəxsi həyat» anlayışı müxtəlif situasiyalara, o

⁴ Costello-Roberts Birləşmiş Krallığa qarşı (*Costello-Roberts v. the United Kingdom*).

cümlədən aşağıdakılara şamil olunur: şəxsə ad qoyulması; şəxsin şərəf və nüfuzunun müdafiəsi; ailəsinin mənsəyi barədə məlumat əldə etməsi; fiziki və mənəvi toxunulmazlığı; cinsi və sosial mənsubiyyəti; seksual həyatı və oriyentasiyası; sağlam ətraf mühitdə yaşaması, öz taleyini özünün həll etməsi və şəxsi müstəqilliyi; axtarış və müsadirə tədbirlərinə və telefon danışıqlarının dinlənilməsinə qarşı müdafiə ilə təmin edilməsi. Bundan əlavə, Məhkəmə qərara alıb ki, fərdin mülki hüquq qabiliyyətinin müəyyən edilməsi 8-ci maddənin tətbiq dairəsinə düşür və bu qənaətə gəlib ki, 8-ci maddə, məsələn, əmək münasibətlərinə aid işlərə şamil olunur,⁵ belə ki, qanun əsasında keçmiş məxfi xidmət əməkdaşlarının özəl sektorda işdən azad edilməsi və ümumiyyətlə işə götürülməsinə məhdudiyətlər qoyulması məsələsini Məhkəmə şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququnun kontekstində araşdırıb.⁶ Naturalizasiya yolu ilə vətəndaşlıq almaq tələblərinə 8-ci maddənin tətbiqi həssas məsələdir: bu maddə konkret vətəndaşlıq əldə etmək hüququnu təmin etməsə də, *Cenovezenin işində (Genovese)* Məhkəmə bildirdi ki, istisna etmək olmaz ki, müəyyən hallarda şəxsə vətəndaşlıq verməkdən əsassız olaraq imtina edilməsi Konvensiyanın 8-ci maddəsi üzrə məsələləri meydana çıxara bilər, belə ki, bu imtina fərdin bu maddə ilə qorunan şəxsi həyatının sosial aspektinə

mənfi təsir göstərə bilər.⁷ Məhkəmə nikahın qeydiyyatı alınmasının həddən artıq gecikdirilməsini də bu maddənin tətbiq dairəsinə düşən məsələ hesab edib.⁸

«Şəxsi həyat» anlayışı hansı münasibətləri əhatə edir?

«Şəxsi həyat» anlayışı çox zaman Məhkəmə tərəfindən olduqca geniş əhatəli (universal) formada tətbiq edilib və az qala ailə həyatı anlayışının əhatə etmədiyi bütün situasiyalara şamil olunub. Beləliklə, bu anlayışın əhatə etdiyi münasibətlərin birinci kateqoriyası kvazi-ailə münasibətlərini, yəni qismən ailə münasibətləri kimi baxıla bilən münasibətləri əhatə edir. Bu münasibətlərə aşağıdakılar aiddir:

◇ himayədar valideynlərlə onların himayəyə götürdükləri uşaqlar arasındakı münasibətlər;⁹

◇ nikahda olmayan cütlüklər arasındakı münasibətlər.¹⁰

Son illərədək eyni cinsdən olan uşaq və ya uşaqsız partnyorlar arasındakı münasibətlərə 8-ci maddənin «şəxsi həyat» aspekti şamil olunmurdu.¹¹ Lakin 2010-cu ildə Məhkəmə üzv dövlətlərin Konvensiyaya əsasən eyni cinsdən olan şəxslərin nikahlarını qanunvericilikdə təsbit etmək və ya hüquqi cəhətdən tanımaq

5 Biqayeva Yunanıstana qarşı (*Bigaeva v. Greece*).

6 Raynis və Qasparaviçus Litvaya qarşı (*Rainys and Gasparavičius v. Lithuania*), (qərardad); *Sidabras v. Ciautas Litvaya qarşı (Sidabras and Džiautas v. Lithuania)* (qərardad).

7 Cenoveze Maltaya qarşı* (*Genovese v. Malta*), bu işdə Karassev Finlandiyaya qarşı (*Karassev v. Finland*) iş üzrə qərardada istinad edilib.

8 Daduş Maltaya qarşı (*Dadouch v. Malta*).

9 X İsveçrəyə qarşı (*X v. Switzerland*).

10 Vekerfil Birləşmiş Krallığa qarşı (*Wakerfiel v. the United Kingdom*).

11 Kerkhoven və Hinke Niderlanda qarşı (*Kerkhoven and Hinke v. the Netherlands*).

öhdəliyi daşımadaqlarını qeyd etsə də, ilk dəfə təsdiq etdi ki, homoseksual münasibətlər «ailə həyatının» bir formasını təşkil edir:

... Məhkəmənin presedent hüququnda yalnız o müəyyən edilib ki, eyni cinsdən olan cütlüklərin mənəvi və seksual münasibətləri onların «şəxsi həyatını» təşkil edir, lakin bu münasibətlərin «ailə həyatı» təşkil etməsi, hətta söhbət birgə yaşayan cütlüklər arasındakı uzunmüddətli münasibətlərdən getdikdə belə, presedent hüququnda müəyyən edilməyib. Bu nəticəyə gələrkən Məhkəmə qeyd etmişdi ki, bir sıra Avropa dövlətlərində homoseksuallar arasında stabil faktiki birgəyaşayış münasibətlərinin qanunvericilik vasitəsilə və məhkəmə qaydasında tanınması tendensiyası artsa da, iştirakçı dövlətlər arasında bu məsələdə kifayət qədər yekdil rəyin olmadığını nəzərə alsaq, bu elə bir sahədir ki, burada iştirakçı dövlətlərə hələ də geniş qiymətləndirmə sərbəstliyi verilir. [...] Məhkəmə qeyd edir ki, [...] bir çox üzv dövlətlərdə eyni cinsdən olan cütlüklərə cəmiyyətin münasibətində sürətli təkamül baş verib. O vaxtdan bəri bir çox üzv dövlətlər eyni cinsdən olan cütlükləri hüquqi cəhətdən tanımağı qərara alıblar [...]. Avropa İttifaqı qanunvericiliyinin müəyyən normaları da eyni cinsdən olan cütlüklərə «ailə» anlayışının şamil olunması tendensiyasını əks etdirir [...]. Bu təkamülü nəzərə alaraq, Məhkəmə bu rəyi köhnəlmiş və qeyri-təbii hesab edir ki, müxtəlif cinslərdən olan cütlüklərdən fərqli olaraq eyni cinsdən olan cütlüklər 8-ci maddənin məqsədləri

baxımından «ailə» hesab edilə bilməz. Beləliklə, «ailə həyatı» anlayışı ərizəçilərin vəziyyətində olan müxtəlif cinsli cütlüklərə şamil olunduğu kimi, ərizəçilər arasındakı stabil faktiki birgəyaşayış münasibətlərinə də şamil olunur.¹²

Müvafiq olaraq, Məhkəmənin rəyinə görə, aşağıdakı münasibətlər şəxsi həyat təşkil etmir:

◇ heyvanın sahibi ilə heyvan arasındakı münasibətlər;¹³

◇ şəxsin nikahdankənar övladı ilə onun cəsədi (qohumluq əlaqələrinin müəyyənəndirilməsi üçün DNT testinin aparılması məqsədi ilə eksqumasiya olunmuş cəsəd) arasındakı münasibətlər;¹⁴

◇ məhbus ilə onun həbsxana şəraiti ilə bağlı kampaniyaya başlamaq məqsədi ilə yazışdığı şəxs arasındakı münasibətlər.¹⁵

Ətraf aləmlə münasibətlər qurmaq hüququ

Şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququ təkcə artıq qurulmuş olan münasibətlərə deyil, həm də «ətraf aləmlə münasibətlər qurmaq» imkanına şamil olunur. Bu konsepsiya 8-ci maddənin əsasını təşkil edir, belə ki, 1992-ci ildə Məhkəmə izah edib ki:

«şəxsi həyat» anlayışını yalnız fərdin öz seçimi əsasında özəl həyatında təmasda olduğu «yaxınlarının dairəsi ilə» məhdudlaşdırmaq və bu dairəyə aid olmayan ətraf aləmi

12 Şalk və Kopf Avstriyaya qarşı (*Schalk and Kopf v. Austria*).

13 X İslandiya qarşı (*X v. Iceland*).

14 Kresten Filtenborq Mortensenin əmlakının idarəçisi Danimarkaya qarşı (*Estate of Kresten Filtenborg Mortensen v. Denmark*), (qərardad).

15 X Birləşmiş Krallığa qarşı (*X v. the United Kingdom*), (qərardad), 6 oktyabr 1982-ci il.

oradan bütünlüklə çıxarmaq bu anlayışın şərhini məhdud çərçivəyə salmaq demək olardı.¹⁶

Lakin başqaları ilə təmaslar yaratmaq hüququ müəyyən məhdudiyətlərə məruz qalır. Məsələn, *Bottanın işində* Məhkəmə əlil ərizəçinin konkret istirahət məkanında yerləşən özəl çimərliyə daxil olmaq hüququna malik olub-olmadığını araşdırmalı idi. Şikayət bu faktla əlaqədar idi ki, ərizəçinin qeyd etdiyi istirahət məkanı əlil insanların çimərliyə və dənizə girişini təmin edən avadanlıqlarla təchiz olunmamışdı, halbuki bu, qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuşdu. Məhkəmə ərizəni rədd edərək bu qənaətə gəldi ki, şikayət 8-ci maddənin tətbiq dairəsinə düşmür. O, hesab etdi ki, ərizəçinin qeyd etdiyi hüquq, yəni onun adətən yaşadığı yerdən uzaqda yerləşən çimərliyə və dənizə girişinin təmin edilməsi hüququ olduqca geniş və qeyri-müəyyən fərdlərarası münasibətlər sahəsinə aid məsələ idi və ərizəçinin şəxsi həyatının toxunulmazlığı hüququnu təmin etmək üçün özəl çimərlik sahiblərinin nöqsanını düzəltmək məqsədi ilə dövlət tərəfindən görülməli olan tədbirlərə birbaşa aidiyyəti yox idi. Eynilə, *Frend və «Kantrisayd Ellayans» və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı (Friend and Countryside Alliance and others)* işdə Məhkəmə hesab etdi ki, birgə ov etməkdən zövq alan və bu prosesin gedişində şəxsi təmaslar quran ərizəçilərin ov etməsinin qadağan olunması və ov prosesində formalaşmış şəxsi təmaslarından məhrum edilməsi həddən artıq geniş və qeyri-müəyyən münasibətlər sahəsinə aid olan məsələdir və buna

görə də ov etməyə qoyulmuş qadağa ərizəçilərin 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş hüquqlarına müdaxilə təşkil etməyib.

8-ci maddədə təsbit olunmuş «şəxsi həyat» anlayışı 2009-cu ildə *E.B.-nin işində* bir daha izah edildi və genişləndirildi. Bu iş subay homoseksual müəllim olan ərizəçinin uşaq övladlığa götürmək barədə müraciətinin seksual oriyentasiyası ilə əlaqədar olaraq rədd edilməsi və bu zaman tətbiq edilmiş prosedurla əlaqədar idi. Məhkəmə şikayətin ailə qurma və ya övladlığa götürmə hüququ ilə, yəni Konvensiya ilə qorunmayan hüquqlarla deyil,¹⁷ Fransa qanunvericiliyində aydın şəkildə nəzərdə tutulmuş tənha şəxsin uşaq övladlığa götürmək üçün müraciət etmək hüququ ilə əlaqədar olduğunu nəzərə aldı. Qanunvericilikdə bu hüququ nəzərdə tutmaqla (Konvensiyanın 53-cü maddəsi iştirakçı dövlətə bu imkanı yaradır) Fransa 8-ci maddə üzrə öhdəliklərini genişləndirmişdi, buna görə də Məhkəmə qərara aldı ki, bu şikayətə baxıla bilər.

Şəxsin öz taleyini özünün həll etməsi və şəxsi müstəqilliyi hüququ 8-ci maddə ilə tanınırmı? Həyata son qoyma və ölümdən sonrakı tədbirlər

2002-ci ildə Məhkəmə intihara yardım etmənin milli qanunvericilikdə qadağan olunması məsələsi ilə üzləşdi və 8-ci maddənin bu hala tətbiqinin mümkün olduğunu qərara alaraq

¹⁶ Nimets Almaniyaya qarşı (*Niemetz v. Germany*).

¹⁷ Frette Fransaya qarşı (*Frette v. France*), (qərardad).

şəxsi müstəqillik anlayışını ilk dəfə birmənalı olaraq qeyd etdi.¹⁸ Getdikcə kəskinləşən xəstəliyin mənfi təsirlərindən əziyyət çəkən, vəziyyəti durmadan pisləşən və bu səbəbdən fiziki və mənəvi iztiraba məruz qalan ərizəçi ərinin köməyindən istifadə etməklə həyatına son qoyulmasını tələb edirdi. Ərizəçinin rəyinə görə, onun dünyadan köçmək barədə qərarına şəxsi həyatına aid məsələ kimi baxılmalı idi, bu hüquq isə, şübhəsiz ki, 8-ci maddə ilə qorunurdu. Şikayət ərizəsinin qəbul edilməsinin mümkünlüyü məsələsini həll edərkən Məhkəmə bildirdi ki:

İnsan ləyaqətinə və azadlığına hörmət Konvensiyanın mahiyyətini təşkil edir. Məhkəmə Konvensiya ilə qorunan həyatın müqəddəsliyi prinsipinə xələl gətirmədən hesab edir ki, 8-ci maddəyə əsasən həyatın keyfiyyəti anlayışı mühüm əhəmiyyət kəsb edir. İnsan ömrünü uzadan metodlar da daxil olmaqla tibb sahəsində əldə edilmiş nailiyyətlər əsərində bir çox insanlar narahatlıqla bildirirlər ki, qocalmış halda, yaxud fiziki və ya psixi cəhətdən zəifləmiş durumda uzun müddət yaşamağa məcbur edilməməlidirlər, çünki bu, onların şəxsi talelərinin özləri tərəfindən həll edilməsi ideyasına ziddir. [...] Bu işdə qanunvericilik ərizəçinin layiqsiz şəkildə və acınacaqlı vəziyyətdə ölməsinin qarşısını alan vasitə kimi qəbul etdiyi intihar seçimini həyata keçirməsinə imkan vermir. Məhkəmə bu qadağanın Konvensiyanın 8-ci maddəsinin 1-ci bəndi ilə təmin edilən ərizəçinin şəxsi həyatına hörmət edilməsi hüququna

müdaxilə təşkil etdiyini istisna etməyə hazır deyil.

Sağ qalan ailə üzvlərinin öz qohumlarının dəfni ilə əlaqədar istəkləri, Məhkəmənin rəyinə görə, 8-ci maddənin tətbiq dairəsinə düşür, hərçənd ki, Məhkəmə onların bu istəklərinə müdaxilənin şəxsi və ya ailə həyatına aidiyyəti olub-olmaması ilə əlaqədar geniş izahat verməkdən çox vaxt imtina edir.¹⁹ Şəxsin ölümündən sonra külənin mülkü üzərində səpələnməsi barədə arzusu²⁰ və ananın ölü doğulmuş uşağının məzarına həkk olunmuş soyadını dəyişmək istəyi²¹ şəxsi həyata aid məsələlər hesab edilib. Autopsiyadan (patoloji anatomiya müayinəsindən) sonra 4 yaşlı qızın cəsədinin valideynlərinə qaytarılmasının dövlət orqanları tərəfindən həddən artıq gecikdirilməsi şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququnun pozuntusu hesab edilib.²² Digər işlərdə Məhkəmə sadəcə olaraq işin hallarının 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş hüquqlarla əlaqədar məsələləri meydana çıxardığını bildirməklə kifayətlənib və söhbətin məhz hansı hüquqlardan getdiyini qeyd etməyib, məsələn, ananın ölü doğulmuş uşağının dəfnində iştirak etmək və dəfn mərasimi keçirmək və uşağı dəfn yerinə müvafiq nəqliyyat vasitəsində aparmaq hüququnun araşdırılması,²³ habelə içərisində ərizəçinin ərinin külü olan qabın ona verilməsindən imtina edilməsi²⁴ ilə əlaqədar işlər buna misal ola bilər.

19 Jirard Fransaya qarşı (*Girard v. France*).

20 X Almaniyaya qarşı (*X v. Germany*), (qərarıdad).

21 Znamenskaya Rusiyaya qarşı (*Znamenskaya v. Russia*).

22 Panullo və Forte Fransaya qarşı (*Panullo and Forte v. France*).

23 Adri-Vionne İsveçrəyə qarşı (*Hadri-Vionnet v. Switzerland*), (qərarıdad).

24 Elli Poluhas Doodzbo İsveçrəyə qarşı (Elli Poluhas Dodsbo v. Sweden), (qərarıdad).

Şəxsi həyat anlayışı cinsi münasibətlərə və hərəkətlərə şamil olunurmu?

Hələ 1970-ci illərdə baxılmış işdə Komissiya izah etdi ki:

Şəxsi həyata hörmət hüququ fərdin şəxsi inkişafına və şəxsiyyət kimi imkanlarını gerçəkləşdirməsinə aid məsələləri də əhatə edir. Bunun üçün o, digər şəxslərlə müxtəlif növ münasibətlər, o cümlədən cinsi münasibətlər qurmaq imkanına malik olmalıdır.²⁵

Bu izahatdan aydın olur ki, cinsi münasibətlər və hərəkətlər şəxsi həyat anlayışının əhatə dairəsinə düşür. Bu məsələyə dair presedent hüququna qısaca nəzər saldıqda görmək olar ki, nə üçün bu məsələlər istənilən fərdin şəxsi həyatının mühüm və intim aspekti sayılır və xüsusi müdafiəyə layiq hesab olunur. Şəxsi həyatın bu aspektinin qorunması o dərəcədə zəruridir ki, *Dadcen Birləşmiş Krallığa qarşı işdə (Dudgeon v. The United Kingdom)* Məhkəmə bildirib ki, hətta yetkinlik yaşına çatmış kişi cinsinə aid fərdlər arasında qarşılıqlı razılığa əsaslanan homoseksual əlaqələr qanunvericiliyə əsasən cinayət sayılsa belə, bu münasibətlər fərdin şəxsi həyatına aiddir və hətta o, bu münasibətlərə görə cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmasa belə, bu cür qanunvericiliyin mövcudluğu onun hüquqlarına müdaxilə təşkil edir.

Lakin qapalı şəraitdə baş verən cinsi hərəkətlərin heç də hamısı 8-ci maddə ilə qorunmur. *Leski, Caqqard və Braunun işində*

(*Laskey, Jaggard and Brown*) ərizəçilər iddia edirdilər ki, yetkinlik yaşına çatmış fərdlər arasında qarşılıqlı razılıq əsasında sadomazoxist cinsi əlaqələrin gedişində zorakılığa və zədələrə məruz qalma ilə əlaqədar ittiham edilmələri və məhkum olunmaları 8-ci maddəni pozub. Məhkəmə ərizəçilərin hərəkətlərinin şəxsi həyat anlayışının tətbiq dairəsinə düşüb-düşmədiyini mahiyyətcə araşdırmasa da, 8-ci maddənin çoxlu sayda insanın birgə cinsi hərəkətlərinə şamil olunmasının mümkünliyünü ifadə etdi, belə ki, bu hərəkətlər avadanlıqlarla təchiz olunmuş otaq və ləvazimatların təmin edilməsini, yeni üzvlərin cəlb olunmasını və insanların baxması üçün videoyazıların lentə alınmasını nəzərdə tuturdu. Bu yanaşma sonradan *K.A. və A.D. Belçikaya qarşı işdə (K.A. and A.D. v. Belgium)* daha da inkişaf etdirildi. Bu işdə Məhkəmə izah etdi ki, cinsi münasibətlərdə olmaq hüququ fərdin şəxsi toxunulmazlıq hüququnun tərkib hissəsi olan bədəninə digər şəxsin müəyyən hərəkətlərinə məruz qalmasını özündə ehtiva edir. Bu o deməkdir ki, şəxsin öz istəyinə uyğun yaşamaq hüququ digər şəxsin ona fiziki və ya mənəvi ağrı yetirə və sağlamlığına təhlükə yarada biləcək hərəkətlər etməsinə öz istəyi ilə razılıq verməsinin mümkünliyünü nəzərdə tutur.²⁶ Başqa sözlə, bu izahat belə düşünməyə əsas verir ki, şəxsi müstəqillik anlayışı şəxsin öz bədəni ilə əlaqədar qərarlar vermək hüququnu da özündə ehtiva edir.

25 Bruggeman və Soyten Almaniya qarşı (*Bruggeman and Scheuten v. Germany*), (qərardad).

26 Pritinin (*Pretty v. United Kingdom*) işi üzrə qərara bax.

«Şəxsi həyat» termininin çoxaspektli anlayışı

Fərdlər arasındakı münasibətlərdən əlavə, şəxsi həyat anlayışı Məhkəmənin presedent hüququnda öz əksini tapmış digər situasiyaları və ya hərəkətləri də əhatə edir. Aşağıda belə situasiya və ya hərəkətlərə aid nümunələrin tam olmayan siyahısı verilir, həmin nümunələr əhatə etdikləri məsələlərə uyğun olaraq sıralanıb.

Cinsi mənsubiyyət 8-ci maddə ilə qorunurmu?

İnsan ləyaqətinə və azadlığına hörmət hüququ transseksualların şəxsi inkişaf və fiziki və mənəvi toxunulmazlıq hüquqlarını istisna edən hüquq kimi şərh olunsaydı, öz mənasını xeyli dərəcədə itirmiş olardı. 8-ci maddədə şəxsin cinsi mənsubiyyətinin özü tərəfindən müəyyənləşdirilməsi hüququ nəzərdə tutulmasa da, *Van Kükün işində (Van Kück)* Məhkəmə izah etdi ki, şəxsin özünü qadın və ya kimi görməsi və bu səbəbdən cinsiyyətini dəyişməsi cinsi mənsubiyyətinin özü tərəfindən müəyyənləşdirilməsi hüququnun ən zəruri elementlərindəndir.²⁷ Buna görə də adın dəyişdirilməsini və cinsi mənsubiyyəti əks etdirən rəsmi sənədlərin verilməsini Məhkəmə 8-ci maddənin 1-ci bəndində nəzərdə tutulmuş şəxsi həyata hörmət hüququna aid məsələlər hesab edir.²⁸

Şəxsin özünə ad və soyad seçmək hüququ varmı?

Ad və soyadın seçilməsi məsələsinə 8-ci maddənin tətbiqinin mümkünlüyü ilk dəfə Məhkəmə tərəfindən 1990-cı illərin əvvəllərində araşdırıldı. Ərin öz arvadının soyadını götürməsi ilə əlaqədar olan *Burqhartsın işində (Burghartz)* Məhkəmə aydın şəkildə bildirdi ki, 8-ci maddədə bu hüquq birbaşa nəzərdə tutulmasa da, şəxsin adı onun kimliyini (identifikasiyasını) müəyyənləşdirən və ailəsi ilə əlaqədar olan məsələdir və bu məsələyə onun şəxsi və ailə həyatının tərkib hissəsi kimi baxılmalı və bu hüquqdan istifadəyə cinsiyyət əlamətinə görə ayrı-seçkilik qoyulmamalıdır. *Giyo Fransaya qarşı işdə (Guillot v. France)* Fransanın dövlət orqanlarının ərizəçinin qızını Flor de Mari adı ilə qeydiyyatı almaqdan imtina etmələri və bu adın müvafiq dini adlar siyahısında olmadığını əsas gətirmələri ilə əlaqədar olaraq Məhkəmə izah etdi ki, uşağın adının valideynləri tərəfindən seçilməsi şəxsi və mənəvi məsələdir və buna görə də şəxsi həyat anlayışının tətbiq dairəsinə düşür.

Şəxsin etnik mənsubiyyət hüququ varmı?

8-ci maddənin təmin etdiyi müdafiə nəinki şəxsin etnik mənsubiyyət hüququna,²⁹ həm də etnik azlığa mənsub olan şəxslərin ənənəvi həyat tərzini sürmək hüququna şamil olunur. Böyük Palata qaraçının öz karvanında məskunlaşmasını:

²⁷ Şlumpf İsveçraya qarşı (*Schlumpf v. Switzerland*).

²⁸ B. Fransaya qarşı (*B. v. France*).

²⁹ Çebotaru Moldovaya qarşı (*Ciubotaru v. Moldova*).

onun qaraçı etnik mənsubiyyətinin ayrılmaz tərkib hissəsi və bu azlığın uzun illərin ənənəsinə uyğun olaraq keçirdiyi köçəri həyat tərzinin bir hissəsi hesab etdi. Hətta cəmiyyətdəki inkişafın və müxtəlif siyasətlərin təzyiqi altında qaraçıların çoxu daha əvvəlki tam köçəri həyat təzi sürməyə də və müəyyən səbəblərdən, məsələn, uşaqlarının təhsil almasına şərait yaratmaq üçün eyni yerdə uzun müddət ərzində məskən salmağa başlasa da, yuxarıdakı mülahizə qüvvəsini saxlayır. Buna görə də ərizəçinin karvanı ilə əlaqədar görülən tədbirlər geniş mənada onun mənzil toxunulmazlığı hüququna təsir göstərən tədbirlərdir. Bu tədbirlər həmçinin ərizəçinin qaraçı etnik mənsubiyyətinə və ənənələrə uyğun şəxsi və ailə həyatı sürməsinə aidiyyəti olan tədbirlərdir.³⁰

İnsanların fotosəkilləri

2009-cu ilədək Məhkəmə şəxsin fotosəkilləri ilə əlaqədar hüquqlarını onların mətbuatda dərc olunması kontekstində nəzərdən keçirmişdi.³¹ Lakin sonrakı şikayət ərizələri fotosəkillərin «yayılması» anlayışını əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirməyə imkan verdi. *Reklos və Davurlis in işi (Reklos and Davourlis)* yeni doğulmuş körpənin fotosəkillərinin, o cümlədən

sifətinin fotosəkillərinin çəkilməsi ilə əlaqədar idi, şəkillər körpənin doğulduğu özəl klinika tərəfindən çəkilmişdi və müştərilərin diqqətini cəlb etmək məqsədini daşıyırdı. Məhkəmə izah etdi ki, sadəcə fərdin fotosəkillərinin digər şəxs tərəfindən çəkilməsi, onların dərc olunmasından və ya yayılmasından asılı olmayaraq, həmin fərdin şəxsi həyatına aid məsələdir. Araşdırılan işdə fotosəkillər sterilizasiya bölməsində çəkilmişdi, oraya giriş isə yalnız tibb personalı ilə məhdudlaşdı. Bu işin şəxsi həyat anlayışının tətbiq dairəsinə düşdüyü barədə qərar çıxararkən Məhkəmə vurğuladı ki, şəxsin fotosəkilləri unikal xassəyə malikdir və onun fərdiyyətinin əsas xüsusiyyətlərindən birini təşkil edir. Sonuncunun səmərəli müdafiəsi isə dərc olunmaq üçün fotosəkillərin çəkilməsindən sonra deyil, fotosəkillərin çəkilməzdən əvvəl müvafiq şəxsin razılığının alınmasını tələb edir.

Georgi Nikolaişvilinin işində (Georgi Nikolaişvili) də analoji yanaşma qəbul edildi, bu işdə Məhkəmə şəxsin fotosəkillərini geniş əhali kütləsinin asanlıqla görə bilməsi üçün həmin fotosəkillərin ölkənin müxtəlif hissələrində bir neçə polis bölməsinin divarına vurulması məsələsini 8-ci maddə baxımından araşdırdı. Bu işdə ərizəçinin şəxsi həyatına müdaxilə baş verdiyi müəyyən edildi və rəy onunla əsaslandırıldı ki, şəkillər vurulan zaman barəsində hətta cinayət araşdırması aparılmayan ərizəçi «adi şəxs» hesab edilməlidir və onun şəxsi həyatına müdaxiləni hər hansı qanuni məqsədlərlə əsaslandırmaq olmaz. Nəhayət, ərizəçi qətlə əlaqədar iş üzrə «axtarışda olan şəxs» damğasının vurulması onu nüfuzuna, sosial mövqeyinə və psixoloji

³⁰ Çepmenin işi (*Chapman v. The United Kingdom*) üzrə qərara bax.

³¹ Fon Hannover Almaniya qarşı (*Von Hannover v. Germany*); Şakka İtaliya qarşı (*Sciacca v. Italy*); Mosli Birləşmiş Krallığa qarşı (*Mosley v. the United Kingdom*); Qurgenidze Gürcüstan qarşı (*Gurgenidze v. Georgia*).

vəziyyətinə zərər yetirmiş və beləliklə, ərizəçinin 8-ci maddə ilə qorunan şəxsi həyatının toxunulmazlığı hüququ pozulmuşdu.

Şəxsin nüfuzunun qorunması hüququ

2007-ci ildə Məhkəmə şəxsi həyata hörmət hüququnun təkmilləşdirilməsi istiqamətində mütərəqqi addım sayılan qərar qəbul edərək 8-ci maddə ilə təmin edilən müdafiənin şəxsin nüfuzunun qorunmasına şamil olunduğunu təsdiq etdi.³² O, bildirdi ki, şəxsin nüfuzu onun fərdiyyətini və psixoloji simasının bir hissəsini təşkil edir və hətta şəxs barəsində tənqidi fikirlər ictimai müzakirələrin kontekstində ifadə edilsə belə, milli məhkəmələr şəxsin nüfuzunun müdafiəsini təmin etməlidirlər.³³

Fərdi məlumatların toplanması və onlardan istifadə imkanı

Şəxs barəsində dövlət orqanları tərəfindən sistemativ olaraq toplanan və saxlanılan ictimai xarakterli məlumatlar şəxsi həyat anlayışının tətbiq dairəsinə düşə bilər. Bu rəy xüsusən şəxsin uzaq keçmişinə aid olan məlumatlara şamil olunur.³⁴

Məhkəmənin ifadə etdiyi bu rəy fərdlərin razılığı ilə və ya

³² Pfayfer Avstriyaya qarşı (*Pfeifer v. Austria*).

³³ Petrina Rumıniyaya qarşı (*Petrina v. Romania*) işdə bu mövqə bir daha bildirildi.

³⁴ Rotaru Rumıniyaya qarşı (*Rotaru v. Romania*), [Böyük Palata]. Məhkəmə qeyd etdi ki, *Rotarunun işində* barəsində şikayət edilən vəziyyət, yəni fərdin şəxsi həyatına aid məlumatların məxfi saxlanmasına yetəncə təminatın olmaması "21 dekabr 1989-cu il"

razılıqları olmadan dövlət tərəfindən onlar barəsindəki məlumatların toplanmasının və saxlanması, habelə həmin məlumatlarla tanışlıq imkanının olmasının fərdin şəxsi həyatına aid məsələ olduğunu və beləliklə, 8-ci maddənin tətbiq dairəsinə düşdüyünü əyani şəkildə göstərir. Onların sonradan istifadə edilib-edilməməsi isə bu rəyə heç bir təsir göstərmir. Aşağıdakılar fərdi məlumatların toplanmasına və saxlanmasına misal ola bilər:

◇ cins, ailə (nikah) vəziyyəti, doğum yeri, etnik mənsubiyyət və digər bu kimi həssas xarakterli məlumatların məcburi qaydada qeydə alındığı rəsmi siyahıyaalma;³⁵

◇ polis tərəfindən barmaq izlərinin götürülməsi, fotosəkillərin çəkilməsi, hüceyrə nümunələrinin, DNT testi üçün nümunələrin götürülməsi³⁶ və digər fərdi və ya ictimai xarakterli məlumatların toplanması³⁷ (hətta konfidensiallığa riayət edilsə belə);³⁸

◇ tibbi məlumatların və digər tibbi qeydlərin toplanması və saxlanması;³⁹

◇ maliyyə məqsədləri üçün şəxsi xərclərin detallarının məcburi qaydada açılması (və beləliklə şəxsi həyatın intim

assosiasiyası və başqaları Rumıniyaya qarşı (Association 21 December 1989 and others v. Romania) işi üzrə qərar çıxarıldığı zaman hələ də olduğu kimi qalırdı.

³⁵ X Birləşmiş Krallığa qarşı (*X v. the United Kingdom*), (qərardad), 6 oktyabr 1982-ci il.

³⁶ S. və Marper Birləşmiş Krallığa qarşı (*S. and Marper v. the United Kingdom*), [Böyük Palata].

³⁷ Mürray Birləşmiş Krallığa qarşı (*Murray v. the United Kingdom*).

³⁸ Leander İsveçə qarşı (*Leander v. Sweden*).

³⁹ Çave nee Jülyen Fransaya qarşı (*Chave nee Jullien v. France*), (qərardad).

aspektlərinin üzə çıxması);⁴⁰

◇ telefon danışıqlarının dinlənməsi, qeydə alınması və (vəya) saxlanılması);⁴¹

◇ şəxsə aid məlumatların, məsələn, tibbi, sosial və maliyyə məlumatlarının inzibati və mülki məqsədlər üçün qeydə alınması sistemi;

◇ küçədə ictimai yerdə quraşdırılmış kameralar vasitəsilə çəkiliş aparılması;⁴²

◇ məhbuslar üçün görüş otağında məhbuslarla qohumlarının danışıqlarını dinləməyə imkan verən sistemin quraşdırılması.⁴³

Dövlət orqanlarının sərəncamında olan fərdi məlumatların fərdin 8-ci maddə ilə qorunan şəxsi həyatının hər hansı aspektlərinə aid olub-olmadığını müəyyənləşdirərkən Məhkəmə həmin məlumatların konkret olaraq hansı şəraitdə qeydə alındığını və saxlanıldığını, qeydə alınmış məlumatların xarakterini, hansı müddət ərzində saxlanıldığını, onların necə istifadə edildiyini və üzərlərində necə işləndiyini və onların saxlanması sayəsində hansı nəticələrin əldə edilə biləcəyini nəzərə alır.⁴⁴

İstənilən halda, fərdin şəxsiyyəti barəsindəki məlumatlar dövlətin sərəncamındadırsa, həmin fərd bu məlumatlarla tanış olmaq istədikdə buna ləngimədən imkan yaradılmalıdır.⁴⁵

40 X Belçikaya qarşı (*X v. Belgium*), (qərardad).

41 Amman İsveçrəyə qarşı (*Amman v. Switzerland*).

42 Pek Birləşmiş Krallığa qarşı (*Peck v. the United Kingdom*).

43 Visse Fransaya qarşı (*Wisse v. France*).

44 S. və Marper Birləşmiş Krallığa qarşı (*S. and Marper v. The United Kingdom*).

45 Haralambiye Rumıniyaya qarşı (*Haralambie v. Romania*) işdə ərizəçinin kommunist rejimi dövründə onun barəsində məxfi xidmətlər tərəfindən açılmış şəxsi dosyedəki

Fərdin bu məlumatlarla tanış olmaq hüququnu həyata keçirməsinə bir sıra məhdudiyyətlər qoyula bilər, məsələn, belə məhdudiyyətlər şəxsə qarşı cinayət istintaqının aparılması, yaxud fərdi maraqlarla kollektiv maraqların və ya digər şəxslərin maraqlarının balanslaşdırılması məqsədi ilə tətbiq edilə bilər.⁴⁶ Fərdin belə məlumatlarla tanış olmasına imkan yaratmaqdan imtina edilməsi bütün hallarda 8-ci maddə üzrə məsələləri doğurur. Fərdi məlumatların digər qurumlara və ya mətbuata açılması da eyni məsələləri doğurur.⁴⁷ Fərdin şəxsiyyəti barədə məlumatlarla tanış olmasına icazə verilməməsi barədə qərarın 8-ci maddəni pozub-pozmaması məsələsi dövlətin həmin qərarı hansı səbəblərlə əsaslandırmasından, habelə həmin qərarın demokratik cəmiyyətdə zəruri olub-olmamasından və qarşıya qoyulan məqsədə mütənasib olub-olmamasından asılıdır.⁴⁸

---

məlumatlarla tanış olmaq imkanının altı il yubadılması 8-ci maddənin pozuntusu hesab edildi.

46 Turek Slovakiyaya qarşı işdə (*Turek v. Slovakia*) ərizəçinin hüquqlarına dövlət tərəfindən müdaxilə edildiyini sübut etmək vəzifəsinin ərizəçinin üzərinə qoyulması (xüsusən də qüvvədə olan hüquq normalarının məxfi saxlanıldığı şəraitdə) bərabərlik prinsipinə zidd hesab edildi.

47 Z Finlandiyaya qarşı (*Z v. Finland*) və M.S. İsveçə qarşı (*M.S. v. Sweden*).

48 Segerstedt-Viberq və başqaları İsveçə qarşı (*Segerstedt-Wiberg and others v. Sweden*).

Şəxs həyat ictimai kontekstdə

«Şəxsi həyat» anlayışının geniş hüdudlarını müəyyənləşdirərkən Məhkəmə təsdiq edir ki, müəyyən hallarda bu anlayış hətta ictimai kontekstdə şəxsin digər şəxslərlə qarşılıqlı münasibətlərini əhatə edə bilər. Fərdin evindən və ya şəxsi tikililərindən kənarında baş verənlərin onun şəxsi həyatına aid olub-olmadığını müəyyənləşdirmək üçün bir sıra elementlər nəzərdən keçirilməlidir. Bu məsələ ilə bağlı ağlabatan yanaşma ondan ibarətdir ki, şəxsi həyatın toxunulmazlığına riayət edilməsi önəmli amildir, amma həlledici deyil.⁴⁹ Məhkəmənin gəldiyi nəticəyə görə, küçədə gedən şəxsin üzərində, paltarlarında, şəxsi əşyalarında hərtərəfli axtarış aparılmasını müvafiq şəxslərdən tələb edən qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş məcburetmə səlahiyyətlərindən istifadə edilməsi bu cür axtarışa məruz qalan fərdin şəxsi həyatına hörmət hüququna müdaxilə təşkil edir.⁵⁰ Axtarışın ictimai yerdə aparılması faktı 8-ci maddənin bu hala tətbiq edilməsinin qarşısını almır. Belə ki, Məhkəmənin rəyinə görə, müəyyən hallarda axtarışın bu cür açıq xarakter daşması müdaxilənin ciddilik dərəcəsini daha da artırma bilər, çünki belə axtarış alçaltma və narahat etmə elementlərini özündə ehtiva edir. Üstəlik, çanta, pul kisəsi, qeyd dəftərcələri, gündəliklər və bu kimi əşyalarda şəxsi xarakterli elə şeylər ola bilər ki, onların başqalarının gözü önündə üzə çıxarılması şəxsin özünü narahat

hiss etməsinə səbəb ola bilər. Ərizəçinin çantasında sərhəd mühafizəçiləri tərəfindən məcburi qaydada axtarış aparıldığı *Fokanın işində* Məhkəmə qərara aldı ki:

◇ şəxsin üzərində dövlət orqanları tərəfindən aparılan istənilən axtarış onun şəxsi həyatına müdaxilə təşkil edir.

Bu rəylər təyyarə ilə səyahət edən və müəyyən ictimai binalara daxil olan şəxslərə şamil olunmur, belə ki, onların təyyarə ilə səyahət etmək və müəyyən binalara daxil olmaq niyyəti onu bildirir ki, onlar bu cür axtarışlara könüllü razılıq verən şəxslər kimi qəbul edilə bilərlər və əgər axtarışa məruz qalmaq istəmərlərsə, təyyarəyə minərkən şəxsi əşyalarını özləri ilə götürməməkdə və ya binanı tərk etməkdə sərbəstdirlər.

İş yerində axtarış və müşahidənin aparılması

Bir vaxtlar ictimai yerlər hesab olunan məkanların 8-ci maddənin məqsədləri baxımından şəxsi xarakter daşıyan məkanlar hesab olunması halları getdikcə artır. Bu tendensiya 1992-ci başlanğıcında *Nimetsin işində* (*Niemetz*) özünü büruzə verdi. Vəkilin ofisində aparılmış axtarışın qanuniliyi məsələsini araşdırmalı olan Məhkəmə Almaniya hökumətinin bu arqumentini rədd etdi ki, axtarış ərizəçinin mənzilində deyil, peşə fəaliyyətləri ilə əlaqədar olan məkanda aparıldığına görə 8-ci maddənin təmin etdiyi müdafiə ərizəçinin ofisinə şamil olunmur. Strasburq Məhkəməsinin hakimləri qeyd etdilər ki, «şəxsi həyat» anlayışının peşə və ya biznes fəaliyyətlərinin həyata keçirildiyi tikililərə şamil olunmadığını düşünmək üçün

49 P.G. və J.H. Birləşmiş Krallığa qarşı (*P.G. and J.H. v. the United Kingdom*).

50 Qillan və Qvinton Birləşmiş Krallığa qarşı (*Gillan and Quinton v. the United Kingdom*).

heç bir əsas yoxdur, belə ki, bir çox insanlar məhz iş yerlərində digər şəxslərlə münasibətlər qurmaq və münasibətlərini inkişaf etdirmək imkanı əldə edirlər. Şikayətin yalnız biznes fəaliyyəti ilə əlaqədar olduğunu əsas gətirərək 8-ci maddə ilə təmin edilən müdafiənin belə hallara şamil olunmadığını iddia etmək qeyri-bərabər rəftarla nəticələnə bilər, belə ki, bu müdafiə peşə və qeyri-peşə fəaliyyətlərini fərqləndirmək mümkün olmayan şəxslərə də şamil olunur. Məhkəmə bu məsələdə həmçinin bu fakta istinad edib ki, müəyyən iştirakçı dövlətlərdə «mənzil» sözü biznesin həyata keçirildiyi tikililəri də əhatə edir və bu, 8-ci maddənin fransız mətnindəki «mənzil» (“*domicile*”) anlayışının şərhinə uyğundur. 2002-ci ildə Məhkəmə hesab etdi ki, 8-ci maddənin müddəalarını şirkətin baş ofisinə, filialına və ya biznesini həyata keçirdiyi yerə tətbiq edilən müddəalar kimi şərh etməyin vaxtı çatıb. «*Stes Kolas Est*» və başqalarının işində (*Stés Colas Est and others*) Məhkəmə müəyyən etdi ki, müstəntiqlər ərizəçinin biznes tikililərinə məhkəmə qərarı olmadan daxil olublar, bu isə «mənzil» toxunulmazlığı prinsipinə ziddir.

Peyev Bolqarıstana qarşı işdə (Peev v. Bulgaria) Məhkəmə «şəxsi həyat» anlayışının tətbiq dairəsi məsələsinə Ali kassasiya prokurorluğunda ekspert vəzifəsində işləyən dövlət qulluqçusunun ofisində aparılmış axtarış kontekstində aydınlıq gətirmək imkanı əldə etdi. Məhkəmənin rəyinə görə, dövlət qulluqçusu onun iş yerinə, ən azı şəxsi əşyalarını saxladığı iş masasına və şkafa özəl mülkiyyət kimi yanaşılmalı olduğunu düşünməkdə tam haqlı idi. Beləliklə, bu axtarış şəxsi həyata «müdaxilə» təşkil edirdi. Eynilə, *Koplandın işində (Copland)*

Məhkəmə mülki dövlət qulluqçusunun telefon danışıqlarının qanunsuz dinlənməsi, elektron poçtundan və İnternetdən istifadəsinin qanunsuz izlənməsi məsələsini araşdırmalı idi. O, qərara aldı ki, iş yerindən göndərilən elektron məktublara «şəxsi həyat» və «yazışma sirri» anlayışlarının tətbiq dairəsinə düşür, çünki iş yerində ərizəçinin İnternetdən istifadəsi izlənilərkən əldə edilən məlumatlar onun şəxsi həyatına aid idi. Ərizəçiyə onun telefon zənglərinin dinlənilməsi və elektron poçtunun izlənilməsi barədə xəbərdarlıq edilmədiyinə görə o, iş yerindəki avadanlıqlardan istifadə etməklə göndərdiyi məktublarda və etdiyi söhbətlərin məxfi qaldığını düşünürdü.

Validəyn olmaq hüququ və ya vəzifəsi mövcuddurmu? 8-ci maddənin abort hüququna və reproduktiv hüquqlara tətbiqi

Hələ 1976-cı ildə Komissiya 8-ci maddənin abort məsələlərinə şamil olduğunu təsdiq edib:

[...] Hamiləliyin dayandırılması haqqında qanunvericilik şəxsi həyat sahəsinə aiddir, çünki qadın hamilə olduğu təqdirdə onun şəxsi həyatı bətnindəki dölün inkişafı ilə sıx əlaqədar olur.⁵¹

Daha sonra Böyük Palatanın İrlandiyaya qarşı çıxardığı qərarla izah edildi ki,⁵² 8-ci maddənin abort hüququnu təmin edən

51 Brügeman və Şoytenin işi (*Bruggeman and Scheuten*), (qərardad).

52 A, B və C İrlandiyaya qarşı (*A, B, and C v. Ireland*), [Böyük Palata].

maddə kimi şərh olunması mümkün olmasa da, bu hüququn həyata keçirilməsinin qadağan edilməsi ərizəçilərin fiziki və psixoloji toxunulmazlığına hörmət edilməsi hüququna aid məsələdir və birmənalı olaraq «şəxsi həyat» anlayışının tətbiq dairəsinə düşür. Bu həm də o deməkdir ki, 8-ci maddə həmçinin şəxsin abort barədə düşünülmüş qərar qəbul edə bilməsi üçün bütün zəruri diaqnostika xidmətləri ilə vaxtında təchiz edilməsini əhatə edir (və belə xidmətlərin həqiqətən təklif olunmasını tələb edir) və onun doğuşa qədər qulluqla təmin edilmək hüququnu nəzərdə tutur. Bu məsələ ilə bağlı dövlətlər nəzərə almalıdırlar ki, belə xidmətlər göstərilərkən səhiyyə işçilərinin vicdan azadlığına hörmət edilməsi hamilə qadınların doğuşa qədər qulluqla təmin edilmək hüququna xələl gətirməməlidir.⁵³

Lakin hamiləliyə son qoyulması təkcə ana olmaq hüququna ilə deyil, həm də ata olmaq hüququna aid məsələdir. Aşağıda müzakirə olunacaq *Evansın işində (Evans)* Strasburq Məhkəməsinin hakimləri bu qənaətdə gəldilər ki, potensial atanın şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququ arvadının abort qərarı ilə bağlı məlumat əldə etmək və məhkəməyə müraciət etmək hüququnu özündə ehtiva edən hüquq kimi şərh oluna bilməz, çünki hamilə qadının şəxsi həyatına hörmət hüququ potensial atanın «atalıq» hüququndan üstündür, belə ki, «hamiləliyin davam etdirilməsi və ya ona son qoyulması barədə qərar ilk növbədə hamilə qadına aiddir» (sonralar bu mövqeyə yenidən baxıldı). *Bosonun işində (Boso)* arvadının ona bildirmədən abort etdirmək barədə qərar qəbul etməsi ilə əlaqədar potensial

atanın şikayəti açıq-aydın əsassız şikayət sayılaraq rədd edildi.⁵⁴ Məhkəmənin presedent hüququndan belə məlum olur ki, iki gələcək valideynin maraqları toqquşursa, valideyn olmamaq hüququ valideyn olmaq hüququndan üstün tutulur. Hamilə qadının sağlamlığı təhlükə altındadırsa, o, demək olar ki, avtomatik olaraq abort hüququnu həyata keçirə bilər.

Abort məsələsinə aid işlərdə Məhkəmə ananın hüquqlarına münasibətdə atanın hüquqlarının ikinci dərəcəli əhəmiyyət daşıdığını qərara alsada, valideyn olmaq barədə qərar qəbul edilməsi məsələsində Məhkəmənin mövqeyində dəyişikliklər baş verdi. *Evansın işində* Məhkəmə insan hüquqlarına dair normaların «yeni reproduktiv texnologiyalara» tətbiqi məsələsini, habelə reproduksiya ilə bağlı hüquqları və münasibətləri təhlil etmək imkanı qazandı. Etik xarakterli bu həssas məsələ barədə Məhkəmənin qərarı 2007-ci ildə qəbul edildi. Bu iş ərizəçinin keçmiş sevgilisinin yumurta hüceyrələrinin ərizəçinin uşaqlıq borusuna daxil edilməsi ilə əlaqədar idi. Ərizəçi şikayət etmişdi ki, daxili qanunvericilik onun keçmiş sevgilisinin yumurta hüceyrələrinin saxlanması və sonra istifadə edilməsinə öncə verdiyi razılığı geri götürməsinə icazə verir ki, bu da ərizəçi ilə genetik bağlılığı olan uşağın doğulmasına imkan vermir. Məhkəmə ilk növbədə qəbul etdi ki, «şəxsi həyat» anlayışı şəxsin valideyn olmaq barədə qərar qəbul

⁵⁴ Boso İtaliyaya qarşı (*Boso v. Italy*), (qərarı). Hamiləliyə son qoyulması ilə əlaqədar işlərdə zərərçəkən ata anlayışı ilə əlaqədar bu işə bax: X Birləşmiş Krallığa qarşı (*X v. the United Kingdom*), (qərarı), 13 may 1980-ci il.

⁵³ R.R. Polşaya qarşı (*R.R. v. Poland*).

etmək hüququna hörmət edilməsini özündə ehtiva edir. O, daha sonra vurğuladı ki, yumurta hüceyrələrinin ananın uşaqılıq borusuna daxil edilməsi məsələsində hər iki tərəflə eyni qaydada rəftar edilməsi önəmlidir, baxmayaraq ki, bu halda tərəflər fərqli reproduktiv prosedurlara məruz qaldılar. Buna görə də, yumurta hüceyrələrinin saxlanması və sonra uşaqılıq borusuna daxil edilməsi bütün bu proses ərzində bütün maraqlı tərəflərin razılığını tələb edir.

Həbsə alınması məhbusu övlad dünyaya gətirmək imkanından məhrum etmədiyinə görə 8-ci maddəyə əsasən məhbuslara bu məsələdə məhdudiyətlər tətbiq edilməsinə yol verilmir.⁵⁵ Son dövrlərdə Məhkəmənin bu maddəyə verdiyi şərhə əsasən, onun müddəaları şəxsin hansı şəraitdə valideyn olmağı seçməkdə sərbəstliyə malik olmasını özündə ehtiva edir: *Ternovskinin işində (Ternovsky)* ərizəçi şikayət etmişdi ki, uşağını xəstəxanada deyil, evdə dünyaya gətirmək imkanına malik deyil, çünki tibb işçiləri qanuna əsasən məhkum ediləcəklərindən çəkinərək onun uşağını evdə dünyaya gətirməsinə yardım etməkdən faktiki olaraq çəkinirlər. Məhkəmə qeyd etdi ki:

Şəxsi sərbəstlik prinsipi 8-ci maddədə yer alan təminatların şərhinin əsasını təşkil edən təməl prinsipdir. Buna görə də valideyn olmaq hüququ həm də övladı hansı şəraitdə dünyaya gətirmək hüququnu özündə ehtiva edir. Məhkəmə razılaşıdı ki, bu işdə doğuşun hansı şəraitdə baş verməsi 8-ci maddənin məqsədi baxımından «şəxsi həyat» anlayışının tərkib hissəsini təşkil edir.

Övladla hüquqi bağlılıq münasibətlərinə 8-ci maddə şamil olunurmu?

Məhkəmə dəfələrlə bildirib ki,⁵⁶ 8-ci maddə atalığın müəyyən edilməsi prosedurlarına şamil olunur. Adətən Strasburq Məhkəməsinin hakimlərinə müraciət edən ərizəçilər nikahdan kənar doğulmuş uşaqla hüquqi və ya bioloji bağlılıq münasibətlərinin müəyyən edilməsi və onun bioloji atasının hüquqları ilə əlaqədar məsələlərin araşdırılmasını istəsələr də, söhbət artıq mövcud olan ailə bağlarının qırılmasından gedirsə, Məhkəmə 8-ci maddənin bu cür işlərə tətbiqinin mümkünlüyü barədə qərar çıxarır.⁵⁷ Belə halların heç birində Məhkəmə məsələyə «ailə həyatı» prizmasından yanaşmır, çünki şəxsin övladının olmasından xəbər tutması onun şəxsiyyəti ilə əlaqədar olan mühüm aspektidir, buna görə də «şəxsi həyat» anlayışının tətbiq dairəsinə düşür.⁵⁸

56 Digər qərarlar arasında bax: Baklunq Finlandiyaya qarşı (*Backlung v. Finland*); Mikuliç Xorvatiyaya qarşı (*Mikulic v. Croatia*); Caggi İsveçrəyə qarşı (*Jaggi v. Switzerland*).

57 Rasmussen Danimarkaya qarşı (*Rasmussen v. Denmark*).

58 Anayo Almaniya qarşı (*Anayo v. Germany*).

55 Dikson Birləşmiş Krallığa qarşı (*Dickson v. the United Kingdom*).

Dövlət tərəfindən təhlükəsizliklə bağlı tətbiq edilən məhdudiyətlər şəxsi həyata aiddirmi?

Cəmiyyətin nümayəndələrini müxtəlif təhlükələrdən müdafiə etmək üçün dövlət tərəfindən görülən tədbirlər, məsələn, sənaye işlərində təhlükəsizlik kəmərlərinin taxılması, yaxud təhlükəsizlik avadanlıqlarından istifadə edilməsi hallarına da 8-ci maddənin müddəaları tətbiq edilir, hərçənd ki, əksər hallarda dövlətin bu tədbirlərinə 8-ci maddənin 2-ci bəndi ilə haqq qazandırılır.

Fiziki və mənəvi toxunulmazlıq hüququ nə deməkdir?

Artıq qeyd edildiyi kimi, «şəxsi həyat» anlayışı kifayət qədər genişdir. Vəziyyətdən asılı olaraq bu anlayış şəxsin mənəvi və fiziki toxunulmazlığını da özündə ehtiva edə və bu baxımdan «şəxsi həyatın» toxunulmazlığı hüququ 3-cü maddədə nəzərdə tutulmuş hüquqla müəyyən dərəcədə üst-üstə düşə bilər (məsələn, şəxs Konvensiyanın 5-ci maddəsində nəzərdə tutulan mənada həbsə alınıbsa və ya hər hansı digər formada azadlıqdan məhrum edilibsə). Şəxsin razılığı olmadan və ya məcburiyyət tədbiri tətbiq edilməklə tibbi müalicə və ya müayinəyə məruz qalması, onun yetkinlik yaşına çatıb-çatmamasından asılı olmayaraq, şübhəsiz ki, 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş «şəxsi həyat» anlayışının tətbiq dairəsinə düşür. «Şəxsi həyata» müdaxiləyə 8-ci maddənin 2-ci bəndi ilə haqq qazandıрмаğın mümkünlüyü məsələsi isə, şübhəsiz ki, tamamilə fərqli məsələdir və Məhkəmə bu məsələni sonrakı mərhələdə araşdırır. Fiziki

və ya mənəvi toxunulmazlıq hüququnun pozulduğu barədə şikayətlərə Məhkəmə tərəfindən 8-ci maddə əsasında baxıldığı işlər sırasına bunlar aiddir: anasının istəyinin əleyhinə olaraq əlil uşağa xəstəxana personalı tərəfindən dərmanların zorla qəbul etdirilməsi;⁵⁹ həbsxanada məhbus qohumlarının yanına gələn ziyarətçilərin cinayət törətmələrində əsaslı şübhənin olub-olmamasından asılı olmayaraq çılpaq bədənlərində axtarış aparılması;⁶⁰ narkotik alverçisi olmaqda şübhəli bilinən şəxsin udduğu psixotrop maddələri geri qaytarması üçün ona zorla qusdurucu dərmanların qəbul etdirilməsi;⁶¹ və məhbusun məcburi ginekoloji müayinəsi.⁶² Psixoloji toxunulmazlıq hüququ ilə əlaqədar işlər sırasına isə bunlar aiddir: ruhi çatışmazlığı olan şəxsin müalicəsiz qala və vəziyyətinin xeyli pisləşə biləcəyi ölkəyə deportasiya edilməsi;⁶³ və analoji cinayət işləri ilə əlaqədar eyni məhkəmə tərəfindən qısa zaman fasilələri ilə şəxsin təkrar-təkrar psixiatriya müayinələrindən keçirilməsi.⁶⁴

59 Qlass Birləşmiş Krallığa qarşı (*Glass v. the United Kingdom*).

60 Veynrayt Birləşmiş Krallığa qarşı (*Wainwright v. the United Kingdom*), (qərardad).

61 Yallo Almaniyaya qarşı (*Jalloh v. Germany*), [Böyük Palata]. Qəddar rəftarla əlaqədar olaraq son nəticədə bu işə 3-cü maddə əsasında baxıldı.

62 Y.F. Türkiyəyə qarşı (*Y.F. v. Turkey*).

63 Bensəid Birləşmiş Krallığa qarşı (*Bensaid v. the United Kingdom*), (qərardad).

64 Vorva Polşaya qarşı (*Worva v. Poland*), (qərardad). Məcburi psixiatriya müayinəsi məsələsinin 8-ci maddə əsasında araşdırıldığı işlərə misal olaraq bunları göstərmək olar: Qlassın işi, Y.F.-in işi; və Matter Slovakiyaya qarşı iş (*Glass, Y.F., Matter v. Slovakia*).

8-ci maddə ilə 3-cü maddə arasında qarşılıqlı əlaqə

Bir çox hallarda ərizəçilər Məhkəmədən xahiş ediblər ki, şikayətlərinə həm 3-cü, həm də 8-ci maddə əsasında baxsın. Bu iki maddə arasındakı qarşılıqlı əlaqə onunla əlaqədardır ki, şəxsi həyat anlaşıqlı kifayət qədər genişdir və bu səbəbdən elə vəziyyətlər yarana bilər ki, 8-ci maddənin müddəaları şəxsin 3-cü maddənin tətbiq dairəsinə düşən dərəcədə yolverilməz şəraitdə həbsdə saxlanması hallarına şamil oluna bilər.⁶⁵ Bəzi hallarda isə əksinə, Məhkəmə qərara alıb ki, 3-cü maddənin pozulduğu müəyyən edildiyinə görə şikayətə 8-ci maddə əsasında baxmağa ehtiyac yoxdur.⁶⁶ *Kostello-Roberts*in işində (*Costello-Roberts*) Məhkəmə istisna etmədi ki, 8-ci maddə ilə təmin edilən müdafiənin tətbiq dairəsi 3-cü maddə ilə təmin edilən müdafiənin hüdudlarını aşsın, amma bununla belə, bu iki maddədən yalnız birini tətbiq etməyi qərara aldı.⁶⁷ Lakin 2003-cü ildən Məhkəmə ərizəçilərin 8-ci və 3-cü maddələrə aid şikayətlərini getdikcə

⁶⁵ *Raninen* Finlandiyaya qarşı (*Raninen v. Finland*). *Florea Rumıniyaya qarşı* işdə siqaret çəkənlərlə çəkməyənlərin ayrı saxlanması barədə milli qanunvericilik normalarına baxmayaraq, siqaret çəkməyən, xəstə olan ərizəçinin həbsxanada digər məhbusların siqaret çəkməsi səbəbindən siqaret tüstüsünün təsirinə məruz qalması 3-cü maddənin pozuntusu hesab edildi.

⁶⁶ *Yallonun işi* (*Jalloh v. Germany*); və *Yazgul Yılmaz Türkiyəyə qarşı* (*Yazgul Yılmaz v. Turkey*). Bu iş ərizəçinin ginekoloji müayinədən keçməyə məcbur edilməsi ilə əlaqədar idi və prinsipca onun şikayəti 8-ci maddənin tətbiq dairəsinə düşürdü.

⁶⁷ *Lopes Ostranın işində* (*López Ostra v. Spain*) Məhkəmənin yekdil mövqeyi bundan ibarət oldu ki, ərizəçi və ailəsi bir neçə il ərzində çətin şəraitdə yaşadılar da (ərizəçi evinin bir neçə metrliyində yerləşən tullantı emalı zavodunun ona və ailəsinə narahatlıq yaratmasından şikayət etmişdi), bu şəraitin çətinliyi 3-cü maddənin tətbiq dairəsinə düşmək üçün zəruri olan minimal ağırlıq dərəcəsinə çatmayıb.

daha çox birgə araşdırmağa başladı. Bu birləşdirici yanaşma ilk dəfə *M.C. Bolqarıstana qarşı* (*M.C. v. Bulgaria*) işdə qəbul edildi. Bu işdə 14 yaşlı qız⁶⁸ iki kişi tərəfindən zorlanmışdı. Cinayət istintaqı nəticəsində ərizəçinin təqsirləndirilən şəxslərlə cinsi əlaqədə olmağa məcbur edildiyi və cinsi əlaqənin güc tətbiqi və ya hədələmə nəticəsində baş verdiyi sübuta yetirilmədiyinə görə işə xitam verilmişdi. Ərizəçi Strasburqdakı icraatda digər maddələrlə yanaşı 8-ci və 3-cü maddələrə istinad etdi. O, şikayət etdi ki, Bolqarıstan qanunvericiliyi zərərçəkənin aktiv müqavimətinin sübutunu tələb etməklə zorlamaya və seksual təcavüzə qarşı yetərli müdafiəni təmin etmir. O, səmərəli araşdırma aparıldığını şübhə altına aldı. Məhkəmə xatırladı ki, Konvensiyanın 3-cü və 8-ci maddələri üzv dövlətlərdən nəinki zorlamanın qanunvericilikdə cinayət əməli kimi nəzərdə tutulmasını tələb edir, həm də bu qanunvericiliyin səmərəli araşdırma və cinayət təqibi vasitəsilə həyata keçirilməsini tələb edir. Hüquqpozan tərəfindən fiziki zor tətbiqinin və zərərçəkən tərəfindən fiziki müqavimət göstərildiyinin sübut edilməsi tarix boyu bəzi hüquq sistemlərində cinayətin təsdiqi üçün tələb olunsada, Avropa orqanları səviyyəsində məsələ başqa cürdür və əgər qanunvericilikdə və (və ya) presedent hüququnda zor tətbiqinə dair müddəa nəzərdə tutulmayıbsa, o halda zərərçəkən aktiv müqavimət göstərmədikdə belə, onun cinsi akta razılıq verməməsi həlledici əhəmiyyət daşıyır. Zərərçəkənin razılığı olmadan baş verən cinsi aktın cinayət əməli hesab edilməsi

⁶⁸ Bu yaş Bolqarıstanda azyaşlının cinsi əlaqəyə girməyə razılığının tələb olunduğu aşağı yaş həddidir.

barədə Avropa Şurasının üzvü olan dövlətlərdə əldə edilmiş konsensusu xatırladaraq,⁶⁹ keçmiş Yuqoslaviya üzrə beynəlxalq cinayət tribunalı belə bir mövqə bildirib ki, beynəlxalq cinayət hüququna əsasən, zərərçəkənin razılığı olmadan baş verən istənilən cinsi təcavüz zorlama sayılır və belə bir elmi rəyi qəbul edib ki, cinsi təcavüzdən zərər çəkənlər, xüsusən yetkinlik yaşına çatmayanlar çox zaman buna «davamlı qorxu» (fiziki şok, çəşqınlıq və hissiyyatsızlıqdan ibarət olan travmatik psixoloji infantilizm sindromu) deyilən formada reaksiya verirlər ki, bu da zərərçəkənin ya təcavüzə passiv formada boyun əyməsinə, ya da zorlanması barədə düşüncələri özündən kənarlaşdırmasına gətirib çıxarır. Məhkəmə vurğuladı ki, zorlama ilə bağlı qanunvericilik və hüquq praktikası dəyişən ictimai mövqeyi əks etdirməli və fərdlərin cinsi toxunulmazlığına və bərabərliyinə hörmət edilməsini təmin etməlidir. Sonda Məhkəmə bu nəticəyə gəldi ki, Konvensiyanın 3-cü və 8-ci maddələri dövlətlərin üzərinə belə bir pozitiv öhdəlik qoyur ki, zərərçəkənin razılıq vermədiyi cinsi aktları öz qanunvericiliklərində cinayət əməli kimi nəzərdə tutsunlar və zərərçəkənin mövqeyindən, yəni şikayət edib-etməməsindən asılı olmayaraq bu əmələ görə cinayət təqibini həyata keçirsinlər. Məhkəmə həmçinin qeyd etdi ki, zərərçəkənlərlə təqsirləndirilən şəxslər faktlara dair bir-birinə zidd iki versiya irəli sürdükdə, beynəlxalq və müqayisəli hüququn müasir standartları nəzərə alınmaqla, ifadələrin həqiqətə uyğun olub-olmaması konfidensial

qaydada yoxlanılaraq qiymətləndirilməli və işin bütün halları araşdırılmalıdır. Təqsirləndirilən şəxslərin cinayət məsuliyyəti məsələsini mahiyyəti üzrə araşdırmadan Məhkəmə bu qənaətə gəldi ki, araşdırmanın səmərəliliyi, xüsusən araşdırmanın detalları və araşdırma aparalarının məsələ ilə bağlı yanaşmaları Bolqarıstanın Konvensiyanın 3-cü və 8-ci maddələri üzrə daşdığı pozitiv öhdəliklərə, yəni zorlamanın və seksual təcavüzün bütün formalarını cəzalandırmaq üçün cinayət hüquq sistemini bərqərar etmək vəzifəsinə uyğun deyildi.

E.S. və başqalarının işində də Məhkəmə analoji nəticəyə gəldi. Bu işdə ərizəçi şikayət etmişdi ki, bələdiyyə şurasının mənzilindən ərinin çıxarılmasına nail ola bilmir (sonradan onun əri arvadına və uşaqlarına qarşı qəddar rəftara, zorakılığa və cinsi təcavüzə görə dörd il müddətinə azadlıqdan məhrum edildi). Onların hər ikisi mənzilin kirayəçiləri idi. Ölkədə qüvvədə olan qaydalara əsasən, ərizəçi yalnız boşanma prosesində yekun qərar çıxarıldıqdan sonra birgə kirayə müqaviləsinə xitam verə bilərdi. Buna qədər isə o, ərizəçinin hüquqa zidd davranışa yol verməsinin qarşısını alan mühafizə orderi üçün məhkəməyə müraciət edə bilərdi. Bu məsələni araşdırmaq səlahiyyətinə malik olan Konstitusiya Məhkəməsi hesab etdi ki, ərizəçinin hüquqları pozulmayıb, çünki o, mühafizə orderi barədə məhkəmə qərarı üçün müraciət etməyib. Bununla belə, bu məhkəmə qərara aldı ki, aşağı instansiya məhkəmələri uşaqları qəddar rəftardan müdafiə etmək üçün lazımi tədbirlər görməyiblər. Lakin ərizəçiyə heç bir kompensasiya təyin edilmədi, çünki Konstitusiya Məhkəməsinin rəyinə görə pozuntunun müəyyən edilməsi faktının özü kifayət

⁶⁹ Qadınların zorakılıqdan müdafiə edilməsi haqqında Nazirlər Komitəsinin Rec (2002) 5 sayılı tövsiyəsi.

qədər ədalətli kompensasiya təşkil edirdi. Yeni qanunvericiliyin qəbulundan sonra ərizəçi iki mühafizə orderi əldə etdi: birinci order onun ərinin mənzilə daxil olmasının qarşısını alır, ikinci isə ərizəçiyə müvəqqəti olaraq təkbaşına kirayə hüququ verirdi. Lakin bu dövrdə ərizəçilər evlərindən köçməyə, qohumlarından və dostlarından uzaq düşməyə məcbur oldular və uşaqlardan ikisinin məktəbi dəyişdirildi. Yalnız boşanma barədə yekun məhkəmə qərarı çıxarıldıqdan sonra və qəddar rəftar və zorakılıq barədə iddialardan bir il sonra ərizəçi birgə kirayə müqaviləsinə xitam vermək üçün müraciət etmək hüququ əldə etdi. Avropa Məhkəməsi hesab etdi ki, Slovakiya hökumətinin təklif etdiyi alternativ tədbir (ərizəçinin keçmiş ərini hüquqa zidd davranışdan çəkindirən order) ərizəçi xanımı ərinin, uşaqları isə atalarının hərəkətlərinə qarşı adekvat müdafiə ilə təmin etməyib və səmərəli daxili hüquqi müdafiə vasitəsi sayıla bilməz.⁷⁰ Məhkəmənin rəyinə görə, hökumətin razılaşdığı iddiaların xarakteri və ağırlığı ərizəçinin və uşaqlarının dərhal mühafizə tədbirləri ilə təmin edilməsini tələb edirdi. Lakin bu tədbirlər vaxtında görülmədi. Uşaqlarla əlaqədar Məhkəmə onu da qeyd etdi ki, daxili məhkəmələr tərəfindən pozuntunun müəyyən edilməsi faktı onların məruz qaldığı ziyana görə adekvat kompensasiya təşkil etməyib. Buna görə də son nəticədə qərara alındı ki, Slovakiya hökuməti ərizəçiləri qəddar rəftardan müdafiə etmək öhdəliyini yerinə yetirməyib və bununla 3-cü və 5-i maddənin müddəaları pozulub.

⁷⁰ Buna görə də ərizəçilərin daxili hüquqi müdafiə vasitələrini tükəndirmədikləri barədə hökumətin ilkin etirazı əsassız sayılaraq rədd edildi.

Məhkəmə prosesinin uzun sürməsi də Konvensiyanın 3-cü və 8-ci maddələri üzrə məsələləri meydana çıxara bilər. *Ebcinin işində* 1984-cü ildən 1995-ci ilədək Türkiyənin cənub-şərqində geniş yayılmış zorakılıq praktikası Məhkəmənin diqqətinə çatdırılmışdı, burada mülki dövlət qulluqçuları PKK terrorçuları tərəfindən küçələrdə hücumla məruz qalır və qətlə yetirilir və ya ciddi xəsarətlər alırdılar. Ərizəçi belə hücumlardan birindən zərər çəkmişdi, belə ki, onun sifətinə sulfid turşusu atmışdılar. Bu insident nəticəsində ərizəçi il yarım ərzində işləyə bilməmiş, boynunun xroniki şişkinliyi də daxil olmaqla, sağlamlığına geri dönüşü olmayan ziyan dəymişdi. Məhkəmə dövlətin onu müdafiə etməyə və məruz qaldığı qeyri-insani rəftara görə məsuliyyət daşıyanları dərhal ədalət mühakiməsinə cəlb etməyə borclu olduğu barədə ərizəçinin şikayətlərini Konvensiyanın 3-cü və 8-ci maddələri üzrə araşdırmağı qərara aldı. Məhkəmə qərara aldı ki, dövlət orqanları şəxsən ərizəçini müdafiə etmək üçün tədbirlər görmədiklərinə görə məsuliyyətə cəlb edilə bilməzlər (terrorizmin tüğyan etdiyi ərazidə dövlət qulluqçularının təhdid edilməsini, hücumla məruz qalmasını və ya qətlə yetirilməsini istisna etmək olmazdı, ərizəçi ictimai fiqur deyildi, hücumdan qabaq qorxudulduğu və ya hədələndiyi barədə sübut təqdim etməmişdi), lakin işin araşdırılması və cinayət təqibinin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar dövlətin daşdığı prosessual öhdəliklərə gəlinə, Məhkəmə fərqli qərar çıxardı. Cinayət işinin aparılmasında qeydə alınmış ləngimələri, habelə kompensasiya üçün aparılmış inzibati icraatın ümumi müddətini nəzərə alaraq, Məhkəmə bu nəticəyə gəldi ki, Türkiyə

ciddi zoraklıq aktlarına qarşı adekvat müdafiəni təmin etməyib və 3-cü və 8-ci maddələrin pozuntusu baş verib.⁷¹

Ailə həyatı anlayışının xarakteri

8-ci maddənin «ailə həyatı» komponentini nəzərdən keçirərkən aydınlaşdırılmalı olan birinci məsələ bu maddədə «ailə» sözünün hansı mənada işlənməsidir. Məhkəmənin bu terminə verdiyi anlayış illər ərzində formalaşmış və Avropa cəmiyyətində bu məsələyə dair zaman-zaman dəyişən baxışları özündə ehtiva edir, adətlər dəyişdikcə bu anlayışda dəyişikliklər davam edə bilər. Məhkəmə özünün presedent hüququnda dəfələrlə qeyd edib ki, 8-ci maddədə yer alan «ailə həyatı» anlayışı:

... yalnız nikaha əsaslanan ailələrlə məhdudlaşmır və digər faktiki münasibətləri də əhatə edə bilər. Münasibətlərin «ailə həyatı» təşkil edib-etmədiyi barədə qərar verildikdən bir sıra amillər, o cümlədən, cütlüyün birgə yaşayış-yaşamaması, onların münasibətlərinin müddəti, birgə övlad dünyaya gətirməklə və ya başqa vasitələrlə bir-birinə bağlı olduqlarını təsdiq etmələri əhəmiyyət kəsb edir.⁷²

Məhkəmə bu məsələyə adaptiv yanaşaraq Avropa Şurasının üzvü olan dövlətlərdə müxtəlif ailə münasibətlərini, eləcə də onların böhranlı vəziyyətini və hazırkı dövrdə ailə münasibətlərinin təzahürlərini nəzərə alır. Buna görə də, rəsmən təsdiqlənmiş

ailə münasibətləri ilə yanaşı, faktiki ailə həyatı da Konvensiyaya əsasən tanınır.⁷³ Məhkəmənin bu və ya digər halda ailə həyatının mövcudluğu məsələsini tərəflər arasındakı sıx şəxsi əlaqələri qiymətləndirməklə konkret işin halları əsasında müəyyən etməsi o deməkdir ki, hansı münasibətlərin ailə həyatı təşkil etməsini konkret sadalamaq mümkün deyil. İstənilən halda, əgər bu və ya digər durum «ailə həyatı» anlayışına uyğun gəlmirsə, həmin durumun «şəxsi həyat» hesab edilməsi və 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş müdafiə ilə təmin edilməsi istisna deyil.

8-ci maddənin məqsədləri üçün hansı münasibətlər ailə həyatı təşkil edir?

Məhkəmə qərara alıb ki, 8-ci maddənin məqsədləri üçün aşağıdakı münasibətlər ailə həyatı təşkil edir:

- ◇ nəvələrlə nənələr və babalar arasındakı münasibətlər;⁷⁴
- ◇ yaşlarından asılı olmayaraq bacı-qardaşlar arasındakı münasibətlər;⁷⁵
- ◇ əmi, dayı, bibi, xala və onların qardaş və bacılarının uşaqları arasındakı münasibətlər;⁷⁶
- ◇ valideynlərlə ikinci nikahdan doğulmuş uşaqlar arasındakı münasibətlər, yaxud valideynlərlə nikahdankənar doğulmuş və ya ər-arvad sədaqəti pozulmaqla dünyaya gəlmiş uşaqlar

73 Şalk və Kopf Avstriyaya qarşı (*Schalk and Kopf v. Austria*).

74 Marks Belçikaya qarşı (*Marckx v. Belgium*).

75 Olsson İsveçə qarşı (*Olsson v. Sweden*); Biqhanemi Fransaya qarşı (*Boughanemi v. France*) (yetkinlik yaşına çatmış şəxslərlə əlaqədar).

76 Boyl Birləşmiş Krallığa qarşı (*Boyle v. the United Kingdom*).

71 Bu işdə 3-cü və 8-ci maddələr üzrə gəlidiyi nəticələri nəzərə alaraq, Məhkəmə hesab etdi ki, 6-cı maddənin 1-ci bəndi üzrə şikayəti ayrıca araşdırmağa ehtiyac yoxdur.

72 X, Y və Z Birləşmiş Krallığa qarşı (*X, Y and Z v. the United Kingdom*).

arasındaki münasibətlər (xüsusən valideyn uşağın atası olduğunu etiraf edibə və tərəflər arasında sıx şəxsi münasibətlər varsa);⁷⁷

◇ uşağı övladlığa götürmüş şəxslərlə və ya himayədar valideynlərlə uşaqlar arasındakı münasibətlər.⁷⁸

Ailə həyatı sosial, mənəvi və ya mədəni bağlarla məhdudlaşmır, həm də maddi xarakterli maraqları, məsələn, maddi təminat öhdəliklərini,⁷⁹ vərəsəlik hüquqları, hüquqi məhdudiyyətlər, yaxın qohumlar arasında əmlaka sərəncam vermə münasibətləri kimi məsələləri əhatə edir.⁸⁰ Lakin 8-ci maddə dövlətlərin üzərinə dini nikahları tanımaq, yaxud vərəsəlik məqsədlərindən ötrü ayrı-ayrı nikahsız cütlük kateqoriyaları üçün xüsusi rejim müəyyən etmək öhdəliyi qoyan maddə kimi şərh oluna bilməz.⁸¹ Qeyd etmək maraqlı olar ki, yuxarıda sadalanan münasibətlər bu məlumat kitabçasının «şəxsi» həyat bölməsində də sadalanıb. Şəxsi həyatdakı münasibətlərin ciddiliyindən, xarakterindən və xüsusiyyətlərindən asılı olaraq onlar 8-ci maddənin şamil olduğu bu və ya digər kateqoriyaya aid edilə bilər. Lakin nəticə dəyişməz qalacaq, yəni 8-ci maddə ilə təmin edilən müdafiə bu münasibətlərə şamil olunmalıdır.

77 X İsveçrayə qarşı (*X v. Switzerland*).

78 Coli və Lebrun Belçikaya qarşı (*Jolie and Lebrun v. Belgium*).

79 Velseə və Mazare Rumıniyaya qarşı (*Velcea and Mazăre v. Romania*). Pla və Puncernau Andorraya qarşı (*Pla and Puncernau v. Andorra*) işdə Məhkəmə izah etdi ki, nəvələrlə nənə və babalar arasındakı vərəsəlik münasibətləri, hətta miras qoyan şəxs nəvəsinin övladlığa götürülməsindən əvvəl ölsə belə, "ailə həyatı" kateqoriyasına aid hesab olunur.

80 Merger və Kross Fransaya qarşı (*Merger and Cross v. France*).

81 Şərifə Yiit Türkiyəyə qarşı (*Şərifə Yiğit v. Turkey*).

Nikah və ya birgə yaşayış ailə münasibətlərinin mövcud olduğunu müəyyən etmək üçün zəruri və ya kifayətdirmi?

Aidiyyəti olan bütün şəxslərə 8-ci maddə ilə təmin edilən müdafiənin tətbiq edilməsi üçün qanuni və həqiqi nikahın mövcud olması kifayətdir: beləliklə, uşaqlar doğulduqları andan ailə münasibətlərinin tərkib hissəsi hesab olunurlar.⁸² Digər tərəfdən, bu o deməkdir ki, məsələn, immiqrasiya qaydalarından yayınmaq və ya vətəndaşlıq almaq üçün pul müqabilində kağız üzərində bağlanan nikah bu maddənin tətbiq dairəsinə düşmür. Rəsmən tanınan nikahın olması ailə münasibətlərinin mövcudluğu üçün yetərli olsa da zəruri deyil: Konvensiya ilə təmin edilən müdafiə ananın nikah statusundan asılı olmayaraq ana ilə uşaqları arasındakı münasibətlərə şamil olunur.⁸³ *Conston İrlandiyaya qarşı işdə (Johnston v. Ireland)* Məhkəmə izah etdi ki, bir-birləri və uşaqları ilə daimi və stabil olaraq birgə yaşayan nikahsız cütlüklərin münasibətləri ailə həyatı sayıla bilər, beləliklə, onların münasibətləri nikaha əsaslanan münasibətlərdən fərqləndirilmir. Eynilə, ailə həyatının mövcudluğu üçün birgə yaşayışın olması zəruri deyil.⁸⁴ Məhkəmənin izahına görə:

82 Berrehab Niderlanda qarşı (*Berrehab v. the Netherlands*).

83 Marksın işi (*Marckx v. Belgium*). Lakin X Birləşmiş Krallığa qarşı (*X v. the United Kingdom*) iş üzrə 1 iyul 1977-ci il tarixli qəraradda Məhkəmə bildirdi ki, ana ilə onun iki il öncə başqasına övladlığa verilməsinə razılıq verdiyi oğlu arasında ailə həyatı hesab edilən münasibətlər mövcud deyil.

84 Söderbek İsveçə qarşı (*Soderback v. Sweden*).

... 8-ci maddənin əhatə etdiyi «ailə həyatı» anlayışı, hətta birgə yaşayış mövcud olmadıqda belə, valideynlə uşağı arasındakı münasibətlərə şamil olunur (sonuncuların qanuni nikahdan doğulub-doğulmamasından asılı olmayaraq). Ola bilər ki, gələcək hadisələr nəticəsində onlar arasındakı əlaqələr qırılsın, amma bu, yalnız müstəsna hallarda baş verə bilər.⁸⁵

Bu o deməkdir ki, ata uşağı öz övladı kimi tanımağı gecikdiribsə, yaxud ona maddi yardım göstərməyibsə, yaxud da iştirakçı dövlətə mühacirət edərək uşağı qohumlarının himayəsinə buraxıbsa, Məhkəmə belə halları müstəsna hallar hesab edərək qeyd edib ki, bu cür hallar ailə münasibətlərinə son qoyulması demək deyil. 8-ci maddə ilə təmin edilən müdafiə həmçinin uşağın qəyyumu olan valideynlə uşaq arasındakı münasibətlərin müəyyənləşdirilməsinin digər valideynin davranışı səbəbindən çətin və ya mümkünə olmadığı hallara da şamil olunur. Belə vəziyyətlər yarandıqda Məhkəmə potensial ailə həyatının qorunmasının mümkünüyü məsələsini qiymətləndirərək işin mövcud hallarını, məsələn, uşağın valideynləri arasındakı münasibətlərin xarakterini, valideynlərin ailə ilə bağlı planlarını, ailədəki böhranlı vəziyyətin konkret səbəblərini, valideynlər arasındakı emosional bağlılığı nəzərə alır.⁸⁶

Qan qohumluğunun olması ailə münasibətlərinin mövcud olduğunu müəyyən etmək üçün zəruri və ya kifayətdirmi?

Uşaqla valideyn arasında bioloji bağlılığın olması faktı ailə həyatının mövcudluğuna dəlalət edir. Eynilə, qan qohumluğunun olmaması o demək deyil ki, münasibətlər avtomatik olaraq ailə həyatı münasibətləri hesab edilməməlidir. Məhkəmə «sosial reallığı bioloji reallıqdan» üstün tutan yanaşma nümayiş etdirməməyi qərara alsada da, həqiqət bundan ibarətdir ki, o, yalnız bir dəfə qan qohumluğunun olmadığı işdə münasibətlərin «ailə həyatı» təşkil etdiyi barədə qərar çıxarıb. Bu, X, Y və Z-in işində baş verib, bu işdə cinsini dəyişərək kişi olmuş transseksual və onun donor vasitəsilə süni mayalanma nəticəsində doğulmuş uşağı arasındakı münasibətlər ailə həyatı münasibətləri kimi qəbul edildi. Məhkəmə bu qərarını onunla əsaslandırdı ki, ərizəçilər arasındakı münasibətləri ənənəvi ailə münasibətlərindən fərqləndirmək mümkün deyil və transseksual süni mayalanma prosesində uşağın atası kimi iştirak edib. Sıx şəxsi münasibətlərin mövcudluğunu göstərən hüquqi və ya faktoloji elementlər olmadan sadəcə bioloji qohumluğun mövcud olması, Məhkəmənin rəyinə görə, 8-ci maddə ilə təmin edilən müdafiəni belə hallara şamil etmək üçün kifayət deyil.⁸⁷

⁸⁵ Buqhanemi Fransaya qarşı (*Boughanemi v. France*).

⁸⁶ Kiqan İrlandiyaya qarşı (*Keegan v. Ireland*).

⁸⁷ G. Niderlanda qarşı (*G. v. the Netherlands*).

Ailə həyatına nə vaxt son qoyulur?

Bərqərar olmuş ailə bağları sonrakı hadisələr nəticəsində qırıla bilər, hərçənd ki, bu, yalnız müstəsna hallarda baş verir. Bu, xüsusən, övladlığa götürülmə və ya ölkədən çıxarılma hallarına aiddir. Strasburq Məhkəməsinin presedent hüququna əsasən, aşağıdakı hadisələr ailə həyatına son qoyulması üçün təkliddə yetərli deyil:⁸⁸

◇ boşanma;⁸⁹

◇ birgə həyata son qoyulması (o cümlədən şəxsin ölkədən çıxarılması barədə qərarla əlaqədar olaraq birgə yaşayışa son qoyulması);⁹⁰

◇ uşağın himayəyə verilməsi barədə qərarın qəbulu;⁹¹

◇ övladlığa götürmə.⁹²

Övladlığa götürmə vasitəsilə yaranmış ailə həyatı münasibətləri

Vaqner və J.M.W.L.-in işində (Wagner and J.M.W.L.) tənha nikahda olmayan ana tərəfindən əcnəbi uşağın tam qanuni şəkildə övladlığa götürülməsinin tanınması məsələsi qaldırılmışdı.

⁸⁸ Buqhanemi Fransaya qarşı (*Boughanemi v. France*).

⁸⁹ Berrehab Niderlanda qarşı (*Berrehab v. the Netherlands*); və Hendriks Niderlanda qarşı (*Hendriks v. the Netherlands*).

⁹⁰ Yusef Birləşmiş Krallığa qarşı (*Yousef v. the United Kingdom*).

⁹¹ Margarita və Rojer Andersson İsveçə qarşı (*Margareta and Roger Andersson v. Sweden*).

⁹² X Birləşmiş Krallığa qarşı (*X v. the United Kingdom*).

Xarici məhkəmənin övladlığa götürmə barədə qərarından sonra ərizəçi uşaqla onun doğma anası kimi rəftar etmişdi. Lüksemburq məhkəmələrinin xarici məhkəmənin qərarının qüvvəsini tanımaqdan imtina etmələri daxili qanunvericilikdə tənha valideynin övladlığa uşaq götürməsi barədə normanın olmamasından irəli gəlirdi. Avropa Məhkəməsi hesab etdi ki, bu imtina qərarı ailə həyatına hörmət hüququna «müdaxilə» təşkil edib və qeyd etdi ki, Avropanın əksər ölkələri arasında bu məsələyə dair konsensus mövcuddur: faktiki olaraq, Avropa Şurasının üzvü olan dövlətlərin çoxunda nikahda olmayan şəxslərin övladlığa uşaq götürməsinə hər hansı məhdudiyət qoyulmadan icazə verilir. Bu cür işlərdə uşağın maraqlarının üstün tutulmasının zəruriliyini bir daha xatırladaraq Məhkəmə bu qənaətə gəldi ki, daxili məhkəmələr xarici ölkə məhkəməsinin qüvvəyə minmiş qərarı ilə qanuni status əldə etmiş ərizəçinin hüquqlarına əhəmiyyət verməyiblər və qeyd etdi ki, ərizəçi ilə övladlığa götürdüyü uşaq arasındakı münasibətlər 8-ci maddədə nəzərdə tutulan ailə həyatı münasibətlərinə uyğundur. Onlar ərizəçi ilə uşaq arasında yaranmış faktiki ailə bağlarını inkar etməkdə haqlı deyildilər və bu ailə bağları tam müdafiə ilə təmin edilməyə layiq idi.

<Mənzil> nə deməkdir?

8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş «mənzil» termini müstəqil mənə daşıyan anlayış kimi başa düşülür: bu o deməkdir ki, konkret yaşayış sahəsinin və ya digər məkanın Konvensiyada

nəzərdə tutulan mənada «mənzil» hesab edilməsinin mümkünlüyünü müəyyənləşdirmək üçün işin konkret halları araşdırılmalıdır. Ümumiyyətlə, «mənzil» anlayışı şəxsin daimi yaşadığı və ya yetərli və davamlı əlaqəsinin olduğu məkanı bildirir.⁹³ Bu məsələdə Konvensiyanın iki versiyasının fərqləndiyini nəzərə alaraq (ingilis versiyasında «*home*» terminindən istifadə edildiyi halda, fransız versiyasında «*domicile*» terminindən istifadə edilib), Məhkəmə bu anlayışa adaptiv şərh verib.⁹⁴ Məhkəmənin rəyinə görə, bu anlayış aşağıdakıları əhatə edir:

- ◇ şəxsin tətill dövrünü keçirdiyi evlər, uzun müddət qaldığı ikinci evlər və otellər;⁹⁵
- ◇ şəxsin başqasına məxsus binada uzun müddətə və ya illik məskunlaşması;⁹⁶
- ◇ ərizəçinin kirayəçi qismində məskunlaşdığı sosial mənzil (hətta məskunlaşma müddəti daxili qanunvericiliyə əsasən başa çatmış olsa belə);⁹⁷
- ◇ şəxsin biznes fəaliyyətlərini həyata keçirdiyi tikililər (əgər şəxsin ofisi ilə şəxsi mənzili arasında və ya şəxsi fəaliyyətləri ilə biznes fəaliyyətləri arasında dəqiq fərq qoymaq mümkün

deyilsə);⁹⁸

- ◇ şirkətin qeydiyyatda alınmış ofisi, filialları və ya digər biznes tikililəri;⁹⁹

- ◇ qeyri-ənənəvi yaşayış yerləri, məsələn, furqonlar və hərəkət edən digər yaşayış vasitələri;¹⁰⁰

- ◇ digər yaşayış yerləri (şəxsi, ailə həyatı və ya mənzil anlayışlarının ümumi əhatə dairəsinə düşən məkanlar).¹⁰¹

Aşağıdakılar isə əksinə, 8-ci maddənin məqsədləri üçün «mənzil» təşkil etmir:

- ◇ binanın ümumi yaşayış sahəsində müştərək mülkiyyətçilərə məxsus olan və yalnız lazımi hallarda istifadə edilmək üçün nəzərdə tutulan camaşırxana;¹⁰²

- ◇ artistlərin geyim otağı;¹⁰³

- ◇ mülkiyyətçinin idman fəaliyyətləri ilə, məsələn, ovçuluqla məşğul olduğu və ya belə fəaliyyətlərə icazə verdiyi torpaq sahəsi.¹⁰⁴

Mənzil toxunulmazlığı hüququndan istifadə ilə əlaqədar problemlərə, məsələn, mənzilin müsadirəsi və ya icarə haqqının səviyyəsi ilə əlaqədar məsələlərə adətən 1 saylı Protokolun 1-ci

93 Prokopoviç Rusiyaya qarşı (*Prokopovich v. Russia*), (qərardad); Cillou Birləşmiş Krallığa qarşı (*Gillow v. the United Kingdom*), (qərardad); Makkey-Kopetska Polşaya qarşı (*McKay-Kopecka v. Poland*), (qərardad).

94 Nimits Almaniyaya qarşı (*Niemetz v. Germany*).

95 Demades Türkiyəyə qarşı (*Demades v. Turkey*), (qərardad).

96 Menteş və başqaları Türkiyəyə qarşı (*Menteş and others v. Turkey*), (qərardad).

97 Makkann Birləşmiş Krallığa qarşı (*McCann v. the United Kingdom*).

98 Nimitsin Almaniyaya qarşı (*Niemetz v. Germany*).

99 “Stes Kolas Est” və başqaları Fransaya qarşı (*Stes Colas Est and others v. France*).

100 Bakli Birləşmiş Krallığa qarşı (*Buckley v. the United Kingdom*); Çepmenin işi (*Chapman v. The United Kingdom*).

101 Moldovan və başqaları Rumıniyaya qarşı (*Moldovan and others v. Romania (no. 2)*).

102 Çelu Rumıniyaya qarşı (*Chelu v. Romania*).

103 Hartunq Fransaya qarşı (*Hartung v. France*).

104 Frend və «Kantrisayd Ellayans» və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı (*Friend and Countryside Alliance and others v. the United Kingdom*), (qərardad).

maddəsi əsasında baxılır, buna görə də bu məsələlər bu məlumat kitabçasında nəzərdən keçirilməyəcək.

Mülkiyyət hüququnun olması müvafiq məkanın mənzil hesab edilməsi üçün zəruri və ya kifayətdirmi?

Şikayətin 8-ci maddənin tətbiq dairəsinə düşməsi üçün mülkiyyət hüququnun mövcudluğu, eləcə də şəxsin yaşadığı məkanın qanun əsasında «mənzil» hesab edilməsi zəruri və ya yetərli deyil.¹⁰⁵ Lakin ərizəçi heç vaxt məskunlaşmadığı və ya çox qısa müddət ərzində məskunlaşdığı, yaxud uzun müddət heç kəsin yaşamadığı hər hansı mülkiyyətin «mənzil» olduğunu iddia edirsə, Məhkəmənin rəyinə görə, ərizəçinin həmin mülkiyyətlə əlaqələri o dərəcədə itirilmiş hesab olunur ki, ərizəçi bu mülkiyyətlə bağlı 8-ci maddə üzrə hər hansı şikayət verməsi qəbul edilə bilməz.¹⁰⁶ Bununla bağlı Məhkəmə izah edib ki, mülkiyyətin vərəsəlik yolu ilə əldə edilməsi onun «mənzil» hesab edilməsi üçün konkret dəlil təşkil etmir,¹⁰⁷ həmçinin ərizəçinin əcdadlarına məxsus olan konkret torpaq sahəsində tikmək istədiyi ev də 8-ci maddədə nəzərdə tutulan mənada «mənzil» sayılmır.¹⁰⁸

105 Baklinin işi (*Buckley*); Prokopoviçin işi (*Prokopovich*).

106 Andreu Papi Türkiyəyə qarşı (*Andreu Papi v. Turkey*), (qərardad).

107 Demopulos və başqaları Türkiyəyə qarşı (*Demopoulos and others v. Turkey*), [Böyük Palata].

108 Loizidu Türkiyəyə qarşı (*Loizidou v. Turkey*).

Yazışma sirrinin toxunulmazlığı hüququ: bu hüquq hansı əlaqə formalarına şamil olunur?

Şəxsin yazışma sirrinin toxunulmazlığı hüququ şəxsi yazışmaların və danışıqların konfidensiallığını təmin etmək məqsədini daşıyır və şəxsin digər şəxslərlə yazışmalarının və söhbətlərinin izlənilməməsini və ya senzuraya məruz qalmamasını təmin edən hüquq kimi şərh olunur. Müdafiənin səviyyəsinə gəlincə, bu hüquq üçün kifayət qədər yüksək müdafiə həddi nəzərdə tutulub, belə ki, bircə məktubun açılıb oxunması bu hüququn pozulması üçün kifayətdir.¹⁰⁹ Kommunikasiyalar sahəsində qeydə alınan texnoloji nailiyyətlər Məhkəmə tərəfindən mütəmadi olaraq nəzərə alınır, belə ki, Məhkəmə «yazışma» sözünə şərh verərkən bu sahədəki inkişafı nəzərə alır. Kağız üzərində yazılan ənənəvi məktublardan əlavə, 8-ci maddənin məqsədləri üçün «yazışma» anlayışı həm də aşağıdakıları bildirir:

◇ elektron kommunikasiyaların köhnə formaları, məsələn, telekslər;¹¹⁰

◇ telefon danışıqları,¹¹¹ o cümlədən onlarla əlaqədar məlumatlar, məsələn, bu danışıqların tarixi və müddəti, hansı nömrələrə və ya nömrələrdən zəng vurulması;¹¹²

109 Narinen Finlandiyaya qarşı (*Narinen v. Finland*).

110 Kristi Birləşmiş Krallığa qarşı (*Christie v. the United Kingdom*).

111 Klassın işi (*Klass*); Melounun işi (*Malone*); Marqarita və Rocer Anderssonun işi (*Margareta and Roger Andersson*).

112 P.G. və J.H.-nin işi. (*P.G. and J.H. the United Kingdom*).

- ◇ peyçer mesajları;¹¹³
- ◇ elektron mesajlar (elektron məktublar) və İnternetdən şəxsi istifadənin izlənilməsi nəticəsində əldə edilən məlumatlar;¹¹⁴
- ◇ radiorabitə vasitəsilə şəxsi danışıqlar¹¹⁵ (ictimai radiotezlik dalğaları vasitəsilə həyata keçirilən və beləliklə başqalarının eşidə biləcəyi danışıqlar buraya aid deyil);¹¹⁶
- ◇ biznes fəaliyyətlərinin və ya biznesin həyata keçirildiyi tikililərin izlənilməsi nəticəsində əldə edilmiş yazışmalar və ya qeydə alınmış danışıqlar;¹¹⁷
- ◇ vəkilin ofisində axtarış zamanı götürülmüş məlumatlar;¹¹⁸
- ◇ gömrük əməkdaşları tərəfindən müsadirə olunmuş bağlamalar.¹¹⁹

Məhkəmənin rəyinə görə, danışıqların gizli dinlənilməsi üçün ofis telefonundan istifadə edilməsi 8-ci maddənin tətbiqinin mümkünlüyü məsələsi üçün əhəmiyyət daşıyır.¹²⁰

113 Telor-Sabori Birləşmiş Krallığa qarşı (*Taylor-Sabori v. the United Kingdom*).

114 Kopland Birləşmiş Krallığa qarşı (*Copland v. the United Kingdom*).

115 Kamenzind İsveçrəyə qarşı (*Camenzind v. Switzerland*).

116 B.C. İsveçrəyə qarşı (*B.C. v. Switzerland*), (qərar) Eynilə, Mussio İtaliyaya qarşı iş (*Muscio v. Italy*) üzrə qərarında Məhkəmə izah etdi ki, şəxsin elektron poçtuna «spam» deyilən məktublara gəlməsi onun şəxsi həyatına hörmət hüququna müdaxilə təşkil etsə də, İnternetə qoşulmuş elektron poçt istifadəçiləri belə məktublar almaq riskinə məruz qala biləcəklərini öncədən bilir və bununla razılaşırlar.

117 Kopp İsveçrəyə qarşı (*Kopp v. Switzerland*); Halford Birləşmiş Krallığa qarşı (*Halford v. the United Kingdom*).

118 Vizer və «Bikos Beteqliqungen GmbH» Avstriyaya qarşı (*Wieser and Bicos Beteqliqungen GmbH v. Austria*).

119 X Birləşmiş Krallığa qarşı (*X v. the United Kingdom*), (qərar) 12 oktyabr 1978-ci il.

120 Halford Birləşmiş Krallığa qarşı (*Halford v. the United Kingdom*).

Yazışmaları göndərən və ya alan şəxsin kimliyi əhəmiyyət daşıyır mı?

Yazışma sirrinin toxunulmazlığı hüququ hər kəs üçün təmin edilsə də, yazışmalarına və ya danışıqlarına müdaxilə edilmiş şəxslərin kimliyi həmin müdaxiləyə 8-ci maddənin 2-ci bəndi ilə haqq qazandıranın mümkünlüyü məsələsinin müəyyənəşdirilməsi zamanı əhəmiyyət kəsb edir. Buna görə də bu məsələ bir qədər daha ətraflı nəzərdən keçiriləcək. Ümumiyyətlə, konfidensiallığı qorunmalı olan müəyyən yazışmalar və ya söhbətlər, məsələn, vəkillərin müştərisi arasındakı yazışmalar və ya danışıqlar yüksək dərəcədə müdafiə ilə təmin edilməlidir. Lakin işin konkret hallarından asılı olaraq adi şəxslər arasındakı yazışmaların da eynilə yüksək dərəcədə müdafiə ilə təmin edilməsi tələb oluna bilər, məsələn, məktubu göndərən və ya alan şəxsin məhbub olması belə hallara misal ola bilər.¹²¹

Yazışmaların məzmunu əhəmiyyət daşıyır mı?

Yazışmaların və ya danışıqların məzmunu hüquqlara müdaxilənin müəyyən edilməsi üçün əhəmiyyət daşıyır.¹²² 8-ci maddənin təmin etdiyi müdafiə yazışmalarının və ya söhbətlərin məzmunu ilə deyil, onların oxunulması və ya dinlənilməsi üçün

121 Silver və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı (*Silver and others v. the United Kingdom*).

122 Frerot Fransaya qarşı (*Ferot v. France*).

istifadə edilən vasitələr və ya metodlarla əlaqədardır. Məsələn, dövlət dinlənilmiş telefon danışığının cinayət fəaliyyətləri ilə əlaqədar olduğunu və buna görə də 8-ci maddənin təmin etdiyi müdafiənin belə müdaxilələrə şamil olunmadığını müdafiə arqumenti kimi irəli sürürsə, adətən Məhkəmə bu arqumenti rədd edir, hərçənd ki, müəyyən hallarda bu arqument 8-ci maddənin 2-ci bəndinin tətbiqi üçün əhəmiyyət kəsb edə bilər.

II hissə. İstisna halları nəzərdə tutan müddəalar: 8-ci maddənin 2-ci bəndi

Şikayətin 8-ci maddənin tətbiq dairəsinə düşdüyünü müəyyənləşdirdikdən sonra Məhkəmə onun araşdırılmasını daha ətraflı şəkildə davam etdirir. 8-ci maddənin 2-ci bəndi şikayətin ardıcılıqla, mərhələli şəkildə təhlil edilməsinə imkan verir. Belə ki:

◇ 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş hüquqa müdaxilə baş veribmi?

– sualının cavabı müsbətdirsə, o halda aşağıdakı suallar cavablandırılmalıdır:

◇ Müdaxilə qanunla nəzərdə tutulubmu?

◇ Müdaxilə qanuni məqsəd daşıyırdımı?

◇ Müdaxilə demokratik cəmiyyətdə zəruri idimi?

Baxmayaraq ki, hər dəfə Məhkəmə 8-ci maddə ilə əlaqədar şikayətə baxarkən bu suallara cavab axtarır, bu məsələnin nə dərəcədə ətraflı araşdırılması hər bir işin faktlarından asılıdır.

Hansı hərəkətlər 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş hüquqlara müdaxilə təşkil edir?

Aşağıda 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş hüquqlardan istifadə edilməsinə müdaxilə təşkil edən hərəkətlərin tam olmayan siyahısı verilir:

◇ uşaqların ailələrindən alınması və dövlət himayəsinə və ya

himayədar ailəyə verilməsi;¹²³

◇ bədəndə və evdə axtarışlar aparılması;¹²⁴

◇ telefon danışıqlarının dinlənilməsi¹²⁵ və ümumiyyətlə, istifadə edilən vasitələrdən asılı olmayaraq yazışma və söhbətlərin izlənilməsi;¹²⁶

◇ məcburi köçkünlərin evlərinə qayıtmasına icazə verməkdən imtina edilməsi;¹²⁷

◇ məhbusların məktublarının göndərilmədən saxlanması və (və ya) nəzərdən keçirilməsi;¹²⁸

◇ fərdlər barəsində məlumatların toplanması və saxlanması;¹²⁹

◇ ərazilərlə bağlı planlaşdırma barədə qərarlar;¹³⁰

◇ ölkədən çıxarıla barədə qərarlar;

◇ şikayətçinin şəxsi həyatına müdaxilə təşkil edən, qanunla nəzərdə tutulmuş konkret rejimin qüvvədə saxlanması;¹³¹

◇ fərdin zorakılıq törədən şəxsdən müdafiəsini təmin etmək üçün qəbul edilmiş məhkəmə qərarlarının dövlət orqanları

123 Olsson İsveçə qarşı (*Olsson v. Sweden*).

124 Mürrey Birləşmiş Krallığa qarşı (*Murray v. the United Kingdom*); Çeppell Birləşmiş Krallığa qarşı (*Chappell v the United Kingdom*); Funke Fransaya qarşı (*Funke v. France*).

125 Klass Almaniyaya qarşı (*Klass v. Germany*).

126 Bikov Rusiyaya qarşı (*Bykov v. Russia*), (bu iş danışıqların radioötürücü qurğu vasitəsilə məsafədən dinlənilməsinə aid idi).

127 Kipr Türkiyəyə qarşı (*Cyprus v. Turkey*), [Böyük Palata].

128 Kempbell və Fell Birləşmiş Krallığa qarşı (*Campbell and Fell v. the United Kingdom*).

129 Leander İsveçə qarşı (*Leander v. Sweden*).

130 Baklinin işi (*Buckley v. the United Kingdom*).

131 Şönenberger və Durmaz İsveçrəyə qarşı (*Schonenberger and Durmaz v. Switzerland*); Norris İrlandiyaya qarşı (*Norris v. Ireland*).

tərəfindən icra edilməməsi;¹³²

işçinin şəxsi həyatı ilə əlaqədar səbəblərə görə işdən azad edilməsi;¹³³

◇ polisın icazəsi ilə məhkumun videogörüntülərinin yayımlanması;¹³⁴

◇ məhbusun kamerasının yaxınlığında xoşagəlməz qoxu verən zibil qablarının yerləşdirilməsi;¹³⁵

◇ öncə valideynlərinin razılığını almadan körpənin fotosəklinin çəkilməsi və neqativlərin saxlanılması;¹³⁶

◇ dövlət xəstəxanasında baş vermiş tibbi səhvin nəticəsində şəxsin aldığı bədən xəsarətlərinin sağaldılmasını təmin etmək üçün vasitələrin olmaması;¹³⁷

◇ məxfi xidmətlərin sərəncamında olan dosyesi ilə şəxsin tanış ola bilməsi üçün nəzərdə tutulan prosedurun səmərəsizliyi;¹³⁸

◇ ərizəçinin razılığı olmadan, yaxud onun etnik mənşəyindən irəli gələn mədəni əqidələrinə zidd olaraq məcburi tibbi müalicənin təyin edilməsi;¹³⁹

◇ tibbi məlumatlar da daxil olmaqla şəxsi məlumatlarla ¹⁴⁰ qanunsuz olaraq tanış olmağa icazə verilməsi;

132 A Xorvatiyaya qarşı (*A v. Croatia*).

133 Özpınar Türkiyəyə qarşı (*Özpınar v. Turkey*).

134 Toma Rumıniyaya qarşı (*Toma v. Romania*).

135 Branduşe Rumıniyaya qarşı (*Branduşe v. Romania*).

136 Reklös və Davurlis Yunanıstana qarşı (*Reklös and Davourlis v. Greece*).

137 Kodarça Rumıniyaya qarşı (*Codarcea v. Romania*).

138 Haralambiye Rumıniyaya qarşı (*Haralambie v. Romania*).

139 Matter Slovakiyaya qarşı (*Matter v. Slovakia*); və V.C. Slovakiyaya qarşı (*V.C. v. Slovakia*).

140 I. Finlandiyaya qarşı (*I. v. Finland*).

◇ adın müflisləşmə reyestrinə daxil edilməsi;¹⁴¹

◇ şəxsin adının konkret ünvanda daimi yaşayan şəxslərin siyahısından çıxarılmasına nail ola bilməməsi;¹⁴²

◇ şəxsiyyət sənədlərini təzələməkdən¹⁴³ və ya geri qaytarmaqdan¹⁴⁴ imtina edilməsi;

◇ ölkədə məskunlaşmış mühacirin ölkədən çıxarılması.¹⁴⁵

Müdaxilənin baş verdiyini sübut etmək vəzifəsi hansı tərəfin üzərinə düşür?

Prinsipcə 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş hüquqlarına həqiqətən müdaxilə edildiyini sübut etmək vəzifəsi ərizəçinin üzərinə düşür. Lakin bu sübutun faktoloji dəlil formasında olması vacib deyil. Əslində barəsində şikayət edilən müdaxiləyə icazə verən müəyyən qanunvericiliyin mövcudluğu, eləcə də ərizəçinin bu barədə tam məlumatlandırılması müdaxilənin baş verməsi faktının həqiqətən sübuta yetirildiyinin Məhkəmə tərəfindən müəyyən edilməsi üçün yetərlidir. Başqa sözlə, müəyyən rejimin qüvvədə olması Konvensiyanın pozulması ehtimalının yetərli dərəcədə mövcud olduğunun sübutu üçün kifayətdir. Əks halda, maddi ziyan vurulmadığı təqdirdə, yaxud barəsində şikayət edilən qanunun tətbiqi ucbatından şəxsin

141 Albaneze, Vitiello və Kampanyano İtaliyaya qarşı (*Albanese, Vitiello and Campagnano v. Italy*).

142 Babilonova Slovakiyaya qarşı (*Babylonova v. Slovakia*).

143 M. İsveçrəyə qarşı (*M. v. Switzerland*).

144 Smirnova Rusiyaya qarşı (*Smirnova v. Russia*).

145 A.A. Birləşmiş Krallığa qarşı (*A.A. v. the United Kingdom*).

hüquqlarının pozulması psixoloji zədə ilə nəticələndiyi hallarda ərizəçinin sübut etmə vəzifəsini yerinə yetirməsi çətin olardı. Bu mülahizələr xüsusən məxfi nəzarət tədbirlərinə aiddir, belə ki, «məxfi» sözündən göründüyü kimi, müvafiq şəxslər ən azı nəzarət altında olduqları müddətdə bu tədbirlərdən xəbərsiz olurlar. Ərizəçilər yazışmalarının yoxlanılması, danışıqlarının dinlənilməsi, yaxud hərəkətlərinin izlənilməsi və həyatlarının müşahidə altında olması barədə yalnız şübhələrini bildirə bilirlər, çünki belə halları sübut etmək, demək olar ki, mümkün deyil və yeganə sübut bu cür müdaxilələrə yol verilməsinə icazə verən qanunvericilikdir, Məhkəmə isə işin bütün hallarını, yəni şikayətçiyə məxfi nəzarət tədbirlərinin tətbiq edilməsi riskini nəzərə almaqla şikayətin əsaslılığını qiymətləndirir. O, bu məsələni araşdırarkən nəzarətin tətbiqinə dəlalat edən birbaşa sübutların mövcud olub-olmadığını müəyyənləşdirməklə kifayətlənir, çünki belə sübutları əldə etmək adətən çətin və ya mümkünsüz olur.¹⁴⁶ Qiymətləndirməni həyata keçirərkən Məhkəmə həmçinin milli səviyyədə hüquqi müdafiə vasitələrinin mövcud olub-olmadığını nəzərə alır; belə vasitələr mövcud deyilsə, eləcə də məxfi xidmətlərin səlahiyyətlərindən sui-istifadə etmələrinə dair geniş ictimaiyyət arasında şübhələr mövcuddursa, o halda hətta real məxfi nəzarət riski aşağı olsa belə, Məhkəmə şikayətlə əlaqədar araşdırmanı həyata keçirir. Beləliklə, müəyyən hallarda müdaxilənin baş vermə

¹⁴⁶ Kennedy Birləşmiş Krallığa qarşı (*Kennedy v. the United Kingdom*). Bu işdə Məhkəmə öncə Klassın (*Klass*) və Melounun (*Malone*) işlərində tətbiq etdiyi yanaşma prinsipləri təkrarladı.

ehtimalının mövcudluğunun nümayiş etdirilməsi Məhkəmənin şikayəti 8-ci maddə əsasında araşdırması üçün kifayət edir. Müdaxilə iddiaları şəxsin həyatı üçün əhəmiyyət kəsb edən məsələlərə, məsələn, cinsi münasibətlər sahəsinə aid olan işlərdə, fərdi şəxslərin Konvensiyaya abstrakt şəkildə zidd olan normalardan şikayət etmək hüququnu tanımayan (*actio popularis*-in qadağan olunması) 34-cü maddənin müddəalarına zidd olmayan “qanunvericiliyin mövcudluğu” arqumenti uğurla tətbiq olunub. *Norrisin işində* Məhkəmə hesab etdi ki, sadəcə homoseksualizm aktlarını qadağan edən qanunvericiliyin mövcudluğu 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş hüquqlara müdaxilə təşkil edir (baxmayaraq ki, ərizəçi heç vaxt buna görə cinayət təqibinə məruz qalmayıb və ya məhkum edilməyib), çünki bu qanunvericilik müvafiq şəxsin üzərinə şəxsiyyətinin intim və mühüm aspektinə aid məsələdə davranışını dəyişmək vəzifəsi qoyur, əks halda onu cinayət təqibi gözləyir.

Müdaxilə əsaslı idimi? Ümumi izahat

Dövlət orqanları tərəfindən müdaxilənin baş verdiyini müəyyənləşdirdikdən sonra Məhkəmə müdaxilənin əsaslı olub-olmadığını, yəni həmin müdaxiləyə 2-ci bəndin müddəaları ilə haqq qazandıranın mümkün olub-olmadığını araşdırır. Bu məhdudlaşdırıcı müddəalar Konvensiya ilə təminat verilən hüquqlara müdaxilə edilməsinə icazə verdiyinə görə onun tətbiq dairəsinin hüdudları dəqiq müəyyənləşdirilməlidir. Buna görə də Məhkəmə məhdudlaşdırıcı yanaşma tətbiq edir: belə ki,

2-ci maddədə sadalanan istisna halların siyahısı tam siyahıdır və bu şərtə ciddi əməl edilməlidir.¹⁴⁷ Strasburq Məhkəməsinin presedent hüququnda yekdilliklə təsdiq edilmiş ümumi prinsipə əsasən, Konvensiyanın təmin etdiyi hüquqlara hər hansı məhdudiyətin tətbiq edilə bilməsi üçün həmin məhdudiyətə Konvensiyanın öz müddəaları ilə birbaşa icazə verilməli, yaxud haqq qazandırılmalıdır. 18-ci maddəyə əsasən, məhdudiyətlər yalnız Konvensiyada nəzərdə tutulmuş məqsədlər üçün tətbiq edilə bilər.

Müdaxilə qanunla nəzərdə tutulmuşdumu?

Müdaxilənin əsaslılığı məsələsinə Məhkəmənin strukturlu yanaşmasının ikinci mərhələsində məhdudiyətin qanuni hesab edilməsi üçün hüquqi əsasın, yəni qanunvericilik normasının olub-olmadığı müəyyənləşdirilir. Əgər müdaxilə qanunla nəzərdə tutulubsa, barəsində şikayət edilən hərəkət 8-ci maddəyə uyğun hesab edilir (hərçənd ki, həmin hərəkət araşdırmanın sonrakı mərhələsində zəruri və ya mütənasib hesab edilməyə bilər). Əgər müdaxilə qanunla nəzərdə tutulmayıbsa, o halda iddia edilən məhdudiyət Konvensiyanın pozuntusu hesab edilir və bundan sonra Məhkəmənin işi 8-ci maddə üzrə dərindən araşdırmasına ehtiyac qalmır. Bu şərt məhdudlaşdırıla bilən bütün hüquqlara şamil olunur, baxmayaraq ki, 9-11-ci

maddələrin mətninin ingilis versiyasında «qanunla nəzərdə tutulmuş» ifadəsi fransız versiyasındakı ifadədən fərqlənir. Bununla belə, Komissiya və Məhkəmə bu fərqin hər hansı konkret əhəmiyyət daşıdığını həmişə təkzib ediblər¹⁴⁸ və hər iki ifadənin eyni mənada işləndiyini bildiriblər, çünki fransızca «*prévue par la loi*» ifadəsi hər hansı fərqli mənanı bildirmir. Strasburq Məhkəməsi müdaxilənin qanunla nəzərdə tutulub-tutulmadığını müəyyənləşdirmək üçün üç mərhələli qiymətləndirmə aparır. Belə ki, Məhkəmə qiymətləndirməni həyata keçirərkən aşağıdakıları müəyyənləşdirir:

- ◇ milli qanunvericilikdə müdaxiləni nəzərdə tutan norma varmı;
- ◇ onun mətni aydın və dəqiqdirmi;
- ◇ onun məqsədləri nədən ibarətdir?

Konvensiyada nəzərdə tutulmuş «qanun» anlayışı nəyi bildirir?

Qanunilik prinsipinin tələbinə əsasən, müdaxilə milli qanunvericilikdə əsasa malik olmalıdır. Əgər milli məhkəmələrin qanuna verdikləri şərh Məhkəmənin baxışlarına ciddi şəkildə zidd deyilsə, Məhkəmə milli qanunvericilik normalarına verilən bu şərhə qəbul edir.¹⁴⁹ Strasburq Məhkəməsinin bu şərhə qəbul etməklə kifayətlənməsi ondan irəli gəlir ki, iş üzrə nəzərdən keçirilən milli qanunvericilik normaları sadəcə işin faktlarına

147 Sidiropulos Yunanıstanına qarşı (*Sidiropoulos v. Greece*).

148 «Sandi Tayms» Birləşmiş Krallığa qarşı (*Sunday Times v. the United Kingdom*).

149 Roşe Birləşmiş Krallığa qarşı (*Roche v. the United Kingdom*), [Böyük Palata].

aid olur. Məhkəmə müdaxilənin qanuniliyi tələbinə geniş şərh verib. Belə ki, müdaxilə üçün əsas təşkil edən normalar təkcə milli qanunlarda deyil, həm də müxtəlif mənbələrdə, məsələn, peşə davranışı qaydalarında, ümumi hüququn yazılmamış prinsiplərində, Avropa İttifaqının normativ aktlarında, yaxud (ikitarəfli və ya çoxtərəfli) beynəlxalq müqavilələrdə ola bilər. İnzibati qaydalar, sərəncamlar, təlimatlar və digər bu kimi hüquqi mənbələr isə, əksinə, ya həddən artıq dəyişkənliklə və ya diskresion səlahiyyətlərlə, ya da məcburi qüvvəyə malik olmaması ilə səciyyələnir, kifayət qədər aydın olmur və adətən 8-ci maddənin 2-ci bəndinin məqsədləri üçün yetərli hüquqi əsas təşkil etmir.¹⁵⁰

Məhkəmə qanunun aydın və dəqiq olub-olmadığını müəyyənləşdirmək üçün onun mətnini, tətbiq dairəsini, şamil olduğu şəxslərin sayının az və ya çox olmasını nəzərdən keçirməlidir. Bu tələb qanunun «anlaşılan» olması tələbi adlanır. Bir tərəfdən, bu o deməkdir ki, qanunvericilik norması işdəki konkret situasiyanı tənzimləməlidir, digər tərəfdən, yəni subyektiv cəhətdən isə qanunvericilik norması yetərincə aydın olmalıdır ki:

... vətəndaş mövcud şəraitdə həmin normanın onun konkret situasiyasına tətbiq edilib-edilməyəcəyini müəyyənləşdirə bilsin.¹⁵¹

Qanunilik prinsipinin digər bir tələbi isə ondan ibarətdir ki,

¹⁵⁰ Şimovolos Rusiyaya qarşı (*Shimovolos v. Russia*).

¹⁵¹ Melounun işi (*Malone v. The United Kingdom*).

fərd hər hansı hərəkətinin doğura biləcəyi nəticələri öncədən görə bilməlidir, yəni o, davranışını qanunvericilik normasının əsasında tənzimləyə bilməlidir. Aydın məsələdir ki, qanunların mətnində həddən artıq dəqiqlik axtarmaq da doğru olmazdı. Belə ki, qanunların müddəalarında çox vaxt az və ya çox dərəcədə qeyri-müəyyənlik olur və onların şərh və tətbiqi məhkəmələrin hüquq praktikasına aid olan məsələdir. İstənilən halda, hər hansı şəxsə və ya orqana diskresion səlahiyyətlər verən qanunlarda həmin səlahiyyətlərin məqsədi aydın şəkildə göstərməlidir ki, onlardan sui-istifadə edilməsinə qarşı nəzarəti həyata keçirmək mümkün olsun. Bu mülahizələr müəyyən kateqoriyaya aid işlər üçün, məsələn, uşaqların himayəyə verilməsi, məhbusların yazışmaları, məxfi müşahidə və son dövrlərdə xüsusi aktualıq kəsb edən immiqrasiya məsələlərinə aid işlər üçün xüsusilə əhəmiyyətlidir.

Qanunilik prinsipinin praktiki tətbiqi

Qanunilik prinsipinin Məhkəmə tərəfindən tətbiqi ilə əlaqədar olan aşağıdakı bölmələr bu prinsipin müəyyən problemlə sahələrə tətbiqini bütünlüklə əhatə etmir və yalnız onların bir qismini diqqətə çatdırır.

Uşaqların dövlət himayəsinə verilməsi

Ənənəvi olaraq dövlətlər uşaqların dövlət himayəsinə verilməsi ilə əlaqədar müəyyən qanunvericilik aktları qəbul

edirlər. Buna görə də bu sahədə qanunvericiliyin olmaması ilə bağlı Məhkəməyə nadir hallarda şikayət edilir, amma eyni sözləri mövcud qanunvericilik normalarının aydınlığı və dəqiqliyi ilə əlaqədar şikayətlər barədə söyləmək olmaz. Milli qanunvericiliklə əlaqədar şikayətlərin ümumi cəhəti ondan ibarətdir ki, ərizəçilər uşaqları valideynlərindən almaq, yaxud uşaqların dövlət himayəsinə verilməsi barədə qərar çıxarmaq üçün sosial xidmətlərin malik olduqları səlahiyyətlərin həddən artıq qeyri-müəyyən formada göstərilməsinə etiraz edirlər.¹⁵² *Olssonun işində* ərizəçi milli qanunvericilikdən ona görə şikayət etmişdi ki, həmin qanunvericilik «uşağa qayğı göstərilmədiyinə görə» və bunun üçün «evdə şərait olmadığına» görə uşaqların dövlət himayəsinə verilməsinə icazə verirdi. Məhkəmə ərizəçinin arqumentlərini qəbul etməyərək hesab etdi ki, hətta normalar «ümumi şəkildə» ifadə edilsə belə, onlar qanunilik anlayışının tələblərinə cavab verə bilər və bundan başqa, istər inzibati, istərsə də məhkəmə icraatında adekvat prosessual təminatların mövcudluğu sosial xidmət işçilərinə verilmiş geniş səlahiyyətlərin balanslaşdırılmasına imkan yaradırdı. Bundan əlavə, *T.P. və K.M. Birləşmiş Krallığa qarşı (T.P. and K.M. v. The United Kingdom)* işdə Məhkəmə dövlət orqanlarının müdaxiləsinə qədər uşağın məruz qala biləcəyi təhlükənin dərəcəsini nəzərə aldı. Məhkəmə uşağın səmərəli müdafiəsinin üstün tutulmasının zəruriliyini qeyd edərək bildirdi ki, yalnız uşağın faktiki və konkret ziyana məruz qala biləcəyi hallarda

dövlət orqanlarının müdaxiləsinə icazə verilməsi uşağın səmərəli müdafiəsinə mane ola bilər.

Məhbusların məktublarının oxunması və ziyarətçilərin onlara baş çəkməsinin tənzimlənməsi

Məhbusların məktublarının açılaraq oxunması həm ictimai təhlükəsizliyə, həm də məhbusların əsas hüquqlarına eyni dərəcədə aid olan məsələdir. Yazışmalar azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslərin ətraf aləmlə əlaqə saxlaması üçün əsas vasitə olduğuna görə onlara müdaxilələr məhbusların şəxsi həyatı üçün mühüm nəticələr doğura bilər. Belə hallarda qanunilik prinsipi ilə əlaqədar olaraq Məhkəmə iki əsas məsələni: yazışmalar üzərində nəzarəti müəyyən edən normaların xarakterini və dəqiqlik dərəcəsini araşdırır.

Silver və başqalarının işində (Silver and others) qanunilik prinsipinin pozulduğu müəyyən edildi, bu işdə məhbusların yazışmalarına penitensiar xidmətin rəhbəri tərəfindən qəbul edilmiş inzibati qaydalar əsasında nəzarət edilirdi. Məhkəmə müəyyən etdi ki, məhbusların yazışmalarına qoyulan məhdudiyətlərin çoxu formal olaraq qanunvericiliyin mətnindən götürülmüş olsa da, heç yerdə dərc olunmayan, həbsxana rəislərinə göndərilən daxili qaydalar və təlimatlarla tənzimlənir və rəsmən hüquqi qüvvəyə malik olmadıqlarına görə onlar 8-ci maddənin tələblərinə cavab verən qanunvericilik normaları sayıla bilməz. *Eneanın işində*

152 Eriksson İsveçə qarşı (*Eriksson v. Sweden*).

isə¹⁵³ Məhkəmə İtaliya hökumətinin 8-ci maddəni pozduğunu müəyyən etdi, belə ki, ərizəçinin məktublarının oxunmasına icazə verən Həbsxanaların idarə olunması haqqında qanunda bu tədbirin müddəti, yaxud onun tətbiqinə haqq qazandıran səbəblər göstərilməmişdi, həmçinin səlahiyyətli orqanların diskresion səlahiyyətlərinin hüdudları və tətbiqi qaydası müəyyən edilməmişdi və beləliklə qanunun aliliyi prinsipi əsasında tələb olunan sui-istifadə hallarına qarşı minimal müdafiə təmin olunmamışdı.

Qanunun aydınlığı və dəqiqliyi məsələsinə gəlinə, bəzi hallarda ərizəçilər bu sahəni tənzimləyən qanunvericilik normalarını anlamağın mümkün olmamasından və hətta həmin normalardan xəbərsiz olmalarından və nəticədə davranışlarını müvafiq qaydada tənzimləyə bilməmələrindən şikayət ediblər. Yuxarıda qeyd edilən *Silverin işində* Məhkəmə 8-ci maddənin pozulduğunu müəyyən etdi, çünki həbsxana müdiriyyəti məhbusların məktublarını açarkən əsasən məhbuslar üçün əlçatmaz olan və onların davranışına qoyulan məhdudiyətləri yetərincə tənzimləməyən əmr və təlimatları rəhbər tutmuşdu. Həbsxana qaydalarına aid milli qanunlar yazışmalara avtomatik senzura tətbiq edilməsinə icazə verirdi, amma bu səlahiyyətin həyata keçirilməsi qaydası orada göstərilməmişdi ki, bu da pozuntunun Məhkəmə tərəfindən müəyyən edilməsi ilə nəticələndi. Polşaya qarşı bir sıra şikayət ərizələri üzrə Məhkəmənin qərarları da eyni

oldu.¹⁵⁴ Bu ölkənin qanunvericiliyində müxtəlif növ yazışmalar üzərində nəzarət səlahiyyətləri fərqləndirilmirdi. Nəticədə hətta Komissiyaya və Məhkəməyə ünvanlanan fərdi şikayətlər saxlanılır və oxunurdu. Bundan başqa, prosessual təminatların olmaması daxili hüquqi müdafiə vasitələrinin səmərəliliyinə xələl gətirirdi və həbsxana müdiriyyəti məktubları açıb oxumaq üçün rəsmi və əsaslandırılmış qərar qəbul etmək vəzifəsi daşıyırdı.¹⁵⁵ 2009-cu ildə həbsxanada tibbi məlumatların konfidensiallığı prinsipi ilə bağlı məsələni ilk dəfə araşdırmış Məhkəmə bu prinsipi məhkum pasiyentlə onun həkimi arasındakı yazışmalara da şamil etdi, belə ki, həmin yazışmalar həbsxananın həkimi tərəfindən açılmış və oxunmuşdu.¹⁵⁶

Gülmezin işində Palata yekdilliklə qərara aldı ki, ərizəçinin yanına gələn ziyarətçilərlə görüşmək hüququnu hansı pozuntulara və cəzalara görə məhdudlaşdırmağın mümkün olduğunu dəqiq göstərməyən hüquq normaları məhbusu onun ailə həyatına hüquqa zidd müdaxilədən yetərincə müdafiə edən kifayət qədər aydın və təfsilatlı normalar sayıla bilməz və bu səbəbdən bu işdə 8-ci maddə pozulub.

154 Nidbala Polşaya qarşı (*Niedbala v. Poland*); Mianovski Polşaya qarşı (*Mianowski v. Poland*).

155 Salapa Polşaya qarşı (*Salapa v. Poland*).

156 Suluk Birləşmiş Krallığa qarşı (*Szuluk v. the United Kingdom*).

153 Həmçinin bax: Uilyam Folkner Birləşmiş Krallığa qarşı (*William Faulkner v. the United Kingdom*).

Məxfi müşahidə tədbirlərinin tətbiqi

Məxfi müşahidə tədbirləri ilə əlaqədar şikayətlərin sayı artır. Bu sahədəki texnoloji inkişaf Məhkəməni vadar edib ki, 8-ci maddənin 2-ci bəndi ilə bağlı ənənəvi prinsipləri şəxsi həyata müdaxilə ilə bağlı şikayətlərə tətbiq edərək həmin inkişafı nəzərə alsın. 2010-cu ildə Məhkəmə cinayət istintaqı kontekstində GPS qurğusu vasitəsilə müşahidə məsələsi ilə əlaqədar ilk qərarını qəbul etdi.¹⁵⁷ İşi araşdırarkən Məhkəmə tətbiq edilmiş müşahidə tədbiri ilə daha yumşaq formalı digər tədbirlər, məsələn, vizual və ya akustik müşahidə tədbirləri arasındakı fərqləri xüsusi vurğuladı və bildirdi ki, sonuncularla müqayisədə GPS qurğusu vasitəsilə müşahidə zamanı daha ciddi prosessual təminatlara riayət edilməsi tələb olunur. Ümumiyyətlə, Strasburq Məhkəməsinin presedent hüququ şəxsi həyata qanunsuz müdaxilələrin qarşısının dərhal alınmasını tələb edir. Buna görə də məxfi müşahidə məsələsinə aid istənilən milli qanunvericilik norması kifayət qədər aydın olmalıdır ki, fərdlər konkret situasiyalarda hakimiyyət orqanlarının hansı tədbirlərdən istifadə etmək hüququna malik olduqlarını müəyyənləşdirmək imkanına malik olsunlar. Bu ümumi tələblə yanaşı, Məhkəmə həmçinin əlavə minimal təminatları da vurğuladı. Milli hüquq sistemlərində məxfi müşahidə tədbirləri ilə əlaqədar nəzərdə tutulmuş normalarda aşağıdakılar öz əksini tapmalıdır: məxfi müşahidə tədbirləri hansı pozuntularla əlaqədar tətbiq edilə

bilər; subyektiv məhdudiyyətlər konkret olaraq hansı şəxslər kateqoriyasına tətbiq edilə bilər; müşahidəyə hansı xronoloji məhdudiyyətlər şamil olunur; məxfi müşahidə nəticəsində əldə edilmiş məlumatlar hansı qaydada istifadə edilməli, paylaşılmalı və mühafizə olunmalıdır; məlumatlar üçüncü şəxslərə təqdim edilərkən onların yayılmaması üçün hansı ehtiyat tədbirləri görülməlidir; məlumatlar hansı hallarda silinməli və ya məhv edilməlidir;¹⁵⁸ hakim və ya (obyektiv və subyektiv cəhətdən) həqiqətən qərəzsiz olan və müşahidə tədbirlərini tətbiq etmiş orqandan faktiki və hüquqi cəhətdən asılı olmayan digər orqan müşahidə tədbirlərinin təyin olunmasına qədər və ondan sonra nəzarət funksiyalarını, o cümlədən qeydə alınmış məlumatların həqiqiliyinin və etibarlılığının yoxlanılmasını hansı qaydada həyata keçirməlidir. Milli qanunvericilikdə yuxarıdakı elementlərin hər hansı biri nəzərdə tutulmayıbsa, Məhkəmə milli məhkəmələrin presedent hüququnu da qiymətləndirir və həmin presedent hüququnun fərdlərin hüquqlarını nə dərəcədə təmin etdiyini araşdırır. Bütün bunlarla yanaşı, hər bir halda Məhkəmə məsələni ciddi surətdə araşdırır, çünki müvafiq milli qanunvericilik normaları praktikadakı bütün halları tam əhatə edə bilməz.¹⁵⁹

¹⁵⁸ Veber və Saraviya Almaniya qarşı (*Weber and Saravia v. Germany*), (qərarıdad); «Avropaya inteqrasiya və insan hüquqları uğrunda assosiasiya» və Ekimciyev Bolqarıstana qarşı (*Association for European Integration and Human Rights and Ekimdzhev v. Bulgaria*); «Azadlıq» və digər təşkilatlar Birləşmiş Krallığa qarşı (*Liberty and other organisations v. the United Kingdom*).

¹⁵⁹ P.G. və J.H.-nin işi (*P.G. and J.H. v. The United Kingdom*).

¹⁵⁷ Uzun Almaniya qarşı (*Uzun v. Germany*).

Polisin fərdləri dayandırmaq və üzərlərində axtarış aparmaq səlahiyyətləri

Cillan və Kvintonun işində (Gillan and Quinton) ərizəçi Məhkəmədən xahiş etmişdi ki, terror əleyhinə qanunvericilik əsasında polisə verilmiş məcburiyyət tətbiqi səlahiyyətlərinin Konvensiyaya uyğunluğunu araşdırsın. Milli qanunvericiliyə əsasən, uniformada olan polis əməkdaşı «terror aktlarının qarşısını almaq üçün zəruri» hesab etdiyi hallarda hər hansı hüquq pozuntusuna dair əsaslı şübhənin olub-olmamasından asılı olmayaraq istənilən yerdə istənilən şəxsi öncədən xəbərdarlıq etmədən dayandıra və üzərində axtarış apara bilərdi. Məhkəmə hesab etdi ki, fərdlərin dayandırılmasına və üzərlərində axtarış aparılmasına icazə verən qanunvericilik normaları polislərə həddən artıq geniş diskresion səlahiyyətlər verir və bu səlahiyyətlər fərdlərin sui-istifadə hallarından yetərli müdafiəsini təmin edən adekvat prosessual təminatlarla müşayiət olunmur. Məhkəmə ilk növbədə qeyd etdi ki, qanunvericilik dayandırma və axtarış aparma səlahiyyətinin zəruri hallarda deyil, polisin məqsədəuyğun hesab etdiyi hallarda tətbiqini nəzərdə tutur. Baxmayaraq ki, bu tədbirin tətbiqi müəyyən müddətlə məhdudlaşdırdı və müddət bitdikdən sonra onun tətbiqi üçün icazənin müddətinin uzadılması tələb olunurdu, əslində bu icazə terrorizm əleyhinə qanunun qəbulundan sonra müvafiq «proqram» əsasında daim müntəzəm olaraq verilirdi. Bu tədbirlərin tətbiqinə nəzarət edən müvafiq səlahiyyətli şəxsin olması da əhəmiyyət kəsb

etmirdi, çünki onun səlahiyyəti qanunvericilik normalarının tətbiqi ilə əlaqədar ümumi hesabat verməklə məhdudlaşdırdı və o, icazələri ləğv etmək və dəyişdirmək səlahiyyətinə malik deyildi. Üstəlik, qanunvericilik polis əməkdaşlarına həddən artıq geniş diskresion səlahiyyətlər verirdi, belə ki, onlar sadəcə «ehtimal» və ya «peşəkarlıq intuisiyası» əsasında fərdləri saxlaya və üzərlərində axtarış apara bilərdilər. Polislər pozuntu baş verdiyinə dair əsaslı şübhənin olduğunu sübut etməyə borclu deyildilər, həmçinin şəxsi saxlamaq və üzərində axtarış aparmaq üçün subyektiv şübhələrinin olduğunu da sübut etməli deyildilər. Qanunvericilik normalarında nəzərdə tutulmuş yeganə şərt axtarışın məqsədi ilə əlaqədar idi, belə ki, axtarış terrorizmlə əlaqədar olaraq istifadə edilə biləcək əşyaların aşkarlanması məqsədini daşımamalı idi: bu o demək idi ki, axtarış belə əşyaları (belə əşyalar sırasına adətən insanların küçədə yanlarında gəzdirdikləri bir çox əşyalar daxil idi) aşkarlamaq məqsədini daşıyırdısa, o halda şəxs barəsində şübhənin olub-olmaması önəmli deyildi. Bunlarla yanaşı, polislərin fərdləri saxlamaq və üzərlərində axtarış aparmaq səlahiyyətlərindən nə dərəcədə tez-tez istifadə etmələri ilə bağlı statistik dəlilləri nəzərə alaraq, Məhkəmə hesab etdi ki, bu səlahiyyətləri nəzərdə tutan qanunvericilik normaları sui-istifadə hallarına qarşı yetərli prosessual təminatlarla müşayiət olunmur və buna görə də bu səlahiyyətlər 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş qanunilik tələblərinə cavab vermir.

İmmiqrasiya məsələlərinə aid işlər

Son illər ərizəçilər şikayətlərində Məhkəmədən xahiş ediblər ki, immiqrasiya məsələlərinə dair qərarların qanuniliyini və prosessual tələblərə uyğunluğunu araşdırsın. Milli hüquq sistemində nəzərdə tutulmuş immiqrasiya məsələlərinə aid qanunvericilik müddəaları bu və ya digər hallarda mühüm prosessual hüquqları nəzərdə tutan normaları tətbiq edib-etməmək məsələsinin icra hakimiyyəti tərəfindən həll edilməsinə imkan yaradırsa, həmin müddəalar hüquqlara müdaxilənin «qanunla nəzərdə tutulmuş» olması barədə tələbə cavab vermir. Bu prinsip *Lyu və Lyu Rusiyaya qarşı işdə* (*Liu and Liu v. Russia*) təsdiq edildi, bu işdə əcnəbinin deportasiya olunması üçün hakimiyyət orqanlarına həddən artıq geniş səlahiyyətlər verilməmişdi. Müvafiq olaraq, Məhkəmə bildirib ki, müdaxilənin 8-ci maddənin 2-ci bəndində təsbit olunmuş şərtlərə cavab verməsi üçün immiqrasiya qanunvericiliyinin tətbiqi ilə əlaqədar icra hakimiyyəti orqanlarının qərarları üzərində məhkəmə nəzarəti olmalıdır. Bu tədbirlərin tətbiqinin səbəbləri və şikayətçinin öz hüquqlarını müdafiə etmək üçün məhkəməyə müraciət etmək imkanının olması qanunilik prinsipinə riayət edilməsi üçün mühüm əhəmiyyət daşıyır. Bu yanaşma *G.C. Bolqarıstana qarşı işdə* (*G.C. v. Bulgaria*) tətbiq edildi, bu işdə hər hansı faktlar göstərilmədən sadəcə «milli təhlükəsizliyə qarşı ciddi təhlükə» yaratması səbəbindən əcnəbinin ölkədən çıxarılması barədə qərar Strasburq Məhkəməsinə şikayət edilməsi ilə nəticələnmişdi.

Müdaxilənin qanuni məqsəd daşması

Məhkəmə müdaxilənin qanunla nəzərdə tutulmuş olduğunu müəyyənləşdirdikdən sonra müdaxilənin qanuni məqsəd daşıyıb-daşmadığını araşdırır. Həmin məqsədlərin siyahısı 8-ci maddənin 2-ci bəndində sadalanıb və bu, tam siyahıdır. Lakin elə hallar olub ki, Məhkəmə siyahıda göstərilənlərdən fərqli məqsədləri də nəzərə alıb. *Nnyanzinin işində* (*Nnyanzi*) Məhkəmə razılaşıb ki, ərizəçinin Birləşmiş Krallıqdan xaric edilərək Uqandaya göndərilməsi ilə nəticələnmiş immiqrasiya nəzarətinin tətbiqi və qüvvədə saxlanması qanuni məqsəd daşıyırdı. Qeyd etmək lazımdır ki, Konvensiyanın 8-ci maddəsinin 2-ci bəndinin mətnində sadalanan qanuni məqsədlər kifayət qədər geniş şəkildə ifadə edilib. Onlar Konvensiyanın digər maddələrində nəzərdə tutulmuş məqsədlərlə eynidir, yeganə istisna ondan ibarətdir ki, 8-ci maddəsinin 2-ci bəndində «ölkənin iqtisadi rifah maraqları» ifadəsi əks olunub. Prosessual nöqtəyi-nəzərdən müdaxilənin qanuni məqsəd daşdığını sübut etmək cavabdeh dövlətin vəzifəsidir və bir qayda olaraq Məhkəmə cavabdeh dövlətin izahatları ilə razılaşır. Lakin digər tərəfdən, əsl mübahisə doğuran məsələ müdaxilə tədbirlərinin zəruri və mütənasib olması məsələsidir. 8-ci maddənin 2-ci bəndində sadalanan və Məhkəmə tərəfindən şərh verilən qanuni məqsədlər aşağıdakılardır:

Milli təhlükəsizlik

Müdaxiləyə milli təhlükəsizlik maraqları ilə haqq qazandırılması o deməkdir ki, müdaxilə daxili və xarici düşmənlərin hərəkətləri nəticəsində dövlətin məruz qala biləcəyi təhlükələrdən dövləti qorumaq məqsədini daşıyır. Şəxs barəsində məlumatların toplandığı və ya gizli müşahidə tədbirlərinin həyata keçirildiyi bir çox hallarda dövlət ərizəçinin hüquqlarına müdaxiləyə haqq qazandırmaq üçün milli təhlükəsizlik maraqlarını əsas gətirərək iddia edir ki, bu müdaxilə tədbirləri terrorizm fəaliyyətlərindən, yaxud mürəkkəb casusluq formalarından doğan təhlükələrin qarşısını almağa yönəlib.¹⁶⁰ *Smit və Qredinin işində (Smith and Grady)* Məhkəmə dövlətin gətirdiyi bu əsasla razılaşmadı, həmin işdə dövlət Britaniya silahlı qüvvələrində homoseksualların digər hərbcilərə nisbətən əlverişsiz davranışa məruz qalmasını məhz milli təhlükəsizlik maraqları ilə əsaslandırmışdı.

İctimai asayiş

Müdaxilənin dövlət tərəfindən ictimai asayiş maraqları ilə əsaslandırılmasına aid işlər çox azdır. Belə işlərdə Məhkəmə müdaxiləyə haqq qazandıran digər əsasların, məsələn, milli təhlükəsizlik maraqlarının qorunması, yaxud iğtişaşın və ya cinayətin qarşısının alınması kimi səbəblərin mövcud olub-olmadığını araşdırır. *X və Y İsveçrəyə qarşı işdə (X and Y v.*

Switzerland) Komissiyanın çıxardığı qərar həbsxanada ailə həyatına qoyulan məhdudiyyətin ictimai asayiş maraqları ilə əsaslandırılması ilə əlaqədar idi. Eynilə, *Bakli Birləşmiş Krallığa qarşı işdə (Buckley v. The United Kingdom)* Məhkəmə razılaşdı ki, Britaniyanın dövlət orqanlarının ərizəçinin öz torpağında firqonda yaşamasına icazə verməkdən imtina etməsi ictimai asayiş maraqlarına əsaslanırdı. Belə ki, buna icazə verilsəydi, həmin ərazidə yol hərəkətinə təhlükə yaranmış olacaqdı, çünki ərizəçinin mülkiyyəti ictimai şosse yolunun üzərində idi.

Ölkənin iqtisadi rifah maraqları

Bəzi işlərdə əsas problem yerli səviyyədə mənzil təminatı və demoqrafiya siyasəti ilə bağlı dövlət vəsaitlərindən düzgün istifadə edilməsi ilə əlaqədar idi. Məsələn, *Qillounun işində (Gillow)* cavabdeh dövlət müdaxiləyə haqq qazandırmaq üçün məhz bunu əsas gətirmişdi, belə ki, Gernsidə mənzil sahəsinə qoyulan məhdudiyyətlər bütün sakinlərin mənzil ehtiyaclarını və ərazinin balanslaşdırılmış iqtisadi inkişafını təmin etmək məqsədini daşıyırdı.

Şəhər ərazisində demoqrafik sıxlıqla əlaqədar əmək bazarını tənzimləmək məqsədi Niderland vətəndaşı ilə nikahına xitam vermiş Mərakeş vətəndaşının deportasiyası üçün qanuni əsas hesab edildi.¹⁶¹ İstənilən halda, özəl iqtisadi maraqlarla

¹⁶⁰ Klass Almaniyaya qarşı (*Klass v. Germany*); Leander İsveçə qarşı (*Leander v. Sweden*).

¹⁶¹ Berrehabin işi (*Berrehab v. The Netherlands*).

dövlətin iqtisadi maraqlarını fərqləndirmək heç də bütün hallarda asan olmur. Məsələn, *Hatton və başqalarının işində (Hatton and others)* gecə uçuşlarının sayının artması nəqliyyat sisteminin təkmilləşdirilməsindən doğan əlverişli iqtisadi nəticələrlə əsaslandırılrsa da, bu uçuşlar hava yollarının maraqları ilə sakinlərin kollektiv maraqları arasında dərin ziddiyyət yaratmışdı.

İğtişəşin və ya cinayətin qarşısının alınması

Bu məqsəd ikişaxəlidir, belə ki, iki müxtəlif anlayışı əhatə edir. Cəmiyyətin dinc həyatına təhlükə yaradan, fərdi və ya kollektiv hərəkətlərdən irəli gələn və narahatlıq doğuran vəziyyətlərdə cavabdeh dövlətlər müdaxiləyə haqq qazandırmaq üçün tez-tez bu qanuni məqsədi əsas gətirirlər. Bu məqsədin ikinci komponentinə («cinayətin qarşısının alınması») gəlincə, cinayətin qarşısının alınması ilə aşkara çıxarılması arasında fərq qoyulması önəmlidir. Dövlətin müdaxilə tədbirlərinə yalnız o halda haqq qazandırmaq olar ki, onlar cinayətin qarşısının alınması məqsədini daşısın. Əgər cinayət artıq törədilibsə, o halda dövlət müdaxilə tədbirlərinə haqq qazandırmaq üçün başqa əsas gətirməlidir. Praktikada müdaxilə tədbirlərinin cinayətin qarşısını almaq və ya cinayəti aşkara çıxarmaq məqsədi daşdığını müəyyənləşdirmək müəyyən hallarda asan ola bilər. Məsələn, *S. və Marper Birləşmiş Krallığa qarşı işdə (S. and Marper v. the United Kingdom)* Məhkəmə hesab etdi ki, analiz üçün DNT nümunələrinin və barmaq izlərinin götürülməsi cinayətin

qarşısını almaq məqsədini daşıyıb, hərçənd ki, bu tədbir qarşıya qoyulmuş qanuni məqsədə mütənasib olmayıb. Cinayətlərin istintaqı ilə əlaqədar işlərdə Məhkəmə polis əməkdaşlarının hüquqa zidd hərəkətlərinin onların yanlış ehtimallarından və ya səhv mülahizələrindən irəli gəldiyi barədə dövlətin arqumentlərini adətən rədd edir və bildirir ki, lazımi ehtiyat tədbirlər görülsəydi, bu cür səhvlərə yol verməmək olardı.¹⁶²

Sağlamlığın, yaxud mənəviyyatın mühafizə edilməsi

Əvvəlki bölmədə olduğu kimi, bu məqsəd də iki müstəqil marağı özündə ehtiva edir. Sağlamlığın qorunması həyatın fərdi sahəsinə aid məsələ olduğu halda, mənəviyyatın mühafizəsi adətən cinsi mənada əxlaqın qorunması anlayışının sinonimi kimi başa düşülür. Məhkəmənin presedent hüququndan aydın olur ki, mənəviyyat anlayışı həm bütövlükdə cəmiyyətdəki etik normaları, həm də müəyyən sosial kateqoriyalara aid şəxslərlə, məsələn, məktəblilərlə əlaqədar həssas məsələləri ifadə edə bilər. *Dadcenin işində (Dudgeon)*¹⁶³ Məhkəmə yetkin yaşlı kişilər arasında qarşılıqlı razılıq əsasında baş verən cinsi əlaqənin cinayət əməli hesab edilməsi ilə əlaqədar şikayəti araşdırdı və dövlətin gətirdiyi bu arqumenti rədd etdi ki, bu davranışın cinayət əməli sayılması mənəviyyat normalarının mühafizəsi üçün zəruridir. *Laski, Caqqard və Braunun işində*

¹⁶² Kiqan Birləşmiş Krallığa qarşı (*Keegan v. the United Kingdom*).

¹⁶³ Eyni yanaşma sonradan ADT Birləşmiş Krallığa qarşı işdə də (*ADT v. the United Kingdom*) təsdiq edildi.

(*Laskey, Jaggard and Brown*) isə Məhkəmə fərqli nəticəyə gəldi: bu işdə o, sado-mazoxist hərəkətlərin bədən xəsarətlərinə səbəb ola biləcəyini nəzərə alaraq, müvafiq şəxslərin sağlamlığının mühafizəsinin üstün tutulmalı olduğunu qərara aldı.

Digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi

Bu qanuni məqsəd kifayət qədər geniş əhatə dairəsinə malikdir və bir sıra müxtəlif situasiyaları əhatə edir. Bir çox hallarda bu qanuni məqsədin əhatə dairəsinin genişliyi sayəsində dövlət müxtəlif (hələ tam dəqiqliklə müəyyənəndirilməyən) hüquqi münasibətlərə tətbiq edilən məhdudiyyətlərə haqq qazandırmaq üçün bu məqsədi əsas gətirir. *Çepellin işi (Chappell)* buna misal ola bilər, bu işdə Məhkəmə qeyd etdi ki, 8-ci maddənin 2-ci bəndində sadalanan qanuni məqsədlər sırasına digər şəxslərin mülkiyyət hüquqlarının müdafiəsi də aid edilə bilər. İşlərin birində dövlət uşaqları valideynlərindən almaq barədə qərara haqq qazandırmaq üçün üçüncü şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi argumentini əsas gətirdi və bu argument Məhkəmə tərəfindən qəbul edildi.¹⁶⁴ Məhkəmə konkret olaraq öz qərarlarında «uşağın maraqlarının üstün tutulması» prinsipini əsas götürür, baxmayaraq ki, 8-ci maddənin 2-ci bəndində sadalanan qanuni məqsədlər arasında bu ifadə yoxdur.

164 Marqarita və Rocer Andersson İsveçə qarşı (*Margareta and Roger Andersson v. Sweden*).

Zərurilik tələbi

Müdaxilənin qanunla nəzərdə tutulması və qanuni məqsəd daşması hələ o demək deyil ki, o, 8-ci maddənin tələblərinə uyğundur. Belə ki, o, zərurilik tələbinə də cavab verməlidir, Məhkəmə bu məsələni çoxaspektli təhlil əsasında müəyyənləşdirir. Konvensiyada istifadə edilmiş «zəruri» termini cəmiyyətlə fərd arasındakı ziddiyyətdən doğan gərginliyi özündə əks etdirir. Müdaxilənin zəruriliyini (müdaxilənin zəruriliyi ilə yanaşı, həm də müdaxilə tədbirinin qarşıya qoyulan qanuni məqsədə mütənasib olması tələb olunur) qiymətləndirərkən Məhkəmə qiymətləndirmənin hüdudlarını genişləndirərək onu konkret işdə araşdırılan hüquqla məhdudlaşdırmaya bilər, yəni zəruri hallarda Məhkəmə bir sıra əlamətlər baxımından, məsələn, plüralizm, tolerantlıq, ideyalara açıqlıq, bərabərlik, azadlıq, ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ, ifadə azadlığı, habelə toplaşmaq və din azadlığı nöqtəyi-nəzərindən cavabdeh dövlətin demokratik mahiyyət daşıyıb-daşmadığını araşdırma bilər.¹⁶⁵ Zərurilik termininin izahına gəlincə, Məhkəmə ona dəqiq anlayış verməyib: bunun əvəzinə o, mürəkkəb və balanslaşdırılmış anlayışdan istifadə edərək qeyd edib ki, zərurilik anlayışının sinonimi «məcburi» anlayışı deyil, o cümlədən bu anlayış «ağlabatan», «faydalı» və ya «arzu edilən» ifadələrinə xas olan çevikliyə malik deyil.¹⁶⁶ Məhkəmənin presedent hüququna qısaca nəzər saldıqda görmək olar ki, bu və ya digər hüquq

165 Rifah Partiyası Türkiyəyə qarşı (*Refah Partisi (the Welfare Party) v. Turkey*).

166 Həndisayd Birləşmiş Krallığa qarşı (*Handyside v. the United Kingdom*).

Konvensiya sistemində nə qədər önəmlidirsə, həmin hüququn məhdudlaşdırılmasına haqq qazandırmaq üçün bir o qədər tutarlı əsasların gətirilməsi tələb olunur. Müəyyən müddətin keçməsi zərurilik tələbi üçün əhəmiyyət kəsb edən amil ola bilər. *Luordo İtaliyaya qarşı işdə (Luordo v. Italy)* Məhkəmə hesab etdi ki, on dörd il keçdikdən sonra müflisləşmiş şəxsin kreditora ödəniş etməsi və ərizəçinin yazışmaq hüququna qoyulan məhdudiyətlər öz əhəmiyyətini itirib və buna görə də ərizəçiyə göndərilən məktubların müflisləşmə ilə əlaqədar məsələnin aydınlaşdırılması üçün yoxlanılmasına daha ehtiyac qalmayıb. Konvensiya əsasında bərqərar edilmiş subsidiar (yardımcı) hüquq sistemində iştirakçı dövlətlər qanuni məqsədlərə nail olmaq üçün vasitələrin seçilməsində bu və ya digər dərəcədə qiymətləndirmə sərbəstliyinə malik olsalar da, nəticə etibarlı ilə müdaxilənin təxirəsalınmaz ictimai tələbatdan irəli gəlib-gəlmədiyini, qarşıya qoyulan qanuni məqsədə və təxirəsalınmaz ictimai tələbata mütənasib olub-olmadığını qiymətləndirmək hüququ Məhkəməyə məxsusdur.

Mütənasiblik tələbi və qiymətləndirmə sərbəstliyinin hüdudları

Milli hakimiyyət orqanı tərəfindən bu və ya digər tədbirin tətbiqinin zəruriliyinin qiymətləndirilməsini nəzərdə tutan qiymətləndirmə sərbəstliyi doktrinası mütənasiblik prinsipini özündə əks etdirir. Lakin bunlardan birincisi ikinciyə nisbətən daha geniş anlayışdır və müəyyən qiymətləndirici «rəyləri»

əks etdirən anlayış olaraq bu və ya digər səviyyədə məhkəmə nəzarətinin mümkünlüyünü özündə ehtiva edir. Nəzarətin səviyyəsi «rəylərin nə dərəcədə ağılabatan olmasından» asılı olaraq fərqlənir,¹⁶⁷ belə ki, etiraz edilən qanunun qəbulu üçün milli hakimiyyət orqanı ağılabatan əsas gətiribsə, bu, Məhkəmənin həmin orqanın qərarı ilə razılaşması üçün kifayətdir, lakin milli səviyyədə tədbirin «ciddi dövlət maraqları» naminə görüldüyü iddia edilsə, Məhkəmənin həyata keçirdiyi nəzarətin səviyyəsi daha yüksək olur və bu halda dövlətin həmin tədbirə haqq qazandırmaq üçün daha «inandırıcı səbəblər» göstərməsi tələb olunur.¹⁶⁸ Müdaxilə tədbiri barədə qərar qəbul edən orqanın qiymətləndirmə sərbəstliyinin hüdudlarının genişliyi həm Avropa Məhkəməsindən, həm də milli hakimiyyət orqanlarından asılıdır. Məhkəmənin verdiyi izaha əsasən, qiymətləndirmə sərbəstliyi doktrinası Konvensiya sisteminin yardımcı (subsidiar) xarakterindən irəli gəlir, belə ki, Məhkəmənin rəyinə görə, adətən iştirakçı dövlətlər müvafiq mədəni və sosial-iqtisadi kontekstdə müəyyən tədbirlərin zəruriliyini və mütənasibliyini qiymətləndirməkdə beynəlxalq məhkəmə orqanından daha əlverişli vəziyyətdədirlər (xüsusən söhbət mənəviyyət məsələlərinin müzakirəsindən və ya yerli iqtisadi inkişaf siyasətindən gedirsə).¹⁶⁹ Əgər araşdırılan işdəki maraqların nə

¹⁶⁷ Rasmussen Danimarkaya qarşı (*Rasmussen v. Denmark*).

¹⁶⁸ Əbduləziz, Kabales və Balkandali Birləşmiş Krallığa qarşı (*Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. the United Kingdom*).

¹⁶⁹ Həndisayd Birləşmiş Krallığa qarşı (*Handyside v. the United Kingdom*); və Reyes Birləşmiş Krallığa qarşı (*Rees v. the United Kingdom*).

dərəcədə əhəmiyyət daşması və ya onların müdafiəsi üçün hansı vasitələrin ən yaxşı vasitə olması məsələsində Avropa Şurasına üzv olan dövlətlər arasında konsensus yoxdursa, xüsusən də iş həssas mənəvi və ya etik məsələlərə aiddirsə, belə hallarda dövlətlərin qiymətləndirmə sərbəstliyinin hüdudları geniş olur, əgər bu və ya digər məqsədlə tətbiq edilən tədbir və ya siyasət «Avropa» miqyasında «ümumən» qəbul edilibsə, yəni bu məsələdə konsensus varsa, o halda dövlətlərin qiymətləndirmə sərbəstliyinin hüdudları dar olur. Bir çox hallarda qiymətləndirmə sərbəstliyini tətbiq edərkən dövlətlərin ziddiyyətə girən şəxsi və ya ictimai maraqlarla Konvensiya hüquqları arasında balansı riayət etmələri tələb olunur.

Mütənasiblik tələbi zərurilik tələbinin və qiymətləndirmə sərbəstliyi doktrinasının komponenti olduğu üçün 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş hər hansı hüquqlara müdaxilə mütənasiblik tələbinə cavab verməlidir: prinsipcə müdaxilənin tətbiqi və nəticələri məhdud xarakter daşıyarsa və müdaxilə fərdin sui-istifadə hallarına məruz qalmaması üçün milli qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş yetərli təminatlarla müşayiət olunursa, o halda müdaxilə qarşıya qoyulan məqsədə qeyri-mütənasib hesab edilmir.¹⁷⁰ *Ernst və başqalarının işi (Ernst and others)*¹⁷¹ mütənasiblik prinsipi ilə əlaqədar qərarın çıxarıldığı işlərə dair maraqlı misal sayıla bilər. Bu iş məhkəmə hakimiyyəti nümayəndəsinin konfidensial informasiyanı mətbuata açıqlaması ilə əlaqədar olaraq dörd jurnalistin ofislərində

və evlərində axtarış aparılması ilə bağlı idi. Axtarış qərarına gəlincə, Məhkəmə qeyd etdi ki, qərarın mətnində ümumi ifadələr («araşdırmaya kömək edə biləcək istənilən sənədin və ya əşyanın müsadirəsi») yer alıb və araşdırmanın özü barədə, axtarışın hansı tikililərdə aparılacağı və hansı əşyaların müsadirə olunacağı barədə heç bir məlumat əks olunmayıb. Bundan başqa, hər hansı hüquq pozuntusunda təqsirləndirilməyən ərizəçilər axtarışların səbəbləri barədə məlumatlandırılmamışdılar, buna görə də axtarışlar qarşıya qoyulan qanuni məqsədlərə mütənasib sayıla bilməzdi.

Məhkəmə qarşısında yeni mənəvi və ya etik məsələlər qaldırıldıqda Məhkəmə cavabdeh dövlətin həmin məsələlərlə əlaqədar geniş qiymətləndirmə sərbəstliyinə malik olduğunu qəbul edir. Yuxarıda müzakirə olunmuş *Evansın işində* Məhkəmə qərara aldı ki, dövlət malik olduğu qiymətləndirmə sərbəstliyinin hüdudlarını aşmayıb və Konvensiyanın hər hansı pozuntusu baş verməyib. *S. və Marperin işində (S. And Marper)* ərizəçilər Birləşmiş Krallıqda DNT məlumatlarının toplanması və saxlanması ilə əlaqədar dövlət orqanlarına həddən artıq geniş səlahiyyətlər verən qanunvericilik sistemindən şikayət etmişdilər və bu işdə Məhkəmə qərara aldı ki, dövlət malik olduğu qiymətləndirmə sərbəstliyinin hüdudlarını aşıb, nəticədə Konvensiyanın pozuntusu baş verib. *Elli Poluhas Doodzbonun işində (Elli Poluhas Dödsbo)* Məhkəmə hesab etdi ki, ərizəçinin ərinin künlünün ərizəçinin ailə üzvlərinin dəfn olunduğu əraziyə köçürülməsinə icazə verməkdən imtina etməklə və milli qanunvericiliyə istinadən mərhumun «ruhunu narahat

170 M.S. İsveçə qarşı (*M.S. v Sweden*).

171 Ernst və başqaları Belçikaya qarşı (*Ernst and others v. Belgium*).

etməməyi» əsas gətirməklə dövlət orqanları qiymətləndirmə sərbəstliyinin hüdudlarını aşmamışdılar, belə ki, onlar bu qərarı qəbul edərkən fərdin maraqlarını cəmiyyətin maraqları ilə (yəni məzarların toxunulmazlığı maraqları ilə) balanslaşdırmışdılar. Qiymətləndirmə sərbəstliyinin hüdudları araşdırılan işdəki məsələlərdən xeyli dərəcədə asılıdır: iş şəxsi həyatın təməl dəyərlərinə və mühüm aspektlərinə aiddirsə, o halda Məhkəmə dövlətin geniş qiymətləndirmə sərbəstliyinə malik olmasını bir qayda olaraq qəbul etmir.

Qiymətləndirmə sərbəstliyi doktrinasının praktiki tətbiqi

Aşağıdakılar bir sıra problemlə və mühüm sahələrdə qiymətləndirmə sərbəstliyi doktrinasının Məhkəmə tərəfindən şərhinə və tətbiqinə dair yalnız bəzi nümunələrdir.

Məhbusun şəxsi və ailə həyatına müdaxilə

Məhkəmə razılışır ki, məhbusların ətraf aləmlə əlaqələri üzərində bu və ya digər formada müəyyən nəzarətin olması zəruridir. Buna görə də, bu məsələ ilə bağlı müdaxilələr avtomatik olaraq Konvensiyanın pozuntusu ilə nəticələnir. Bununla belə, şəxsin məhbus statusu onun əsas hüquqlardan məhrum edilməsinə haqq qazandıra bilməz və belə hallarda ziddiyyətə girən maraqlar arasında balans gözlənilməlidir. *Diksonun işində* (*Dickson*) doğuş zamanı ərizəçi məhbusa yardım göstərilməsinə məhdudluğu qoyulması onun övlad sahibi olmaq hüququnun əsassız olaraq

məhdudlaşdırılması hesab edildi. Məhbusun ailəsi ilə təmaslarına gəlincə, Məhkəmə bütün hallarda bu təmaslar üzərində hər hansı senzuranın tətbiqi zamanı bu tədbirin mütənasibliyini aşağıdakı obyektiv amillər baxımından araşdırır: cinayətin ağırlığı,¹⁷² müdaxilənin dərəcəsi,¹⁷³ təmasların müvafiq məhbus üçün nə dərəcədə əhəmiyyət daşıması.¹⁷⁴ Məhkəmə məhbusun vəkili ilə görüşmək hüququna yüksək prioritet verir, çünki bu, müdafiə hüququnun xüsusi aspektidir, bu hüquq isə yalnız müstəsna hallarda məhdudlaşdırıla bilər.¹⁷⁵ Eyni sözlər həyatı üçün təhlükəli xəstəlikdən əziyyət çəkən məhbusun tibb mütəxəssisi ilə yazışmalarına da aiddir, bu şərtlə ki, həmin mütəxəssisin dəqiq ünvanı, ixtisaslılığı və vicdanlılığı şübhə doğurmasın.¹⁷⁶ İri penitensiar müəssisədə məhbuslara göndərilən qeyri-məhdud sayda bağlamaların yoxlanılmasının zəruriliyi səbəbindən bağlamaların çatdırılmasının məhdudlaşdırılması və yalnız altı həftədən bir çatdırılması penitensiar müəssisədə təhlükəsizliyin təmin edilməsi ilə məhbusların ətraf aləmlə təmasda olmaq hüquqları arasında düzgün balans hesab edildi və 8-ci maddənin

172 Messina (№ 2) İtaliyaya qarşı (*Messina (No. 2) v. Italy.*).

173 Yankauskas Litvaya qarşı (*Jankauskas v. Lithuania*). Bu işdə məhbusun yazışmalarına geniş senzura tətbiq edilmişdi.

174 Ploski Polşaya qarşı (*Ploski v. Poland*). Bu işdə Konvensiyanın pozuntusu onunla əlaqədar idi ki, valideynlərinin dəfəndə iştirak etməsi üçün ərizəçiyə icazə verilməmişdi.

175 Erdem Almaniyaya qarşı (*Erdem v. Germany*). Bu işdə Məhkəmə razılışdı ki, terror əleyhinə tədbirlərin tətbiqində dövlət geniş qiymətləndirmə sərbəstliyinə malikdir.

176 Suluk Birləşmiş Krallığa qarşı (*Szuluk v. The United Kingdom*).

tələblərinə uyğun sayıldı.¹⁷⁷

Fərdin şəxsi həyatının və nüfuzunun toxunulmazlığı hüququ

Dövlət orqanları tərəfindən fərdin fotoşəkilləri çəkilərkən həmin fərdin adı şəxs, yoxsa ictimai fiqur olması və fotoşəkillərin hansı şəraitdə və hansı məqsədlərlə istifadə edilməsi nəzərə alınır. *Fridlin işində (Friedl)* şikayət ictimai nümayiş zamanı şəxsin fotoşəkillərinin çəkilməsinin və yayılmasının qanuniliyi ilə əlaqədar idi. Dövlət orqanlarının sərəncamında olan fotoşəkillər üçüncü şəxslərə yalnız istintaq məqsədləri üçün göstərilə bilər.¹⁷⁸ Şikayətinin şəxsi həyatı ilə əlaqədar olan fotoşəkillərin mediaya təqdim edilməsi *Kraksinin işində (Craxi)* telefon danışıqlarının məxfi dinlənilməsi kontekstində araşdırıldı. Şəxsi məlumatların dərc olunmasına, televiziya yayımlanmasına və ya hər hansı digər formada yayılmasına yalnız o halda icazə verilə bilər ki, şəxs özü buna razılıq versin, yaxud onun kimliyi məxfi saxlanılsın.¹⁷⁹ Həssas məlumatlarla, məsələn tibbi qeydlərlə əlaqədar işlərdə Məhkəmə ərizəçinin hüquqlarına müdaxiləni xüsusi diqqətlə araşdırır, çünki belə məlumatların konfidensiallığı pasiyentin şəxsi həyatının toxunulmazlığı hüququnun mühüm aspektini

177 Poltoratski, Kuznetsov, Nazarenko, Dankeviç, Əliyev və Xoxliçin işləri, hamısı Ukraynaya qarşı (*Poltoratskiy, Kuznetsov, Nazarenko, Dankevich, Aliev, Khokhlich, all v. Ukraine*).

178 Doorson Niderlanda qarşı (*Doorson v. the Netherlands*).

179 Pek Birləşmiş Krallığa qarşı (*Peck v. The United Kingdom*).

təşkil edir. Məhkəmənin araşdırdığı işlərin birində ərizəçiyə aid tibbi qeydlərin milli məhkəmədəki araşdırmada qanunsuz açıqlanması 8-ci maddənin pozuntusu hesab edildi.¹⁸⁰

Petrinanın işində (Petrina) ərizəçinin Məhkəməyə şikayəti onunla əlaqədar idi ki, daxili məhkəmələr ifadə azadlığını ərizəçinin nüfuzunun qorunması hüququndan üstün tutmuşdular. Şikayət ərizəsi bir siyasətçi tərəfindən verilmişdi, belə ki, satirik jurnalist onu keçmiş dövlət təhlükəsizliyi xidməti (*Sekuritate*) ilə əməkdaşlıq etmiş şəxs kimi təqdim etmişdi. Daha sonra bu iddialar bir satirik qəzetdə dərc olunmuş məqalələrdə əks olunmuşdu. Daxili məhkəmələr bu nəşrlərə görə məsuliyyət daşıyan jurnalistlərə bəraət verərək belə əsas gətirmişdilər ki, onların məqalələrindəki qeydlər «ümumi və qeyri-müəyyən» xarakter daşıyırdı. Ərizəçinin mülki iddiaları da rədd edilmişdi. Məhkəmə hesab etdi ki, bu işdə mübahisə mövzusu olan məsələ, yəni keçmiş dövlət təhlükəsizliyi xidməti ilə əməkdaşlıq etmiş şəxslərin adlarını açıqlanmasına icazə verən qanunvericiliyin qəbulu və bu məsələnin media tərəfindən geniş işıqlandırılması bütövlükdə ictimaiyyət tərəfindən diqqətlə izlənen və Rumıniya cəmiyyət üçün mühüm əhəmiyyət daşıyan məsələ idi. Siyasətçilərin dövlət təhlükəsizliyi xidməti ilə əməkdaşlığı Rumıniyanın tarixi kontekstində olduqca həssas ictimai və mənəvi məsələ idi. Lakin məqalələrin dərc olunduğu qəzetlərin satirik xarakter daşdığına baxmayaraq, həmin məqalələr ərizəçi üçün təhqiramiz idi, çünki onun məqalələrdə göstərilmiş

180 L.L. Fransaya qarşı (*L.L. v. France*).

təşkilata üzv olduğuna dair heç bir sübut yox idi (həqiqətən sonrakı mərhələdə sübutlar göstərdi ki, o, heç vaxt dövlət təhlükəsizliyi xidməti ilə əməkdaşlıq etməyib). Məqalələrdə yer alan məlumatlar ironik və ya yumoristik notda deyil, aydın şəkildə və birbaşa ifadə edilmişdi və jurnalistlər adətən mətbuat azadlığı kontekstində məlumatları «şışirdilmiş» formada və «provokativ» tərzdə çatdırmaq hüququna malik olsalar da, bu hüququn hüdudlarını aşmışdılar, buna görə də Məhkəmə bu qənaətə gəldi ki, məqalələr faktlara əsaslanmayıb və gerçəkliyi təhrif edib. Məhkəmə hesab etdi ki, ərizəçinin keçmiş rejimə xidmət etmək üçün siyasi polis aləti olan repressiya və terrorun istifadə etmiş qrupa mənsub olmaqda təqsirləndirilməsinə şərait yaratmaqla və dövlət təhlükəsizliyi xidmətinin materialları ilə ictimaiyyətin tanış olmasına qanunvericilik vasitəsilə icazə verməklə hakimiyyət orqanları özləri jurnalistlərin zəruri hüdudları aşmasına imkan yaratmışdılar.

Şəxsiyyət sənədlərini verməkdən imtina edilməsi

M. İsveçrəyə qarşı işdə Palata yekdilliklə hesab etdi ki, İsveçrənin dövlət orqanlarının Tailandda yaşayan İsveçrə vətəndaşını cinayət təqibi ilə əlaqədar olaraq İsveçrəyə gəlməyə məcbur etmək üçün ona yeni pasport verməkdən imtina etmələri ərizəçinin 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş hüquqlarını pozmayıb. Tailandlı qadınla və üç uşağı ilə birlikdə Tailandda yaşayan ərizəçi nikah bağlaya və uşaqlarını qeydiyyatı aldıra bilməsi üçün pasportunun təzələnməsi məqsədi ilə İsveçrə səfirliyinə

müraciət etmişdi, bu, onun əlilliyə görə pensiyadan əlavə uşaq müavinətləri almasına və cərrahi əməliyyat üçün xəstəxanaya qəbul edilməsinə imkan verəcəkdə. İsveçrədə onun barəsində saxtakarlıq ittihamı ilə cinayət işi açıldığına görə pasportunun təzələnməsi barədə müraciəti rədd edildi. Əvəzində ona İsveçrəyə qayıtması üçün ölkəyə giriş icazəsinin verilməsi təklif edildi. Bu müdaxilənin «zəruriliyi» və mütənasibliyi məsələsini həll edərkən Məhkəmə qeyd etdi ki, İsveçrəyə qayıtmaqdan imtina etməklə ərizəçi bilərəkdən cinayət təqibindən yaxa qurtarmağa çalışıb. Cinayət törətmiş şəxs barəsində cinayət təqibinin həyata keçirilib-keçirilməməsi və hansı növ istintaqın və cinayət təqibinin aparılması məsələsinin həllində dövlətlərin geniş qiymətləndirmə sərbəstliyinə malik olduqlarını qeyd edərək Məhkəmə belə hesab etdi ki, İsveçrənin dövlət orqanları qərarlarının səbəblərini göstəriblər və cənab M.-ə izah ediblər ki, onun İsveçrəyə gəlməsi cinayət işinin istintaqının aparılması üçün zəruridir və müvafiq arqumentlərlə sübut ediblər ki, cənab M.-in təqdim etdiyi tibbi arayışlarda onun İsveçrəyə bu və ya digər vasitə ilə səfər etməsinin mümkün olmadığını təsdiq edən inandırıcı səbəblər göstərilməyib. Bundan əlavə, Məhkəmə qeyd etdi ki, İsveçrənin dövlət orqanları yumşaq addımlar atmışdılar, əslində onlar cənab M.-i istintaqla əməkdaşlığa məcbur etmək üçün beynəlxalq həbs orderi və ekstradisiya sorğusu göndərə bilərdilər ki, bu da onun Tailandda müəyyən müddətə həbsə alınması ilə nəticələnərdi. Cinayətkarların ədalət mühakiməsinə cəlb olunmasının vacibliyini və ictimaiyyətin bunda maraqlı olduğunu, habelə İsveçrənin dövlət orqanlarının qərarlarında

ətraflı izahatların yer aldığı nəzərə alaraq, Məhkəmə hesab etdi ki, bu işdə fərdin maraqları ilə ictimai maraqlar arasında ədalətli balansə riayət edilib və qərara aldı ki, 8-ci maddə ilə əlaqədar olan şikayət baxılmalı işlərin siyahısından çıxarılsın.

Uşaqların dövlət himayəsinə verilməsi

Uşaqların müdafiəsi sahəsində dövlətlər tarix boyu kifayət qədər geniş qiymətləndirmə sərbəstliyinə malik olublar. Bunun səbəbi bu məsələnin kifayət qədər mürəkkəb və həssas xarakter daşmasındadır və çox zaman milli hakimiyyət orqanları bu məsələnin həllində beynəlxalq məhkəməyə nisbətən daha əlverişli vəziyyətdə olurlar.¹⁸¹ Strasburq Məhkəməsi bir çox hallarda uşaqların dövlət himayəsinə verilməsi barədə qərarlardan verilmiş şikayətlərə dair işlər üzrə qərar çıxarmalı olub. Məhkəmənin rəyinə görə, belə tədbirlər məsələnin müvəqqəti həlli hesab edilməli və son nəticədə uşağın öz valideynlərinə qovuşması məqsədini daşmalıdır.¹⁸² Bu baxımdan dövlətlər uşağın dövlət himayəsinə verildikdən sonra bu şəraitdə saxlanmasının zəruriliyini tez-tez yoxlamalı və onun ailəsinə qovuşması üçün şəraitin yaranıb-yaranmadığını müəyyənləşdirmək üçün vəziyyəti qiymətləndirməlidirlər.¹⁸³ Son məqsəd olan ailənin qovuşması məqsədi o deməkdir ki, ailə üzvləri arasında təmaslara və əlaqələrə qoyulan hər hansı məhdudiyətlər ciddi

şəkildə əsaslandırılmalıdır.¹⁸⁴ Sərt məhdudiyətlərə yalnız o halda haqq qazandırmaq olar ki, onlar uşağın maraqlarının ən yaxşı şəkildə təmin edilməsi ilə əlaqədar olsun.¹⁸⁵

Abortla əlaqədar tətbiq edilən məhdudiyətlərin mütənasibliyinin müəyyən edilməsi

A., B. və C. İrlandiyaya qarşı iş (A, B and C v. Ireland) abort məsələsinə mütənasiblik meyarının və qiymətləndirmə sərbəstliyi doktrinasının tətbiqinə aid maraqlı işlərdəndir. Bu işdə abortla bağlı olduqca həssas mənəvi və etik məsələlərin qaldırıldığını və ictimaiyyətin bu məsələlər barədə məlumatlandırılmasının əhəmiyyətini nəzərə alaraq, Böyük Palata razılaşdı ki, iştirakçı dövlətlər ictimai maraqlarla, yəni İrlandiya qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş hələ dünyaya gəlməyən uşaqların yaşamaq hüququnun müdafiəsi maraqları ilə birinci və ikinci ərizəçinin Konvensiyanın 8-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş şəxsi həyatlarının toxunulmazlığı hüququnun qorunması maraqları arasında balansı müəyyənləşdirməkdə geniş qiymətləndirmə sərbəstliyinə malikdirlər. Məhkəmə bu qənaətə gəldi ki, Avropa ölkələrində abort məsələsində konsensusun olması və bu ölkələrdə aborta icazə verilən halların dairəsinin İrlandiya qanunvericiliyində nəzərdə tutulandan daha geniş olması (İrlandiya qanunvericiliyinə əsasən, abort etdirmək üçün sübut etmək lazım idi ki, ananın həyatı təhlükə

181 Skotsari və Ciunta İtaliyaya qarşı (*Scozzari and Giunta v. Italy*).

182 Olsson İsveçə qarşı (*Olsson v. Sweden*).

183 K.A. Finlandiyaya qarşı (*K.A. v. Finland*).

184 Kutsner Almaniya qarşı (*Kutzner v. Germany*).

185 Qnaore Fransaya qarşı (*Gnahore v. France*).

altındadır və doğuş ölümlə nəticələnə bilər) bu sahədə cavabdeh dövlətin qiymətləndirmə sərbəstliyini məhdudlaşdırmağa əsas verir. Bununla belə, Məhkəmə qeyd etdi ki, birinci ərizəçi sağlamlığı və həyatının qorunması ilə əlaqədar olaraq təxminən 40-a yaxın iştirakçı dövlətdə, ikinci ərizəçi isə sağlamlığı ilə əlaqədar olaraq 35-ə yaxın iştirakçı dövlətdə abort etdirə bilərdi. Bu nəticəyə gələrkən Məhkəmə ilk növbədə *Vo Fransaya qarşı iş (Vo v. France)* üzrə qərarına istinad edərək bildirdi ki, insan həyatının hansı andan başladığını müəyyənləşdirmək dövlətlərin qiymətləndirmə sərbəstliyinə aid məsələdir, çünki rüşeymin həyatının başlanğıcının elmi və hüquqi anlayışı ilə bağlı Avropa ölkələrində konsensus yoxdur və «hələ doğulmayan uşağı canlı «insan» hesab etmək olarmı» sualını cavablandırmaq mümkün deyil. Məhkəmədəki çoxluğun rəyinə görə, buradan belə nəticə çıxır ki, hətta iştirakçı dövlətlərin çoxunda milli qanunvericilik normaları müvafiq hüquqlar və maraqlar arasındakı ziddiyyəti abort etdirməyə qanunla daha çox icazə verməyin xeyrinə həll etsə belə, İrlandiyada sağlamlığın və həyatın qorunması məqsədi ilə abortlara qadağa qoyulan zaman tərəflərin ziddiyyətə girən hüquqları və maraqları arasında balansə riayət edilib-edilmədiyi Məhkəmə tərəfindən araşdırılarkən konsensusun mövcudluğu həlledici amil sayıla bilməz, baxmayaraq ki, Konvensiyanın şərhə daim təkamülə uğrayır. Abort etdirmək üçün qanunla xarici getməyin və İrlandiyada bu barədə müvafiq məlumat almağın və tibbi yardımla təmin edilməyin mümkün olduğunu nəzərə alaraq, Məhkəmə belə hesab etmədi ki, İrlandiya dövləti həyatın təbiəti barədə İrlandiya xalqının dərin mənəvi əqidələrinə

əsaslanaraq İrlandiyada sağlamlığın və həyatın qorunması və hələ doğulmayan körpənin yaşamaq hüququnun müdafiəsi məqsədi ilə abortları qadağan etməklə bu sahədə malik olduğu qiymətləndirmə sərbəstliyinin hüdudlarını aşıb. Üçüncü ərizəçi konstitusiya normasının qanunvericilik müddəaları vasitəsilə tətbiqinin mümkün olmamasından, yəni hamiləliyin həyatına təhlükə yaradıb-yaratmadığını və bu səbəbdən onun İrlandiyada qanuni abort etdirmək hüququna malik olub-olmadığını müəyyənləşdirməsinə imkan verən prosedurun qanunvericilikdə nəzərdə tutulmamasından şikayət etmişdi. Məhkəmə bu nəticəyə gəldi ki, konstitusiya normalarının tətbiqi üçün müvafiq qanunvericilik müddələrinin nəzərdə tutulmamasından irəli gələn qeyri-müəyyənlik elə bir vəziyyət yaradıb ki, qadın həyatına təhlükə yarandığı təqdirdə nəzəri cəhətdən İrlandiyada abort etdirə bilərdi, amma bu imkanın praktikada reallaşdırılması mümkün deyildi, nəticədə bu işdə 8-ci maddə pozulmuşdu.

Süni yolla doğuş

S.H. və başqalarının işində (S.H. and others v. Austria) əvvəlcə Palata, sonra isə Böyük Palata valideyn olmaq istəyən şəxslərin süni doğuş metodlarından istifadə etməyə cəhd göstərərkən üzləşdiyi məhdudiyyətləri araşdırdı. Ərizə Avstriya vətəndaşları olan iki cütlük tərəfindən təqdim edilmişdi. Birinci cütlük donorun yumurta hüceyrəsindən, ikinci cütlük isə donorun spermasından istifadə etməklə ekstrakorporal mayalanma

(EKM metodu) vasitəsilə valideyn olmaq istəyirdilər. Qüvvədə olan qanunvericilik belə donorluğu istənilən halda qadağan edirdi, bununla belə spermanın birbaşa qadının uşaqlıq yoluna daxil edilməsinə (homoloji metod) icazə verirdi. 2010-cu ildə çıxardığı qərarla Palata 8-ci maddə ilə birgə götürülməklə 14-cü maddənin pozulduğunu qərara aldı. 2011-ci ildə Böyük Palata 4 səsə qarşı 13 səslə fərqli qərar qəbul etdi. Qərarın xeyli hissəsi nəsilartırma məsələsində dövlətlərin nə dərəcədə qiymətləndirmə sərbəstliyinə malik olduqlarının müəyyənləşdirilməsinə həsr olunmuşdu. Məhkəmə belə hesab etdi ki, Avropa Şurasının üzvü olan dövlətlərin qanunvericiliyində EKM metodunun məqsədləri üçün donor tərəfindən qametin (cinsiyyət hüceyrəsinin) təqdim edilməsinə icazə verilməsi tendensiyası müşahidə olunsada, bu məsələdə oturmuş prinsiplərə əsaslanan konsensusun mövcud olduğunu söyləmək olmaz. Bu təzahürlər sadəcə hüququn konkret sahəsində cərəyan edən dinamik inkişafın bir mərhələsidir və dövlətlərin qiymətləndirmə sərbəstliyinin hüdudlarına təsir göstərmir. Xüsusən də nəzərə alınmalıdır ki, EKM metodunun tətbiqi Avstriya cəmiyyətində həssas məsələ olaraq qalır. Bu məsələyə verdiyi şərhə təsdiqləmək üçün Məhkəmə donorun yumurta hüceyrəsinin verilməsi ilə əlaqədar onu da qeyd etdi ki, Avropa səviyyəsində bütün müvafiq hüquqi sənədlərdə bu barədə ya heç nə deyilmir, ya da (Donor tərəfindən insan hüceyrələrinin verilməsinin təhlükəsizlik standartları barədə Avropa İttifaqının direktivində) rüşeym hüceyrələrindən istifadə edib-etməmək məsələsi birmənalı olaraq müvafiq dövlətin öhdəsinə buraxılır.

Bir tərəfdən, nəsilartırma istəyində olan cütlüklərə tibbi yardım göstərilməsi zərurəti, digər tərəfdən isə müasir reproduktiv təbabətin imkanları ilə əlaqədar cəmiyyətin böyük bir hissəsində mövcud olan narahatlıq arasında dövlətin seçdiyi barışdırıcı orta mövqeyi qiymətləndirərkən Məhkəmə qeyd etdi ki, Avstriya dövləti süni yolla nəsil artımına tam qadağa qoymayıb (faktiki olaraq Avstriya qanunvericiliyində homoloji metodla doğuş prosedurlarına icazə verilirdi), həmçinin süni doğuş üçün milli qanunvericilikdə qəbul olunmayan metodlardan istifadə etmək istəyən cütlüklərin xaricə gedərək bunu həyata keçirməsinin qarşısını almayıb. Donorun spermasından və ya yumurta hüceyrəsindən EKM metodunun məqsədləri üçün istifadə edilməsi qadağan olunsada, homoloji metodla doğuş üçün donorun spermasından istifadəyə icazə verilməsi göstərirdi ki, dövlət bu məsələyə diqqət və ehtiyatla yanaşsın və öz yanaşmasını ictimai reallıqlara uyğunlaşdırmağa çalışsın. Nəhayət, Məhkəmə bunu da müsbət qiymətləndirdi ki, Avstriya dövləti donorun spermasından və yumurta hüceyrəsindən EKM metodunun məqsədləri üçün istifadə edilməsinə qadağan edərkən ictimai maraq arqumentlərini, o cümlədən aşağıdakıları nəzərə alıb:

◇ qadınların müdafiəsini (belə ki, donorun yumurta hüceyrəsindən istifadə qadınların, xüsusən iqtisadi cəhətdən imkansız olanların istismarı və alçaldılması kimi problematik hallarla nəticələnə bilər);

◇ analıq funksiyasını bölüşdürmək məcburiyyətində qalanların müdafiəsini (belə ki, EKM metodundan istifadə sosial münasibətlərin bioloji münasibətlərdən fərqlənməsini təcəssüm

etdirən qeyri-ənənəvi münasibətlərin yaranmasına gətirib çıxara bilər, bu zaman analıq məsələsi həm bioloji aspektə, həm də, ola bilsin ki, «uşağın başqasının bətnində daşınması» ilə əlaqədar sosial aspektə bölünə bilər);

◇ uşağın sağlamlığının qorunmasını; və

◇ selektiv nəsilatırmanın qarşısının alınmasının zəruriliyini.

Yekun olaraq:

... Məhkəmə bir daha xatırladı ki, Konvensiya daim mövcud şərait nəzərə alınmaqla şərh və tətbiq edilməlidir. [...] Hətta bu işdə 8-ci maddənin pozuntusu aşkar edilməsə belə, Məhkəmə hesab edir ki, hüququn daim inkişafda olduğu və xüsusən elmi və hüquqi cəhətdən dinamik inkişafın getdiyi bu sahə iştirakçı dövlətlər tərəfindən nəzarət altında saxlanılmalıdır.

Məxfi müşahidə tədbirləri

Vətəndaşların məxfi müşahidəsinə Konvensiyaya əsasən yalnız o hallarda yol verilə bilər ki, bu tədbir ciddi surətdə demokratik təsisatların müdafiəsinə yönəlsin. Məhkəmə qəbul edir ki, müstəsna hallarda məktublar, poçt göndərişləri və telekommunikasiyalar üzərində nəzarət demokratik cəmiyyətdə milli təhlükəsizlik maraqları naminə və (və ya) iğtişaşların, yaxud cinayətlərin qarşısını almaq üçün zəruri ola bilər. Lakin belə tədbirlərin Konvensiyaya uyğun olması üçün onlar sui-istifadə hallarına qarşı səmərəli təminatlarla müşayiət olunmalıdır. Dövlətlər müşahidə məqsədi üçün hansı

sistemlərdən istifadə etməkdə geniş diskresion səlahiyyətlərə malik olsalar da, bu sistemlərin fəaliyyətinə nəzarət edilməlidir. Məxfi müşahidənin 8-ci maddənin tələblərinə uyğunluğu üçün zəruri olan təminatlar hər bir işin hallarından, məsələn, müşahidə tədbirinin xarakterindən, tətbiq dairəsindən və müddətindən, bu tədbirlərin tətbiqi üçün gətirilən əsaslardan, bu tədbirlərə icazə vermək, onları icra etmək və onlara nəzarət etmək səlahiyyətinə malik olan orqanlardan və pozuntulara qarşı milli qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş hüquqi müdafiə vasitəsindən asılı olaraq fərqlənə bilər. *Klassın işində* Məhkəmə milli təhlükəsizliyin qorunması, iğtişaşların və cinayətlərin qarşısının alınması məqsədi ilə məktublarnın açılmasına və telefon danışıqlarının dinlənilməsinə icazə verən Almaniya qanunvericiliyinin ərizəçinin hüquqlarını pozub-pozmadığı barədə qərar qəbul etməli idi, belə ki, mümkün sui-istifadə hallarına qarşı adekvat təminatlar həmin qanunvericilikdə nəzərdə tutulmamışdı. Belə hallarda hansı formada müdafiənin zəruri olduğunu araşdıran Məhkəmə vurğuladı ki, prinsipcə müşahidə tədbiri üzərində məhkəmə nəzarətinin olması daha yaxşı olar, amma bununla belə, hesab etdi ki, parlament şurasına və bu şura tərəfindən təyin olunan komissiyaya həvalə olunmuş qeyri-məhkəmə nəzarəti sui-istifadə hallarına qarşı yetərli təminat verir. Məhkəmə bu nəzarəti ona görə yetərli hesab etdi ki, hər iki orqan məxfi müşahidəni həyata keçirən dövlət orqanlarından müstəqil idi və səmərəli və daimi nəzarəti həyata keçirmək üçün yetərli təminatlara malik idi. Buna görə də, Məhkəmə bu nəticəyə gəldi ki, izləmə və müşahidə metodlarındakı

texniki nailiyyətləri və Avropada terrorizmin artdığını nəzərə alsaq, Almaniyanın məxfi müşahidə üzərində nəzarət sistemi Konvensiyanın 8-ci maddənin tələblərinə cavab verir.

Öz mənşəyindən xəbərdar olmaq hüququ

Öz mənşəyindən xəbərdar olmaq hüququ bioloji dəlillər əsasında atalıq ehtimalına etiraz etmək hüququ ilə balanslaşdırılmalıdır. *Mitsi Maltaya qarşı işdə (Mizzi v. Malta)* Məhkəmə hesab etdi ki, ərizəçinin atalıq faktına etiraz etmək məqsədi ilə iddia qaldıra bilməsi üçün (o, bu hüququ uşağın doğulmasından xeyli sonra və qanunvericiliyə dəyişiklik edilməsi nəticəsində əldə etmişdi) 6 aylıq müddətin bərpa edilməsinin mümkünsüzlüyü həddən artıq sərt məhdudiyət idi və «demokratik cəmiyyətdə zəruri» deyildi. Məhkəmə qərara aldı ki, «ictimai gerçəklikdə» Y-in ərizəçinin qızı kimi tanınmaqda maraqlı olması bu uşağın bioloji atası olması faktına ərizəçinin ən azı bir dəfə etiraz etmək imkanına malik olmaq hüququnu üstələyə bilməzdi və bundan əlavə, ərizəçinin iddia etdiyinə görə, elmi dəlillər uşağın onunku olmadığını sübut edirdi. Məhkəmə hesab etdi ki, ərizəçinin atalıq faktına etiraz etməsinə bircə dəfə də imkan verilməməsi qarşıya qoyulan qanuni məqsədlərə qeyri-mütənəsibdir. Bu işdə ailə münasibətlərində hüquqi müəyyənliyin müdafiəsi maraqları ilə ərizəçinin maraqları arasında ədalətli balansı riayət edilməmişdi. *Mikuliç Xorvatiyaya qarşı işdə (Mikulić v. Croatia)* Məhkəmə vurğuladı ki, atalığın müəyyən edilməsi üçün verilmiş ərizəni araşdırarkən milli hakimiyyət orqanları uşağın maraqlarının

qorunmasını nəzərdə tutan əsas prinsipləri nəzərə almalı idilər. Bu işdə ərizəçinin sərəncamında olan ölkədaxili araşdırma proseduru çərçivəsində ərizəçinin atasının kimliyindən vaxtında xəbərdar olmaq hüququ ilə onun ehtimal olunan atasının DNT testlərindən keçməsi arasında ədalətli balansı riayət edilməmiş və ərizəçi kimin övladı olması məsələsində uzun müddət qeyri-müəyyən vəziyyətdə qalmışdı.

Odyevr Fransaya qarşı işdə (Odievre v. France) Məhkəmə ərizəçinin şikayəti əsasında doğuşun konfidensiallığını tənzimləyən normaları araşdırmalı idi, həmin normalar ərizəçinin anasının onu dövlət himayəsinə verərkən kimliyinin məxfi saxlanılmasını istəməsi səbəbindən ərizəçinin bioloji ailəsi barədə məlumat əldə etməsinin qarşısını alırdı. Bioloji qardaşının olmasından xəbər tutmuş ərizəçi doğumu ilə əlaqədar konfidensial məlumatların açıqlanması və hər hansı sənədlərin, arxiv qeydlərinin və ya tam doğum şəhadətnamələrinin surətinin ona verilməsi üçün müraciət etdi. O, hər hansı məlumat əldə edə bilmədi, çünki milli qanunvericiliyə əsasən, bioloji ananın kimliyini üzə çıxaran təfsilatların açıqlanmaması barədə doğuş zamanı razılaşma əldə edilmişdisə, həmin təfsilatların açıqlanmasına icazə verilmirdi. Məhkəmə ilk dəfə bu tip şikayət ərizəsi ilə üzləşmişdi və bu işdə ziddiyyətə girən bir sıra maraqları uzlaşdırmalı idi. Şikayətlə bağlı qiymətləndirmə apararkən Məhkəmə qeyd etdi ki, iştirakçı dövlətlərin çoxunda bu sahədə Fransada tətbiq edilən qanunvericilik normaları ilə, yəni ana kimliyinin açıqlanmasını istəmədikdə valideynlə övlad arasında bioloji əlaqənin müəyyən edilməsinin qarşısını həmişəlik alan

normalarla müqayisə oluna bilən normalar olmasa da, bəzi ölkələrdə bioloji valideynlərin üzərinə uşaqları doğularkən kimliklərini açıqlamaq vəzifəsi qoyulmur, bir sıra digər ölkələrdə isə uşaqların atılması halları cəmiyyətdə anonim doğuş hüququ ilə əlaqədar mübahisələrin yaranmasına səbəb olub. Hüquq sistemləri və ənənələri arasında aşkar edilmiş praktiki fərqləri və uşaqların atılması hallarını nəzərə alaraq, Məhkəmə hesab etdi ki, Konvensiyada nəzərdə tutulmuş hüquqların təmin edilməsi üçün bu sahədə hansı tədbirlərin məqsədəuyğun olduğu barədə qərar verməkdə iştirakçı dövlətlərə müəyyən qiymətləndirmə sərbəstliyi verilməlidir. Məhkəmə həmçinin qeyd etdi ki, ərizəçinin müraciətinə tam etinasızlıqla yanaşılmayıb, belə ki, anasının kimliyi barədə və bioloji ailəsi haqqında təfsilatların açıqlanmadığı müəyyən məlumatlarla ərizəçinin tanış olmasına imkan yaradılıb və o, mənşəyi barədə müəyyən məlumat əldə edib, eyni zamanda, üçüncü tərəflərin maraqlarının qorunması da təmin edilib. Nəhayət, heç də az əhəmiyyətli olmayan belə bir məsələ də nəzərə alınmalıdır ki, milli qanunvericilik anaların doğuş zamanı anonim qalmaq hüququnun qorunması prinsipini təmin etməklə yanaşı, şəxsin bioloji mənşəyi barədə məlumatları axtarmasına şərait yaratmışdı və bu məqsədlə Fərdi mənşə barədə məlumatların əldə edilməsi üzrə milli şura təşkil edilmişdi, ərizəçi anasının kimliyinin açıqlanması üçün bu şuraya müraciət edə və anasının razılığı olduğu təqdirdə onun kimliyini öyrənə bilərdi. Buna görə də Məhkəmə razılaşdı ki, Fransa qanunvericiliyinin müddəaları ziddiyyətə girən maraqlar arasında balansı nəzərə alıb və bu maraqlar arasında mütənəsbibliyi yetərincə təmin edib.

Bu səbəbdən Məhkəmə 8-ci maddənin pozulmadığını müəyyən edərək bildirdi ki, şəxsin mənşəyi barədə məlumatlarla tanış olmasına imkan yaradılmasının mürəkkəb və həssas məsələ olduğunu və şəxsin öz fərdi tarixçəsini bilmək hüququ ilə, bioloji valideynlərin seçimi ilə, mövcud ailə bağları ilə və uşağı övladlığa götürmüş valideynlərlə əlaqədar olduğunu nəzərə alsaq, Fransa dövlətinin bu sahədə malik olduğu qiymətləndirmə sərbəstliyinin hüdudlarını aşdığını söyləmək olmaz.

Övladlığa götürmə məsələsi

Neqrepointis-Qiannis v. Yunanıstan qarşı işdə (Negrepointis-Giannis v. Greece) Məhkəmə Yunanıstan dövlətinin geniş qiymətləndirmə sərbəstliyindən istifadə edərək uşağın dayısının ruhani statusunu əsas gətirməklə, sonuncunun yetkinlik yaşına çatmış uşağı övladlığa götürməsinə tanımaqdan imtina etməsini tənqid etdi. Bu işdə 8-ci maddənin pozulduğunu müəyyən edərək Avropa Məhkəməsi qeyd etdi ki, işə tam yurisdiksiyalı məhkəmə kimi baxmış Kassasiya Məhkəməsinin ərizəçinin vəsatətini rədd edən qərarı on səkkizinci və on doqquzuncu əsrlərdən qaynaqlanan dini xarakterli mülahizələrə əsaslanırdı. Lakin 1982-ci ildən bəri Yunanıstanda rahiblərin nikahına icazə verilirdi və onların uşaq övladlığa götürməsinə mane olan heç bir milli qanunvericilik norması yox idi. Araşdırılan işdə ərizəçi övladlığa götürmə barədə qərarın qəbuluna 1984-cü ildə, artıq yetkinlik yaşına çatdığı zaman nail olmuşdu. Qərar ləğv edilənə qədər 24 il ərzində qüvvədə olmuşdu. Ərizəçini övladlığa

götürmüş şəxs ölməmişdən əvvəl ona mülkiyyətindən miras qoymaq istəyini ifadə etmiş, amma onun ailəsi buna etirazını bildirmiş və övladlığa götürmənin ləğv edilməsi üçün müraciət etmişdi. Məhkəmənin rəyinə görə, Yunanıstanda ərizəçinin övladlığa götürülməsi barədə qərarın icra edilməsindən imtina hər hansı təxirəsalınmaz ictimai tələbatdan irəli gəlmirdi və qarşıya qoyulan qanuni məqsədə mütənasib deyildi.

Fərdi məlumatların saxlanması və istifadəsi

Fərdi məlumatların cinayətkarlar barədə milli məlumat bazasına daxil edilməsi özlüyündə Konvensiyaya zidd deyil, hətta bu məlumatlar üzərində avtomatik əməliyyatlar aparılması və onların polis məqsədləri üçün istifadə edilməsi də pozuntu təşkil etmir. *Qardel Fransaya qarşı işdə (Gardel v. France)* Məhkəmə razılaşdı ki, seksual cinayət törədənlər barədə məlumat bazasının (ərizəçi azyaşlını zorladığına görə 15 il müddətinə azadlıqdan məhrum edildikdən sonra onun fərdi məlumatları bu bazaya daxil edilmişdi) preventiv (qabaqlayıcı) məqsədi dövlətin cəmiyyətdəki müdafiəsiz qrupları cinayətkarlığın xüsusilə qəbuledilməz formalarından müdafiə etmək niyyətinə xidmət edə bilər. Məlumatların mühafizə edilməsi üçün nəzərdə tutulmuş müddət qarşıya qoyulan qanuni məqsədə mütənasib hesab edildi və Məhkəmə ərizəçini faktiki olaraq məlumatların silinməsi barədə müraciət etmək imkanına malik olduğunu və məlumatların istifadəsinin konfidensiallıq vəzifəsi ilə şərtləndiyini və dəqiq müəyyən edilmiş hallarla məhdudlaşdığını

nəzərə alaraq yekdilliklə bu qərara gəldi ki, bu işdə şəxsi və ictimai maraqlar arasında ədalətli balansla riayət edilib, buna görə də 8-ci maddə pozulmayıb.

Yuxarıda qeyd edilmiş *S. və Marperin işində* Böyük Palata yekdilliklə bu nəticəyə gəldi ki, Birləşmiş Krallıq ədalətli balansla riayət etməyib və yol verilə bilən qiymətləndirmə sərbəstliyinin hüdudlarını aşıb. İş həll edərkən Məhkəmə qiymətləndirmə sərbəstliyi doktrinasının «zərurilik» elementinə xüsusi diqqət yetirdi. Avropa Şurasına üzv olan dövlətlərin hüquq praktikasını müqayisəli şəkildə nəzərdən keçirdikdən sonra Məhkəmə qeyd etdi ki, İngiltərə, Uels və Şimali İrlandiya istənilən yaşda olan, qeydə alınmış cinayətdə şübhəli bilinən (amma məhkum edilməyən) hər hansı şəxsin barmaq izlərinin, hüceyrə nümunələrinin, DNT analizinin nəticələrinin qeyri-müəyyən müddətə saxlanılmasına icazə verilən yeganə ərazilərdir. Cinayət ədliyyəsi sistemində müasir elmi üsullardan nəyin bahasına olursa-olsun istifadə edilməsi və onların geniş istifadəsinin potensial faydalarının şəxsi həyata aid mühüm maraqlarla diqqətlə balanslaşdırılmaması 8-ci maddə ilə təmin edilən müdafiəni yolverilməz dərəcədə zəiflədə biləcəyinə görə Məhkəmə qeyd etdi ki, bu cür tədbirlərin tətbiqində birincilərdən olan istənilən dövlət bu məsələlərdə ədalətli balansla riayət edilməsinə görə xüsusi məsuliyyət daşıyır. Bu işdə fərdi məlumatları saxlamaq səlahiyyətinin qeyri-məhdud şəkildə və heç nəyə fərq qoymadan tətbiq edilməsi Məhkəmədə heyrat doğurdu, belə ki, həmin məlumatlar ehtimal edilən cinayətin xarakterindən və ağırlığından, şübhəli şəxsin yaşından

asılı olmayaraq mühafizə edilə bilər, məlumatların mühafizəsi üçün müddət məhdudiyəti yox idi və yalnız şəxs bəraət aldığı təqdirdə məlumatlar silinə və ya məhv edilə bilər, amma bu imkan da məhdud idi. Strasburq Məhkəməsinin hakimləri sözügedən tədbirlə təqsirsizlik prezumpsiyası arasındakı münasibəti də araşdırdılar: baxmayaraq ki, bu cür fərdi məlumatların saxlanılmasını hər hansı şübhələrin irəli sürülməsi ilə eyniləşdirmək olmazdı, ərizəçilərdə onlarla təqsirsiz şəxslər kimi davranılmaması təəssüratının yaranmasını belə bir fakt da gücləndirirdi ki, onlar barəsindəki məlumatlar məhkum olunmuş şəxslər barəsindəki məlumatlar kimi qeyri-müəyyən müddətə saxlanılırdı. Məhkəmə yetkinlik yaşına çatmayanların (məsələn, birinci ərizəçinin) konkret vəziyyətini və onların fərdi inkişafının və cəmiyyətə inteqrasiyasının mühümlüyünü nəzərə alaraq, onların işlərində bu cür halların xüsusi narahatlıq doğurduğunu hesab etdi. Buna görə də o, qeyd etdi ki, cinayət ittihamı ilə əlaqədar bəraət aldıqdan sonra fərdi məlumatlarının dövlət orqanları tərəfindən mühafizə olunması nəticəsində məruz qala biləcəkləri hər hansı ziyandan yetkinlik yaşına çatmayanların müdafiə edilməsinə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Yuxarıdakı səbəblərin məcmusu Məhkəmənin belə bir qərar qəbul etməsi ilə nəticələndi ki, sözügedən məlumatların saxlanılması ərizəçilərin şəxsi və ailə həyatının toxunulmazlığı hüququna qeyri-mütənasib müdaxilə təşkil edib və buna görə də demokratik cəmiyyətdə zəruri sayıla bilməz.

Məşğulluq məsələsi

2010-cu ildə Məhkəmə fərdlərin şəxsi həyatları ilə əlaqədar olaraq işdən azad edilməsi ilə bağlı çoxlu şikayətlərlə qarşılaşdı. *Obst Almaniyaya qarşı işdə* (*Obst v. Germany*) ərizəçi mormon kilsəsinin ictimaiyyətlə əlaqələr departamentinin Avropa üzrə direktoru vəzifəsində çalışırdı; *Şüt Almaniyaya qarşı işdə* (*Schüth v. Germany*) ərizəçi katolik icmasının kilsəsində orqançalan və xormeyster idi; *Özpmar Türkiyəyə qarşı işdə* (*Özpmar v. Turkey*) isə ərizəçi hakim idi. Birinci iki işdə işdən azad edilmə ailə sədaqətinə xəyanət ilə, sonuncu işdə isə ərizəçinin şəxsi və peşə həyatının müəyyən aspektləri ilə əlaqədar idi (ərizəçiyə irad tutmuşdular ki, o, daim müştəriləri üçün əlverişli qərarların çıxarılmasına nail olan vəkillər sıx münasibətlərdədir, o, dəfələrlə işə gecikir, və geyimləri və makijajı vəzifəsinə uyğun deyil). Məhkəmə hər üç işi mütənasiblik tələbinə əməl olunub-olunmaması və ərizəçilərin 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş şəxsi həyatlarına hörmət hüququ ilə katolik və mormon kilsələrinin Konvensiyada nəzərdə tutulmuş hüquqları arasında ədalətli balansla riayət edilib-edilməməsi nöqtəyi-nəzərindən araşdırdı. Birinci iki işdə əmək məsələləri üzrə federal məhkəmə bu qənaətə gəldi ki, müvafiq olaraq mormon və katolik kilsələrinin ər-arvad sədaqəti barədə irəli sürdüyü tələb hüquq qaydasının təməl prinsiplərinə zidd deyil. Cənab Obst zinakarlığa yol verdiyi barədə kilsəyə özü məlumat vermişdi və Məhkəmə milli məhkəmələrlə razılaşırdı ki, cənab Obstun vəzifəsinin xarakterini nəzərə alsaq, onun işdən azad edilməsi kilsəyə inamın

qorunmasına yönələn zəruri tədbir idi. Müvafiq maraqların balanslaşdırılmasına ətraflı və diqqətli şəkildə yanaşdıqdan sonra Almaniya məhkəmələrinin mormon kilsəsinin maraqlarını cənab Obstun maraqlarından üstün tutması Konvensiya üzrə hər hansı məsələ meydana çıxarmır. Mormon kilsəsində tərbiyə almış şəxs olaraq cənab Obst əmək müqaviləsini imzalayarkən işəgötürəni üçün ər-arvad sədaqətinin nə qədər vacib olduğunu və ictimaiyyətlə əlaqələr departamentinin Avropa üzrə direktoru vəzifəsində çalışan şəxs olaraq nikahdankənar əlaqəsinin kilsəyə qarşı yüksək sədaqət öhdəliyi ilə bir araya sığmadığını dərk edirdi və ya dərk etməli idi. Cənab Şütün məsələsində isə, əksinə, Məhkəmə qeyd etdi ki, milli məhkəmə orqanları təkcə onu bildirməklə kifayətlənilər ki, kilsə qaydaları onun orqançı və xormeyster funksiyalarına şamil olunmasa da, yəni o, etika qaydalarını ciddi şəkildə pozduğu təqdirdə işdən azad edilməli olan işçilər kateqoriyasında aid olmasa da onun işi katolik kilsəsinin dini missiyası ilə o qədər sıx bağlı idi ki, icma kilsəsi insanların kilsəyə inamını itirməmək üçün onunla əmək münasibətlərini daha saxlaya bilməzdi. Bundan başqa, müvafiq qərarlarda cənab Şütün faktiki ailə həyatı və ya onun hüquqi müdafiəsi barədə heç nə deyilməmişdi. Buna görə də Məhkəmənin rəyinə görə, işəgötürən qismində kilsənin maraqları ərizəçinin şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququ ilə müqayisə edilməmiş və yalnız ərizəçinin öz işini mühafizə etməsi maraqları ilə kilsənin maraqlarının müqayisəsi aparılmışdı. Məhkəmə razılaşdı ki, əmək müqaviləsini imzalamaqla cənab Şüt katolik kilsəsinə sadıqlıq öhdəliyini üzərinə götürmüşdü

və bu öhdəlik onun şəxsi həyatına hörmət hüququnu müəyyən dərəcədə məhdudlaşdırırdı, amma onun imzası o demək deyildi ki, o, arvadından ayrı yaşadıqda və ya boşandıqda başqası ilə cinsi əlaqədə olmamaqdan ibarət birmənalı öhdəlik götürür. Almaniyanın əmək məsələləri üzrə məhkəmələri, demək olar ki, bu faktı nəzərə almamışdılar ki, ərizəçinin işi mətbuatda işıqlandırılmayıb, icma kilsəsində 14 il işlədikdən sonra ərizəçi, görünür, katolik kilsəsinin baxışlarına etiraz etmir, amma sadəcə olaraq praktikada onlara əməl etmir və ərizəçinin kilsə tərəfindən etiraz edilən davranışı mahiyyət etibarlı ilə onun şəxsi həyatına aid məsələdir. İşəgötürən kilsə tərəfindən işdən azad edilmiş işçinin başqa iş tapmaq imkanının məhdud olması faktı xüsusən bu işdə böyük əhəmiyyət daşıyırdı, belə ki, hazırda protestant icması kilsəsində yarım ştat əsasında işləyən cənab Şütün ixtisası elə bir xüsusi ixtisas idi ki, bu ixtisasla kilsədən kənar iş tapması çətin, bəlkə də mümkün deyil məsələ idi. Bu məsələ ilə bağlı Məhkəmə qeyd etdi ki, kilsə musiqiçiləri barədə protestant kilsəsinin qaydalarında nəzərdə tutulur ki, protestant kilsəsi bu kilsəyə üzv olmayanları yalnız müstəsna hallarda işə qəbul edə və yalnız yardımçı işə götürə bilər. Yuxarıdakıları nəzərə alaraq, Məhkəmə yekdilliklə bu nəticəyə gəlmişdi ki, Almaniya dövləti cənab Şütün hüquqlarını işəgötürən kilsənin hüquqları ilə Konvensiyaya uyğun şəkildə müqayisə etməyib. Xanım Özpınarın işində isə işdən azad edilmə barədə qərar elə bir formada qəbul edilmişdi ki, bu, onun nüfuzuna xələl gətirə bilərdi. Baxmayaraq ki, müdaxilə hakimlərin müstəqilliklərini və qərarlarında sərbəstliklərini qoruyub saxlamaları üçün müvafiq

qaydada davranmaq vəzifələrinin təmin edilməsi ilə əlaqədar qanuni məqsəd daşıyırdı (müdaxilə tədbiri onun hakim qismində hərəkətləri barədə tənqidlərdən deyil, onun işdən azad edilməsindən ibarət idi), Məhkəmə hesab etdi ki, sonradan aparılmış araşdırma ona qarşı ittihamların əsaslı olduğunu təsdiq etmədi. Bundan başqa, araşdırmada nəzərə alınmış xanım Özpınarın bir çox hərəkətlərinin onun peşə fəaliyyətləri ilə heç bir əlaqəsi yox idi. Xüsusən nəzərə alınmalıdır ki, ərizəçi ona qarşı aparılmış icraatda prosessual təminatlara malik deyildi, halbuki işdən azad ediləcəyi təqdirdə hüquqşünas kimi fəaliyyət göstərmək imkanını avtomatik olaraq itirəcəkdə: xanım Özpınar işi araşdıran şuranın qarşısına yalnız işdən azad edilməsinə qarşı şikayət etdikdən sonra çıxdığı üçün təftişçinin və ya şahidlərin ifadələri barədə qabaqcadan məlumat əldə etmək imkanına malik olmadığına görə Avropa Məhkəməsi bu nəticəyə gəldi ki, ərizəçinin şəxsi həyatına müdaxilə qarşıya qoyulan qanuni məqsədə mütənasib deyildi.

Şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququnun müdafiəsi

Hatton və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı işdə (Hatton and others v. the United Kingdom) Məhkəmə ərizəçilərin mühüm hüquqlarından olan gecələr istirahət etmək və yatmaq hüququnun 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş şəxsi həyatın ayrılmaz aspektini təşkil edib-etməməsi məsələsinə nəzərdən keçirdi. Böyük Palata bu iş üzrə Palatanın qəbul etdiyi qərarı dəyişdirdi. Palata həmin qərarında 8-ci maddənin pozulduğunu

müəyyən edərək bildirmişdi ki, gecə uçuşları üçün 1993-cü il tarixli qrafikini tətbiq edərəkən dövlət Birləşmiş Krallığın iqtisadi rifahı ilə ərizəçilərin mənzil toxunulmazlığına, habelə şəxsi və ailə həyatının toxunulmazlığına hörmət hüququndan real surətdə istifadə etmək imkanları arasında ədalətli balansı riayət etməyib. Böyük Palata qeyd etdi ki:

... ərizəçilərin yuxuları ilə əlaqədar yaranan problemləri *Dadcen Birləşmiş Krallığa qarşı işdə (Dudgeon v. The United Kingdom)* nəzərdən keçirilmiş cinayət hüququ tədbirləri ilə müqayisədə onların şəxsi həyatlarına dövlətin qiymətləndirmə sərbəstliyinin hüdudlarının məhdudlaşdırılmasını xüsusi olaraq tələb edəcək dərəcədə müdaxilə təşkil etməyib.

Məhkəmə dövlətlər tərəfindən ətraf mühit məsələləri ilə əlaqədar qəbul edilmiş qərarları nəzərdən keçirərəkən araşdırmalı olduğu iki aspekti qeyd etdi. Birincisi, Məhkəmə hökumətin qərarının 8-ci maddəyə uyğun olduğuna əmin olmaq üçün həmin qərarın substantiv (maddi-hüquqi) aspektini qiymətləndirməlidir. İkincisi, qərarların qəbulu prosesinə nəzarət edilməlidir ki, fərdin maraqlarının yetərincə nəzərə alınması təmin edilsin. Qiymətləndirmə sərbəstliyinin hüdudları məsələsində fikir ayrılığını yalnız konkret işin hallarını nəzərdən keçirməklə aradan qaldırmaq olar: 8-ci maddənin tətbiq dairəsinə düşən ətraf mühitlə əlaqədar məsələlərdə Məhkəmə bütün prosessual aspektləri, o cümlədən müvafiq siyasətin və ya qərarın növünü, qərarların qəbulu prosesində fərdlərin (o cümlədən ərizəçilərin) rəylərinin nə dərəcədə nəzərə alındığını və prosessual təminatların

mövcud olub-olmadığını nəzərə alır. Bu işdə Məhkəmə dövlətin öz siyasətini formalaşdırarkən bütövlükdə ölkənin iqtisadi maraqlarını nəzərə almaq hüququnu, uçuş qrafikinin həqiqətən gecə vaxtı səs-küy yaranmasına və ekoloji mühitin pisləşməsinə səbəb olub-olmayacağını müəyyənləşdirməyin çətinliklərini, gecə uçuşlarının təsirinə məruz qalan insanların narahatlıqlarının nəzərə alındığını, bu qrafikin təsirlərini yoxlamaq üçün mexanizm yaradıldığını, gecə uçuşlarının bütövlükdə iqtisadiyyata gətirdiyi faydaları, gecə uçuşlarının təsirinə məruz qalan insanların ərazini tərk etmək imkanlarını və bu kimi ümumi tədbirləri müqayisəli şəkildə araşdırdı. O, bu qənaətə gəldi ki, gecə uçuşları barədə qaydaların təsirinə məruz qalan şəxslərin şəxsi həyatına və mənzil toxunulmazlığına hörmət hüququ ilə digər şəxslərin və bütövlükdə cəmiyyətin maraqları arasında ədalətli balans müəyyən edərkən dövlət orqanları mahiyyət etibarını ilə qiymətləndirmə sərbəstliyinin hüdudlarını aşmayıblar və müvafiq olaraq, 8-ci maddənin pozuntusu baş verməyib.

Ekoloji hüquqlar

Bütövlükdə ekoloji hüquqlarla və konkret olaraq sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ ilə bağlı dövlətin malik olduğu qiymətləndirmə sərbəstliyinin hüdudları mahiyyət etibarını ilə müdaxiləyə məruz qalan hüququn xarakterindən və ərizəçi üçün əhəmiyyətindən asılıdır. Hər iki amil 8-ci maddənin 2-ci bəndində nəzərdə tutulmuş istisnaların tətbiqində və

ziddiyyətə girən maraqların dövlətlər tərəfindən ədalətli şəkildə balanslaşdırılmasında mühüm rol oynayır. Başqa sözlə, Məhkəmə şikayətin fərdin həyatının ümumi aspektinə (məsələn, mənzil toxunulmazlığı hüququna), yaxud daha dərin aspektlərinə (məsələn, fiziki və psixi sağlamlıq hüququna) aid olub-olmadığını araşdırır. Məhkəmə birinci qrup işlərdə bütövlükdə cəmiyyətin hüquqları ilə müqayisədə fərdin hüquqlarına üstünlük verməyə meyl göstərmir, amma ikinci qrup müdaxilələrin olduğu işlərdə nəinki milli hakimiyyət orqanlarının qiymətləndirmə sərbəstliyini məhdudlaşdırır, həm də bu orqanların Konvensiyanın 8-ci maddəsindən irəli gələn pozitiv öhdəliklərini yerinə yetirib-yetirmədiklərini diqqətlə araşdırır. Müdaxiləyə haqq qazandıрмаq üçün dövlətin gətirdiyi ümumi xarakterli əsaslar, məsələn, ölkənin iqtisadi rifahının təmin olunması arqumenti əksər hallarda Məhkəməni qane etmir, yalnız dövlətlər daha az ziyanlı və daha yumşaq müdaxilələrin mümkün olmadığını sübuta yetirdikdə Məhkəmə onların arqumenti ilə razılaşıb. *Pauell və Rayner Birləşmiş Krallığa qarşı işdə (Powell and Rayner v. the United Kingdom)* ərizəçilər Hitrou aeroportunun işi ilə əlaqədar həddən artıq səs-küyün yaranmasından şikayət etmişdilər. Rəsmi qiymətləndirməyə əsasən, birinci ərizəçinin evi səs-küyün səviyyəsinin aşağı olduğu ərazidə yerləşirdi və aşağı dərəcəli səs-küyə məruz qalırdı. İkinci ərizəçinin ferması isə gündəlik uçuşlarla əlaqədar sakinlər üçün səs-küyün səviyyəsinin yuxarı olduğu ərazi hesab edilmişdi. Konvensiyanın 8-ci maddəsinə istinadən ərizəçilər şikayət etdilər ki, Hitrou aeroportunun daxilində və xaricində

hava nəqliyyatının həddən artıq səs-küy yaratması nəticəsində onların hər biri 8-ci maddə ilə təmin edilən hüquqlarına Birləşmiş Krallıq dövləti tərəfindən edilən əsassız müdaxilədən zərər çəkiblər.

Avropa Məhkəməsi razılaşdı ki:

[...] Hitrou aeroportundan istifadə edən təyyarələrin səs-küyü hər iki ərizəçinin şəxsi həyatının keyfiyyətinə müxtəlif dərəcələrdə də olsa təsir göstərüb və onlar səs-küyün evlərində yaratdığı narahatlıqdan ziyan çəkiblər.

Hətta əhalinin sıx məskunlaşdığı yerlərdə belə, iri aeroportların olmasının ölkənin iqtisadi maraqları üçün zəruri olduğunu və Hitrou aeroportu ətrafında təyyarələrin səs-küyünü azaltmaq və kompensasiya etmək üçün nəzarət işlərinə görə cavabdeh olan orqanların ictimaiyyətin iştirakçı ilə ardıcıl olaraq bir sıra tədbirlər gördüklərini nəzərə alaraq, Avropa Məhkəməsi yekdilliklə qərara aldı ki, Birləşmiş Krallıq hökumətinin malik olduğu qiymətləndirmə sərbəstliyinin hüdudlarını aşdığını, yaxud 8-ci maddə üzrə öhdəliklərini yerinə yetirməsi üçün tələb olunan ədalətli balansa riayət etmədiyini söyləmək olmaz. *Lopes Ostra İspaniyaya qarşı işdə (López Ostra v. Spain)* isə, əksinə, Məhkəmə 8-ci maddənin pozulduğunu müəyyən etdi, belə ki, dövlət şəhərin iqtisadi rifahı ilə ərizəçinin öz hüquqlarından real surətdə istifadə etməsi arasında ədalətli balansa riayət etməmişdi: ərizəçi şikayət etmişdi ki, tullantı emalı zavodunun inşa edilməsi barədə qərar qəbul edərəkən bələdiyyə şurası ərizəçinin mənzil toxunulmazlığı hüququna, habelə şəxsi və ailə həyatına hörmət etməli olduğunu bilməmiş deyildi. Bundan əlavə, ərizəçiyə yaradılmış narahatlıqla əlaqədar ziyanın əvəzi ödənilməmişdi.

III hissə. Pozitiv öhdəliklər

8-ci maddənin məqsədi mahiyyət etibarını ilə fərdləri dövlət orqanlarının qanunsuz müdaxilələrindən müdafiə etməkdir. Lakin bu maddə sadəcə dövlətin müdaxilələrdən çəkinməsinə tələb etmir: əsas öhdəlik olan bu neqativ öhdəliklə yanaşı, dövlət həm də pozitiv öhdəliklər daşıyır və bu öhdəliklərin yerinə yetirilməsi şəxsi və ya ailə həyatına hörmət hüququnu real olaraq təmin etməyə yönəlib. Bu maddə üzrə dövlətin pozitiv öhdəliklərinin yaranması halları getdikcə artır ki, bu da ictimaiyyətin dövlət qarşısındakı hüquqları barədə məlumatlılığının artması ilə və fərdlərin dövlət orqanlarından haqlı gözləntiləri ilə əlaqədardır, xüsusən sırayı insanların müxtəlif məsələlərə, o cümlədən elmi və texniki ixtiralara dair məlumatlar əldə etməsi asanlaşdıqca belə öhdəliklərin meydana çıxması halları da artır. 8-ci maddədən irəli gələn pozitiv öhdəliklər ilk dəfə 1997-ci ildə *Marks Belçikaya qarşı işdə (Marckx v. Belgium)* araşdırıldı. O vaxt Məhkəmə qeyd etdi ki, 8-ci maddənin birinci bəndindəki «hörmət» sözü dövlətlərin üzərinə pozitiv öhdəliklərin düşdüyünü nəzərdə tutur. Lakin bu maddənin xarakteri ilə əlaqədar olaraq, belə öhdəliklərin müəyyənləşdirilməsi 2-ci maddədə nəzərdə tutulmuş istisna hallardan asılıdır və dövlətlərin geniş qiymətləndirmə sərbəstliyi ilə müşayiət olunur. 8-ci maddədə təsbit olunan hüquqlar 2-ci bəndin müddəalarında nəzərdə tutulmuş məhdudiyətlərə məruz qala bilər və bundan əlavə, «hörmət» anlayışı, xüsusən pozitiv öhdəliklərin mənbəyi kimi götürüldükdə, bir qədər

mücərrəd anlayışdır. Bu da az əhəmiyyətli məsələ deyil ki, 8-ci maddə üzrə şikayətlərin çoxu ayrı-ayrı fərdlər və ya fərdlərin qrupları arasındakı mübahisələrin dövlət tərəfindən həll edilməsi ilə əlaqədar olur. Belə şikayətlər barədə qərar çıxararkən Məhkəmə çox vaxt sadəcə bu nəticəyə gəlir ki, dövlət müvafiq maraqlar arasında ədalətli balansı riayət etməyib və bu səbəbdən Konvensiyanın pozuntusu baş verib. Yalnız müstəsna hallarda Məhkəmə öz araşdırmasında daha da irəliyə gedir və ərizəçinin hüquqlarının «müdafiəsi» üçün dövlət tərəfindən görülməli olan müvafiq tədbirləri göstərir. Bununla belə, Məhkəmənin presedent hüququ inkişaf etdikcə 8-ci maddədə nəzərdə tutulan müdafiənin əhatə dairəsi genişlənilib və indi bu müdafiə fərdlər arasındakı münasibətlərdə hər hansı pozuntunun baş verdiyi hallara da şamil olunur (əvvəllər bu müdafiə fərdlərlə dövlət arasındakı münasibətləri əhatə edirdi) və belə hallarda Konvensiyanın iştirakçısı olan dövlətlər fərdlərin hüquqlarını qorumaq öhdəliyini daşıyırlar. Buna görə də, yuxarıdakıları nəzərə alaraq, bu bölmədəki təhlil 8-ci maddənin dörd komponentinin hamısını əhatə edəcək.

Şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququnun müdafiəsi

Şəxsi həyatın seksual aspektinin və fərdlər arasındakı münasibətlərin toxunulmazlığını müdafiə etmək vəzifəsi 8-ci maddədən irəli gələn pozitiv öhdəlikdir. Bu öhdəliyin yerinə yetirilməsi ilk növbədə şəxsi həyatın təməl dəyərlərinə və mühüm aspektlərinə müdaxilə edən şəxslərin hərəkətlərinin cinayət

əməli hesab olunmasını tələb edir.¹⁸⁶ Lakin bu öhdəlik cinayət hüququ sanksiyalarının tətbiqi zamanı, hətta iş uşaqların və ya müdafiəsiz vəziyyətdə olan digər şəxslərin hüquqları ilə əlaqədar olsa belə, ərizəçi üçün qeyri-məhdud mülki-hüquqi müdafiə vasitələrini təmin etmək vəzifəsi kimi başa düşülməməlidir.¹⁸⁷ Şəxsi həyat anlayışı fiziki və psixoloji toxunulmazlığı da əhatə edir və pozitiv öhdəliklər fərdin şəxsi həyatının toxunulmazlığına da şamil olunur. *Yanković Xorvatiyaya qarşı işdə (Janković v. Croatia)* xüsusi ittiham qaydasında məhkəmə işi qaldırmaq imkanına malik olmayan ərizəçinin fiziki təcavüzə məruz qalmasına və təhqir edilməsinə görə cavabdehlik daşıyan şəxslər barəsində cinayət işinin açılmaması dövlətin 8-ci maddədən irəli gələn pozitiv öhdəliyini yerinə yetirməməsi hesab edildi. *Tısyak Polşaya qarşı işdə (Tysiac v. Poland)* Məhkəmə hamiləliyin qadının həyatına və ya sağlamlığına təhlükə yaratdığı hallardan savayı digər hallarda abortu qadağan edən qanunun tətbiqinin nəticələrini araşdırdı. Bu işdə xəstəxananın şöbə müdiri terapevtik səbəblərə görə hamiləliyə son qoyulması barədə qərar çıxarmaqdan imtina etmiş və ərizəçi doğuşdan sonra görmə qabiliyyətini itirmişdi. Məhkəmə qərara aldı ki, 8-ci maddənin pozuntusu baş verib, belə ki, Polşa dövləti «ərizəçinin terapevtik

186 *X və Y Niderlanda qarşı (X and Y v. Netherland)*. Bu iş zərərçəkənin hüquqpozana qarşı cinayət işi açılmasına nail ola bilməməsi ilə əlaqədar idi. Hüquqpozan yaşı on altıdan yuxarı olan (milli qanunvericiliyi əsasən yaşı on altıdan yuxarı olan şəxslər cinsi akta könüllü razılıq verdikdə bu akt cinayət əməli sayılmırdı) yetkinlik yaşına çatmayan qıza cinsi təcavüz etmişdi, qız ruhi xəstə olduğuna görə onun bu hərəkətə könüllü razılıq verib-ermədiyini müəyyənləşdirmək mümkün deyildi.

187 *Stabbinqs Birləşmiş Krallığa qarşı*.

aborta məruz qalmasının məqsədəuyğunluğu ilə bağlı mübahisə kontekstində onun şəxsi həyatına hörmət hüququnu təmin etməmiş» və beləliklə pozitiv öhdəliyini yerinə yetirməmişdi. Şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququnu müdafiə etmək öhdəliyinin iştirakçı dövlətlərin üzərinə qoyduğu vəzifələrdən biri ondan ibarətdir ki, dövlətlər istər özəl, istərsə də dövlət xəstəxanalarını pasiyentlərinin fiziki toxunulmazlıqlarını təmin etməyə məcbur edən normativ aktlar qəbul etməlidirlər və həmin aktlara əsasən, əməliyyatın doğura biləcəyi nəticələri tam anlamaları və bu barədə tam məlumatlı olmaları şərti ilə pasiyentlərin hər hansı tibbi müdaxiləyə könüllü razılıqları alınmalıdır.¹⁸⁸

V.C. Slovakiyaya qarşı işdə (V.C. v. Slovakia) xüsusilə müdafiəsiz vəziyyətdə olan etnik qrupa mənsub şəxslərin (qaraçıların) reproduktiv sağlamlıqlarının hüquqi təminatlarına xüsusi əhəmiyyət verilməməsi dövlətin pozitiv öhdəliklərini yerinə yetirmədiyini barədə qərar çıxarılması üçün yetərli sayıldı. Eyni tibbi əməliyyata məruz qalmış qadınların qaldırdıqları silsilə işlərdən birincisi olan bu iş qaraçı qadının ikinci övladını dünyaya gətirərkən dövlət xəstəxanasında məcburi sterilizasiya əməliyyatına məruz qalması ilə əlaqədar idi. Onun tibb kartındakı qeydlər təsdiq edirdi ki, qeysəriyyə kəsiyi vasitəsilə doğuşdan az öncə ərizəçi artıq hər üç dəqiqədən bir gücənərək uşağı dünyaya gətirməyə hazırlaşdığı bir vaxtda tibb işçiləri ondan xahiş etmişdilər ki, bir cümləni imzalasın

188 *Kodarça Ruminiyaya qarşı (Codarcea v. Romania)*.

və həmin cümlədə yazılmışdı ki, o, «sterilizasiya olunmasını xahiş edir». Qadına demişdilər ki, özünün və uşağının həyatı təhlükə altında olduğuna görə imza atması zəruridir. O, sənədi imzalamış, amma sterilizasiyanın nə demək olduğunu və hansı nəticələri doğurduğunu başa düşməmişdi. Sonradan ziyanın kompensasiyası üçün onun verdiyi ərizələr milli məhkəmələr tərəfindən dəfələrlə rədd edildi. Bu işdə ərizəçi barəsindəki rəftarın 3-cü maddənin tətbiq dairəsinə düşmək üçün tələb olunan qəddarlıq dərəcəsinə çatdığını müəyyən edərək 3-cü maddənin pozulduğu qənaətinə gəlməklə yanaşı, Məhkəmə həm də qərara aldı ki, Slovakiya dövləti 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş öhdəliyini yerinə yetirməyib, belə ki, qaraçı etnik qrupuna mənsub olan ərizəçinin reproduktiv sağlamlığına xüsusi diqqət yetirilməsini təmin etməyib. Bu nəticəyə gələrkən Məhkəmə həm Avropa Şurasının İnsan hüquqları üzrə Ali Komissarının, həm də İrççiliyə və dözümsüzlüyə qarşı Avropa Komissiyasının ümumən Slovakiyada sterilizasiya məsələsi ilə bağlı qüvvədə olan qanunvericilik və praktikadakı ciddi nöqsanları aşkara çıxardıqlarını və böyük ehtimalla məhz bu nöqsanlar səbəbindən həyatın bir çox sahələrində qaraçı icmasının olduqca müdafiəsiz vəziyyətdə olduğunu qeyd etdiklərini xatırladı. Slovakiya Hökumətinin təyin etdiyi ekspertlər də analoji nəticəyə gəlmiş və tibb personalına qaraçılara tibbi yardımla əlaqədar xüsusi təlim keçilməsinin zəruriliyi barədə konkret tövsiyələr vermişdilər. Ərizəçinin şikayətinə gəlincə, Məhkəmə bu qənaətə gəldi ki, tibb kartında sadəcə onun etnik mənşəyinin göstərilməsi və səhhəti ilə olduqca az məlumatların əks olunması tibb personalının

məsələyə münasibətindən və qaraçı olduğuna görə onunla məhz bu cür davranılmasının öncədən düşünülmüş olmasından xəbər verirdi.

Cinsi mənsubiyyət

Şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququnun müdafiəsindən irəli gələn pozitiv öhdəliklər əsasən transseksualların cinsi mənsubiyyəti ilə əlaqədar işlərdə əhəmiyyətli irəliləyişlərə gətirib çıxarıb. Əvvəllər qadın olmuş və cinsini dəyişdikdən sonra kişiyə çevrilmiş transseksualın yeni cinsi mənsubiyyətinin rəsmən tanınmaması ilə əlaqədar şikayət ilk dəfə *Riz Birləşmiş Krallığa qarşı işdə (Rees v. The United Kingdom)* qaldırılmışdı. Ərizəçi iddia edirdi ki, 8-ci maddənin tələbinə əsasən, hökumət vətəndaşlıq vəziyyətinin qeydiyyatı aktında ya onun cinsiyyəti barədə qeyddə dəyişiklik etməli, ya da bunu əlavə qeyd şəklində göstərməli və ona yeni cinsinin qeyd edildiyi yeni doğum şəhadətnaməsi verməlidir. Bu məsələ ilə bağlı elmdə qeyri-müəyyənliyin olduğunu və iştirakçı dövlətlərin qanunvericilik və praktikasındakı fərqləri nəzərə alaraq, Məhkəmə bildirdi ki:

... transseksualların müvafiq tələbatlarının nə dərəcədə təmin edilməli olduğunu müəyyənləşdirmək məsələsini hazırda cavabdeh dövlətin öhdəsinə buraxmaq lazımdır.

O, həmçinin əlavə etdi ki, istənilən halda, 8-ci maddə iştirakçı dövlətlərin vətəndaşlıq vəziyyətinin qeydiyyatı aktlarında qismən də olsa dəyişiklik etmələrini tələb edən maddə kimi şərh oluna bilməz. Bir çox ölkələrin (o cümlədən Birləşmiş Krallığın)

fərdin öz cinsini müəyyənləşdirməkdə müstəqilliyini praktiki olaraq qəbul etmələri və bu faktın hüquqi cəhətdən tanınması ilə əlaqədar çatışmazlıqları minimuma endirmək üçün addımlar atmaları Məhkəmə tərəfindən müəyyən dərəcədə əhəmiyyət daşıyan amillər hesab edildi. *B. Fransaya qarşı işdə* (*B. v. France*) isə Məhkəmə vəziyyətin fərqli olduğunu qərara aldı, bu işdə dövlət orqanlarının vətəndaşlıq vəziyyətinin qeydiyyatı reyestrinə ərizəçinin yeni cinsi mənsubiyyəti barədə məlumatı daxil etməkdən imtina etmələri 8-ci maddənin pozuntusu hesab edildi, belə ki, o, hər gün vətəndaşlıq vəziyyəti statusunu təsdiq edən sənədi təqdim edərkən çətinliklərlə üzləşirdi, halbuki Fransanın vətəndaşlıq vəziyyətinin qeydiyyatı sistemində müvafiq şəxs yaşadığı müddətdə onun barəsindəki qeydlərin mütəmadi yenilənməsi nəzərdə tutulmuşdu.

Lakin Konvensiya daim inkişafda olan sənəddir. Buna görə də Məhkəmənin bu cür həssas və mübahisəli məsələlərlə əlaqədar mövqeyində dəyişikliklərin baş verməsi təəccüblü deyil. *I. Birləşmiş Krallığa qarşı işdə* (*I. v. the United Kingdom*) və *Qudvin Birləşmiş Krallığa qarşı işdə* (*Goodwin v. the United Kingdom*) Məhkəmə bu sahəyə aid elmi biliklərdəki və beynəlxalq praktikadakı inkişafı, hüquq sistemlərində öz əksini tapan ardıcıl mövqeyi, habelə yeni cinsi mənsubiyyətlərinin tanınmaması nəticəsində fərdlərin qarşılaşdığı problemlərin artdığını nəzərə alaraq, bu nəticəyə gəldi ki, dövlətlər transseksualların statusunun müəyyənləşdirilməsində daha qiymətləndirmə sərbəstliyinə malik ola bilməzlər. Yeganə istisna ondan ibarət ola bilər ki, bu statusun tanınması prosedurlarını müəyyənləşdirməkdə

dövlətlərə müəyyən sərbəstlik verilə bilər. Hətta bu halda da, bu şəxslərin cinsi mənsubiyyətinin dəyişdirilməsi əməliyyatına görə tibbi xərclərinin kompensasiya olunması üçün bu əməliyyatın tibbi zəruriliyinin sübut edilməsi şərt kimi irəli sürülə bilər.¹⁸⁹ İstənilən halda, əməliyyata görə kompensasiya ilə əlaqədar olaraq cinsi mənsubiyyətin dəyişdirilməsinə qoyulan məhdudiyyətlər, məsələn, gözləmə müddəti mexaniki tətbiq edilə bilər. Belə ki, yaş ilə əlaqədar olaraq əməliyyat barəsində hərtərəfli düşünməsi üçün ərizəçiyə verilən müddət həddən artıq uzun olarsa, ümumən belə müddətin tətbiqi ərizəçinin öz cinsi mənsubiyyətini müəyyənləşdirmək azadlığına xələl gətirə bilər.¹⁹⁰

Transseksualların hüquqları ilə əlaqədar olaraq 8-ci maddədə irəli gələn pozitiv öhdəliklərin pozulması həmçinin müvafiq qanunvericilikdəki boşluqdan irəli gələ bilər. Bu məsələ *L. Litvaya qarşı işdə* (*L. v. Lithuania*) müzakirə mövzusu oldu. Baxmayaraq ki, bu işdə Litva qanunları transseksualların tək cinsi mənsubiyyətini dəyişdirmək hüququnu deyil, həm də vətəndaşlıq vəziyyəti statusunu dəyişdirmək hüququnu tanıyırdı, cinsi mənsubiyyəti tam dəyişdirməyə yönələn cərrahi əməliyyatları tənzimləyən heç bir qanun yox idi. Araşdırılan dövrdə müvafiq şəxslərin əməliyyat olunması üçün real tibbi imkanlar mövcud deyildi. Nəticədə ərizəçi tam əməliyyat edilməyə ehtiyacı olan transseksual şəxs durumuna düşmüşdü: belə ki, onun üzərində qismən cərrahi əməliyyat aparılmış,

189 Van Kük Almaniyaya qarşı (*Van Kuck v. Germany*).

190 Şlumpf İsveçrəyə qarşı (*Schlumpf v. Switzerland*).

vətəndaşlıq vəziyyəti statusuna aid bəzi mühüm sənədlərində dəyişikliklər edilmiş, amma tam cərrahi əməliyyat hələ aparılmamışdı. Onun şəxsi kodu dəyişdirilə bilməzdi və buna görə də tam əməliyyat olunmayana qədər şəxsi həyatı ilə bağlı müəyyən vəziyyətlərdə, məsələn, iş düzəlmək və ya xaricə səyahət etməktədikdə o, qadın hesab olunurdu. Məhkəmə qeyd etdi ki, qanunvericilikdə cinsi mənsubiyyətin dəyişdirilməsinə yönələn cərrahi əməliyyatla bağlı boşluq ərizəçini onun şəxsi həyatı ilə və cinsi mənsubiyyətinin tanınması ilə əlaqədar qeyri-müəyyən və narahat vəziyyətə salmışdı. Transseksualların Mülki Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hüquqlarını həyata keçirmələrinin təmin edilməsində ilkin yubanmalara ictimai səhiyyə sahəsində vəsait çatışmazlığı ilə müəyyən qədər haqq qazandırmaq mümkün olsa da, dörd ildən artıq vaxt ötdükdən sonra zəruri qanunvericiliyin qəbul edilməməsini Məhkəmə həddən artıq uzunmüddətli ləngimə hesab etdi. Xüsusən bu məsələnin az sayda şəxslərə aid olduğunu nəzərə alaraq, Məhkəmə bu sahədə dövlətin üzərinə düşən maliyyə yükünün həddən artıq böyük olmadığını hesab etdi və buna görə də 8-ci maddənin pozulduğu qənaətinə gəldi.

Öz mənşəyindən xəbərdar olmaq hüququ

Qaskin Birləşmiş Krallığa qarşı işdə (Gaskin v. the United Kingdom) Məhkəmə şəxsin öz mənşəyi barədə məlumatları əldə etməsinə tənzipləyən aşağıdakı rəhbər prinsipi elan etdi:

... hər bir insan fərd olaraq kimliyi, yəni kökləri barəsində

ətraflı məlumat almaq imkanına malik olmalıdır. Məhkəmənin araşdırdığı bu işdə ərizəçinin dövlət himayəsində olduğu müddətdə səhlənkarlığa və qəddar rəftara məruz qaldığına görə kompensasiya almaq üçün yerli hakimiyyət orqanına qarşı iddia qaldırmaq istəyi ilə əlaqədar idi. Onun yerli hakimiyyət orqanının himayəsində olduğu müddətə aid sənədlərdəki qeydlərlə tanış olmaq üçün verdiyi vəsatət rədd edildi və belə əsas gətirildi ki, bunlar özəl və konfidensial qeydlərdir. Bu qərar apellyasiya instansiyası tərəfindən təsdiq edildikdən sonra səlahiyyətli orqanlar tərəfindən qəbul edilmiş qərara əsasən, ərizəçinin dosyesindəki məlumatlar ona yalnız o halda verilə bilər ki, həmin məlumatları təqdim etmiş şəxslər onların açıqlanmasına razılıq versinlər, amma həmin şəxslər bundan imtina etdilər. Məhkəmə səlahiyyətli orqanlar tərəfindən məlumatların məxfi saxlanılmasının qanuni məqsəd daşdığını qəbul etsə də, belə hesab etdi ki:

... ərizəçinin vəziyyətində olan şəxslər həyatlarının erkən çağları və uşaqlıq dövrü ilə bağlı zəruri məlumatları əldə etməkdə maraqlıdırlar və bu, Konvensiyanın müddəaları ilə qorunan maraqdır.

«Məlumatları təqdim edənlərin» anonim qalmaq maraqları ilə ərizəçinin maraqları arasında balansı araşdırarkən Məhkəmə qeyd etdi ki, Birləşmiş Krallığın 8-ci maddədən irəli gələn pozitiv öhdəliklərini yerinə yetirməsinin üsullarından biri bu cür məsələlərin həlli ilə məşğul olan müstəqil qurumun yaradılmasıdır. Lakin 8-ci maddə şəxsin mənşəyi barədə məlumat almaq hüququnu təmin etsə də bu hüquq mütləq

deyil. Belə ki, *Qaskinin işində* Məhkəmə yalnız məlumatların məxfi saxlanılmasını zəruri edən ictimai maraqlarla ərizəçinin maraqları arasında hərtərəfli müqayisəli təhlil apardıqdan sonra işi ərizəçinin xeyrinə həll etməyi qərara aldı.

Qanuni qohumluq əlaqələrinin müəyyən edilməsi

Məhkəmə tərəfindən baxılmış *Kruşkoviç Xorvatiyaya qarşı işdə* (*Krušković v. Croatia*) ərizəçi alkoqolizmlə əlaqədar olaraq fəaliyyət qabiliyyətini itirmiş şəxs elan olunduğuna görə valideynliyini, yəni atalıq faktını qanuni yolla sübut etmək imkanından məhrum olmuşdu. Bu işdə Məhkəmə 8-ci maddənin pozulduğunu müəyyən edərək qeyd etdi ki, milli qanunvericiliyə əsasən müvafiq orqanlar atalıq faktının təsdiqi üçün ərizəçinin qanuni nümayəndəsini dəvət edə bilərdilər. Yaxud alternativ olaraq, ərizəçini tam himayəsinə götürmüş sosial təminat orqanı onun atalığının təsdiqinə nail olmasına yardım etmək üçün tədbir görə bilərdi. Bu addımların heç biri atılmadığına görə ərizəçi məhkəmədə mülki iş qaldırmaq məcburiyyətində qalmışdı. Baxmayaraq ki, ərizəçi əslində atalığının tanınmasına nail olmaq istəyirdi və mülki işdə iddiaçı qismində çıxış etməli idi, belə işi yalnız sosial təminat orqanı qaldıra bilərdi. Milli qanunvericiliyə əsasən, sosial xidmətlər bu cür iddia qaldırmaq öhdəliyini daşıyırdılar və belə işlər üçün hər hansı iddia müddəti müəyyən edilməmişdi. Ərizəçinin bu barədə ərizəsi reyestrə daxil edilsə də, iddia qaldırmaq istəyi reallaşmadı. Beləliklə, iddia tələblərinə məhəl qoyulmadığına

görə o, iki il yarım ərzində hüquqi boşluq vəziyyətində qaldı. Məhkəmə belə vəziyyətin şəxsi həyatlarının mühüm aspekti ilə bağlı bioloji həqiqətin müəyyən edilməsində son dərəcə maraqlı olan ərizəçinin və uşağın maraqlarına uyğun olması ilə razılığa bilməzdi, buna görə 8-ci maddənin pozulduğunu qərara aldı.

«İctimai fiqurların şəxsi həyatı»nın toxunulmazlığı hüququnun müdafiəsi

Fon Hannover Almaniyaya qarşı işdə (*Von Hannover v. Germany*)¹⁹¹ Məhkəmə ictimai fiqurların (Monako knyazının ailə üzvü şahzadə Karolinanın) qeyri-rəsmi şəraitdə çəkilmiş fotosəkillərinin yayılmasının onların 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş hüquqlarını pozub-pozmadığını müəyyənləşdirməli idi. Məhkəmə bu nəticəyə gəldi ki, yurisdiksiyaları daxilində olan şəxslərin qeyri-rəsmi fotosəkillərinin konfidensiallığına digər şəxslər, o cümlədən jurnalistlər tərəfindən hörmət edilməsini təmin etmək vəzifəsi dövlətlərin üzərinə düşür. Ərizəçinin şəxsən hər hansı rəsmi vəzifə tutmadığını və ya Monako knyazlığının maraqlarını təmsil edən şəxs kimi fəaliyyət göstərmədiyini, fotosəkillər ictimai yerlərdə çəkilərsə də onların əsasən şəxsi həyatla bağlı olduğunu və onların ərizəçinin xəbəri və ya razılığı olmadan paparatsi jurnalistlər tərəfindən çəkildiyini

¹⁹¹ Eyni ərizəçi tərəfindən qaldırılan və bu kitab yazılarkən hələ Avropa Məhkəməsinin icraatında olan digər iki iş Almaniya məhkəmələrinin ərizəçinin və ailəsinin tətillərində dincəlmələrini nümayiş etdirən iki fotosəkillin gələcəkdə dərc olunmasını qadağan edən qərar çıxarmaqdan imtina etmələri ilə əlaqədardır.

nəzərə alaraq, Məhkəmə bu qənaətə gəldi ki, şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququnun müdafiəsi şəxsin ailə çevrəsindən kənardakı münasibətlərinə, yəni cəmiyyətdəki münasibətlərinə də şamil olunur. Hər hansı fərd geniş ictimaiyyət arasında tanınmış şəxs olsa belə, şəxsi həyatının toxunulmazlığı hüququnun müdafiə edilməsini və bu hüquqa hörmət edilməsini gözləməkdə «haqlıdır». Son nəticədə Məhkəmə belə hesab etdi ki, Almaniya dövləti «əsasən müasir cəmiyyətdə tanınmış fiqurlarla» (bu şəxslərin həyatlarının yalnız şəxsi aspekti qorunmalıdır) ərizəçi kimi «nisbətən» ictimai fiqur olan şəxslər (bu şəxslərin şəxsi həyatlarının qorunmalı olan aspektlərinin dairəsi daha genişdir) arasında fərq qoymalıdır. *Mozli Birləşmiş Krallığa qarşı işdə (Mosle v. the United Kingdom)* isə Məhkəmə 8-ci maddənin pozulmadığını müəyyən etdi, bu işdə qəzetdə dərc olunmuş və İnternetdə yerləşdirilmiş məqalələr, şəkillər və videolar ərizəçinin seksual fəaliyyətləri ilə əlaqədar idi. Məhkəmə izah etdi ki, 8-ci maddənin müddəaları müvafiq şəxslər barəsində belə materialların mediada yayılmasından əvvəl onların razılığını almaq vəzifəsini nəzərdə tutan müddəalar kimi şərh oluna bilməz.

Özəl sənaye sahələrinin tənzimlənməsi

8-ci maddəyə əsasən dövlətlər nəinki fərdlərin hüquqlarını müdafiə etmək üçün addımlar atmalı, həm də üçüncü şəxslərin hərəkətlərinin və ya fəaliyyətinin bu hüquqların həyata keçirilməsinə maneə yaratmamasını təmin etməlidirlər.

Məhkəmə tərəfindən bu məsələ ilə əlaqədar olaraq araşdırılmış 8-ci maddə ilə bağlı işlərin çoxu sənaye müəssisələrinin ziyanlı fəaliyyətlərinin və bilərəkdən, yaxud təsadüf səbəbindən ətraf mühitə zərərli maddələr buraxması barəsindədir. *Fadeyeva Rusiyaya qarşı işdə (Fadeyeva v. Russia)* bələdiyyə mənzilində yaşayan ərizəçinin mənzili metallurgiya kombinatının ətrafındakı sanitar zonada yerləşirdi və ərizəçi şikayət etmişdi ki, onun evinin yaxınlığında yerləşən kombinatın fəaliyyəti onun həyatına və sağlamlığına təhlükə yaradır və ərizəçinin başqa yerə köçürülməsindən imtina edilməsi dövlətin 8-ci maddə üzrə daşdığı pozitiv öhdəliklərin pozuntusunu təşkil edir. Məhkəmə dövlət orqanlarının arqumentlərini nəzərdən keçirərək qeyd etdi ki, kombinatın atmosferə buraxdığı zərərli maddələrin ətraf mühiti çirkləndirmə dərəcəsi Rusiya qanunvericiliyinə uyğun olaraq «icazə verilən maksimal limitdən» artıq olub. Ərizəçinin bu ərazidən kənara köçürülməsi barədə qaldırdığı məhkəmə iddiası yalnız onunla nəticələndi ki, ərizəçi mənzil növbəsi gözləyənlərin siyahısında «ümumi siyahıya» salındı, lakin Məhkəmənin fikrinə görə buna hüququ olan «birinci növbəlilər» sırasına salınmadı. Buna görə də Strasburq Məhkəməsinin hakimləri bu nəticəyə gəldilər ki, Konvensiyanın 8-ci maddəsinin pozuntusu baş verib, belə ki, cavabdeh dövlət cəmiyyətin maraqları ilə fərdin maraqları (yəni ərizəçinin mənzil toxunulmazlığı hüququndan və şəxsi həyatının toxunulmazlığı hüququndan real olaraq istifadə etməsi) arasında ədalətli balans riayət etməyib. Metallurgiya kombinatına nəzarət edən və ya onu işlədən dövlət olmasa da, Məhkəmə qeyd etdi ki, özəl

sənaye müəssisələrinin fəaliyyətinin tənzimlənməməsi ətraf mühitlə bağlı məsələlərdə dövlətlərin məsuliyyətini doğurur.

Ətraf mühiti çirkləndirən fəaliyyət mövcud milli qanunları pozursa, bu qanunsuz fəaliyyətin davam etdirilməsinin dövlətin maraqlarına və ya ümumi iqtisadi maraqlara uyğun olduğunu iddia etmək çətin olur.¹⁹² Zərərli fəaliyyətin ətraf mühitə təsirinin qiymətləndirilməsinin gecikdirilməsi dövlətin məsuliyyətini doğura bilər.¹⁹³ Lakin digər tərəfdən, səmərəli və mütənasib tədbirlərin görülməsinin təxirə salınmasına haqq qazandırmaq üçün konkret fəaliyyətlər barədə elmi və texniki ictimaiyyət arasında müəyyən yekdil fikrin olmadığı əsas götürülürsə, Məhkəmə bir qayda olaraq bu arqumenti qəbul etmir. Bununla bağlı Strasburq Məhkəməsinin hakimləri izah etdilər ki, istehlakçıların sağlamlığının və təhlükəsizliyinin, habelə ətraf mühitin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi məqsədi ilə qiymətləndirilmənin öncədən aparılması prinsipinə¹⁹⁴ üstünlük verilməlidir.¹⁹⁵

---

192 Guerra və başqaları İtaliyaya qarşı (*Guerra and others v. Italy*); Lopez Ostra İspaniyaya qarşı (*López Ostra v. Spain*).

193 Cakomelli İtaliyaya qarşı (*Giacomelli v. Italy*). Bu işdə xüsusi tullantıların emalı zavodunun fəaliyyətinin ətraf mühitə təsirinin araşdırılması zavodun işə başlamasından yeddi il sonra aparılmışdı, halbuki qanunvericiliyin tələbinə əsasən bu araşdırma müəssisənin fəaliyyətinin başlamasından əvvəl həyata keçirilməli idi.

194 1992-ci il tarixli Rio Bəyannaməsində təsbit olunmuş bu prinsip Avropa İttifaqının qanunvericiliyinin tərkib hissəsi sayılır. Onun Maastrixt Müqaviləsinə daxil edilməsi bu prinsipin fəlsəfi sahədən hüquqi sahəsinə doğru təkamülünü təcəssüm etdirir.

195 Tatar Rumıniyaya qarşı (*Tătar v. Romania*). Bu iş qiymətli metal hasilatı sənayesində istifadə edilən təhlükəli kimyəvi maddələrin ətraf mühitə atılması ilə əlaqədar idi.

Ətraf mühitə və sağlamlığa qarşı təhlükələr barəsində məlumatların verilməsi

Guerra və başqalarının (*Guerra and others*) işində Məhkəmə hesab etdi ki, İtaliya dövləti 8-ci maddənin ailə həyatına aid aspektini pozub, belə ki, o, yaxınlıqdakı kimya zavodunun doğurduğu risk amilləri barədə və bu zavodda qəza baş verdiyi təqdirdə necə davranmaq barədə əhaliyə məlumat verməyib. Ərizəçilər bu barədə onlara məlumat verilməsini səlahiyyətli dövlət orqanlarından açıq-aşkar tələb etmişdilər. Nəticə etibarı ilə bu məlumatlar yalnız zavodun istehsalat fəaliyyətinə son qoyulduqdan sonra verildi. Ətraf mühit və yaşayış yerləri ilə əlaqədar təhlükələr barədə məlumat almaq üçün müraciət edilməsi və belə məlumatların verilməsi məsələsi *Öneryıldız Türkiyəyə qarşı* (*Öneryıldız v. Turkey*) işdə də araşdırıldı, bu işdə həm Palata, həm də Böyük Palata şikayətə 2-ci maddə əsasında baxmaqla kifayətləndilər.

Kimyəvi sınaqların təsirinə məruz qalmış hərbi qulluqçular üçün bu sınaqların doğurduğu nəticələr barədə məlumatların açıqlanmaması 8-ci maddənin pozuntusu ilə bağlı Məhkəmənin fərqli nəticələrə gəlməsinə səbəb oldu. *Makginli və İqan Birləşmiş Krallığa qarşı işdə* (*McGinley and Egan v. the United Kingdom*) Milad adalarında qeydə alınmış radiasiya dərəcəsi barədə məlumatların açıqlanmamasının onların şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququnu pozduğu barədə ərizəçilərin şikayəti rədd edildi. Strasburq Məhkəməsinin hakimləri qeyd etdilər ki, dövlət 8-ci maddədən irəli gələn pozitiv öhdəliyini

yerinə yetirib, belə ki, sağlamlıq üçün təhlükəli fəaliyyətlərlə (nüvə sınaqları ilə əlaqədar fəaliyyətlərlə) məşğul olanların bütün əhəmiyyətli və zəruri məlumatları əldə edə bilmələri üçün adekvat mexanizmlər yaradıb. Məhkəmə hesab etdi ki, ərizəçilərin bu mexanizmlərdən istifadə etməməsinə görə dövlət məsuliyyət daşımır və bu işdə 8-ci maddənin pozitiv aspekti pozulmayıb. *L.C.B. Birləşmiş Krallığa qarşı işdə (L.C.B. v. the United Kingdom)* Milad adalarında qulluq etmiş veteranların və onların törəmələrinin sağlamlığına radiasiyanın təsirlərini araşdırarkən Məhkəmə qeyd etdi ki, ərizəçiyə leykemiya diaqnozu qoyulana qədər dövlətin öz təşəbbüsü ilə onların valideynlərinə lazımi məlumatları verməməsi və ərizəçinin sağlamlığına nəzarət etməməsi barədə ərizəçinin şikayəti prinsipcə 8-ci maddə əsasında araşdırıla bilər. Bununla belə o, şikayəti bu maddə əsasında araşdırmadı, çünki artıq bu şikayətə 2-ci maddə əsasında baxmışdı. *Rouç Birləşmiş Krallığa qarşı işdə (Roche v. the United Kingdom)* Britaniya silahlı qüvvələrinin bayrağı altında iprit qazının və sinir sistemini iflic edən qazların sınaqlarında iştirak etməsi keçmiş hərbcinin qan təzyiqinin artmasına, hipertoniya, nəfəs yollarının xroniki tutulması (bronxit) və bronxial astma xəstəliklərinə tutulmasına səbəb olmuşdu. O, əlilliyə görə pensiya almaq üçün pensiya işlərinə baxan məhkəməyə müraciət etmiş, bu məhkəmə isə həmin sınaqlarla ərizəçinin səhhətinin pisləşməsi arasında səbəbiyyət əlaqəsinin mövcud olduğunu təsdiq edən mötəbər sübutların olmadığı qənaətinə gəlmişdi, çünki ərizəçinin bütün «tibbi» və «siyasi» instansiyalara müraciətləri məlumatların yalnız qismən

açıqlanması ilə nəticələnmişdi. Məlumatların çatışmazlığı həm də onunla əlaqədar idi ki, insidentin epidemioloji təsirlərinin araşdırılması ərizəçinin müvafiq məlumatlar üçün müraciət etməsindən təxminən 10 il sonra və Məhkəməyə şikayəti ərizəsi verməsindən əvvəl başlamışdı. Məhkəmə qeyd etdi ki, kimyəvi sınaqlarda iştirak etməsinin onun sağlamlığına təhlükə yaradıb-yaratmaması ilə bağlı ərizəçinin qeyri-müəyyən durumda olması ərizəçidə böyük narahatlıq və təşviş doğura bilərdi. Müvafiq şəxslərə informasiyaları açıqlamaq və onları məlumatlandırmaq öhdəliyinin mövcud olmaması və məlumatların hissə-hissə və dörd ildən sonra verilməsi və hələ də bütünlüklə verilməməsi, eləcə də yuxarıda qeyd edilən digər hallar Məhkəmənin 8-ci maddənin pozulduğu barədə qərar çıxarması ilə nəticələndi, çünki Birləşmiş Krallıq öz pozitiv öhdəliyini yerinə yetirməmişdi, yəni ərizəçinin bütün əhəmiyyətli və zəruri məlumatları əldə etməsi üçün səmərəli və əlçatan prosedurun mövcudluğunu təmin etməmişdi, halbuki həmin məlumatlar onun sınaqlarda iştirak etdiyi zaman məruz qaldığı hər hansı təhlükənin məhkəmə tərəfindən qiymətləndirilməsinə və pensiya barədə ərizəsinin düzgün araşdırılmasına imkan yaradardı.

Sağlamlıq üçün təhlükəli fəaliyyətlər barədə yetərli məlumatları təqdim etməkdən ibarət pozitiv öhdəlik həmçinin məcburi qaydada konkret yerdə yaşamalayan şəxslərə, məsələn, məhbuslara da şamil olunur. *Branduşe Rumıniyaya qarşı işdə (Brânduşe v. Romania)* Məhkəmə məişət tullantıları üçün istifadə edilən, həbsxanadan 20 metr aralıda olan ərazidən gələn natəmiz hava və ürək bulandıran qoxu ilə əlaqədar şikayəti

araşdırdı. Zibillərin yığışdırılmasını şəhər bələdiyyəsi tərəfində idarə olunan şirkət həyata keçirirdi. Ərizəçinin səhhətinin pisləşməsi ilə zibil qutularının həbsxananın yaxınlığında yerləşməsi arasında hər hansı səbəbiyyət əlaqəsinin olmamasına baxmayaraq, Məhkəmə şikayəti 8-ci maddə əsasında araşdırmağı qərara aldı. O, qeyd etdi ki, ətraf mühitlə bağlı araşdırmaları və ərizəçinin müvafiq xoşagəlməz təzahürlərdən uzun müddət əziyyət çəkdiyini nəzərə alsaq, ərizəçinin sağlamlığının və nəticə etibarını ilə şəxsi həyatının mənfə təsirlərə məruz qalmasının səbəbi təkcə azadlıqdan məhrum edilməsi ilə bağlı olmayıb. Həmçinin müəyyən edildi ki, ərizəçi uzun illər ərzində cəzasını çəkərkən onun «yaşayış yeri» hesab olunan məkana təsir göstərən aspektlərə (azadlıqdan məhrum edilmə şəraiti ilə əlaqədar olmayan aspektlərə) 8-ci maddənin müddəaları şamil olunur. Bu işdə 8-ci maddənin pozulmasına görə Rumıniya dövlətinin məsuliyyət daşması barədə qərar aşağıdakı beş mühüm məqama əsaslanmışdı:

◇ məişət tullantılarının yığışdırılması ilə məşğul olan şirkət şəhər bələdiyyəsi tərəfindən idarə olunurdu və buna görə də xoşagəlməz qoxunun ətrafa yayılmasına görə bələdiyyə birbaşa məsuliyyət daşıyırdı;

◇ məişət tullantıları ərazisində fəaliyyətlər rəsmən cəmi 5 il ərzində həyata keçirilsə də, təqdim edilən sübutlar göstərirdi ki, bu fəaliyyətlərə xitam verildikdən sonra da həmin ərazidən fiziki şəxslər tullantı məkanı kimi istifadə edirdilər, çünki dövlət orqanları ərazinin faktiki olaraq qapadılması üçün tədbir

görməmişdilər;

◇ ərazinin fəaliyyət göstərməsi və ya qapadılması üçün lazımı icazənin olmaması bu ərizədəki fəaliyyətlərin qanunsuz olması ilə nəticələnmişdi və dövlət orqanları bu hala göz yummuşdular;

◇ ərazinin ətraf mühitə çirkləndirici təsirləri ilə bağlı ilkin araşdırmalar (əslində bu araşdırmalar ərazinin fəaliyyətinə lisenziya verilməzdən əvvəl aparılmalı idi) faktiki olaraq ərazinin fəaliyyətinə son qoyulmasından üç il keçdikdən və ərazidə güclü yağın baş verdikdən sonra aparılmışdı;

◇ xoşagəlməz qoxunun ərazidəki sakinlərdə qəbul edilməz dərəcədə böyük narahatlıq yaratması faktı bu fəaliyyətlərin milli qanunvericilikdə təsbit olunmuş ətraf mühitin mühafizəsi tələblərinə uyğun olmadığını sübut edirdi.

Qeyri-sağlam yaşayış yerlərinin sakinlərinin alternativ yerlərlə təmin edilməsi

Konkret ərazidə ətraf mühitin vəziyyəti əlverişsizdirsə və ərazi həddən artıq çirklənməyə məruz qalırsa, orada yaşayan insanların sağlamlıqlarında problemlər yaranırsa, dövlətlər bu təsirlərə məruz qalan şəxslərin başqa yerə köçürülməsini təmin etmək öhdəliyini daşıyırlar və bu, onların şəxsi və ailə həyatı ilə əlaqədar öhdəlikdir. Yaxud alternativ olaraq, dövlətlər çirklənmənin səviyyəsini zərərli səviyyədən aşağı salmaq üçün müxtəlif tədbirlər görməlidirlər. Sakinlərin başqa yerə köçürülməməsi və ya vəziyyəti düzəltmək üçün tədbirlərin

görlməməsi 8-ci maddənin pozulması ilə nəticələnir.¹⁹⁶

Ailə həyatının müdafiəsi

Ailə həyatına gəlincə, Məhkəmənin presedent hüququ göstərir ki, 8-ci maddə dövlətlərin iki növ əsas öhdəliklərini doğurur: birincisi, ailə münasibətlərini hüquqi cəhətdən tanımaq; və ikincisi, ailə həyatını mühafizə etmək üçün tədbir görmək. Aşağıda bu iki məsələ ilə bağlı dövlətlərin daşdığı pozitiv öhdəliklər nəzərdən keçirilir.

Ailə münasibətlərinin tanınması

Belçikanın nikahdankənar doğulanlarla bağlı qanunvericiliyinin müəyyən aspektlərinin ərizəçinin ailə həyatına mənfi təsiri ilə bağlı şikayəti araşdırarkən Məhkəmə fürsətdən istifadə edərək izah etdi ki:

... dövlət özünün milli hüquq sistemində müəyyən ailə münasibətlərinə, məsələn, nikahda olmayan valideynlə onun uşağı arasındakı münasibətlərə şamil olunan rejim müəyyən edirsə, bunu elə təzədə etməlidir ki, həmin rejim müvafiq şəxslərin normal ailə həyatı sürməsinə imkan yaratsın. 8-ci maddədə təsbit olunmuş ailə həyatına hörmət hüququ, Məhkəmənin rəyinə görə, milli qanunvericilikdə doğru anından uşağın öz ailəsinə qovuşmasını mümkün

edən hüquqi təminatların olmasını nəzərdə tutur. Bunu təmin etmək üçün dövlət müxtəlif vasitələri seçmək imkanına malikdir, lakin bu tələbə cavab verməyən qanun 8-ci maddənin 1-ci bəndinin tələbini pozmuş olur və belə olan halda dövlətin bu maddənin 2-ci bəndi üzrə arqumentlərini araşdırmağa ehtiyac qalmır.¹⁹⁷

Məhkəmə ailə həyatı anlayışının rəsmi ailə əlaqələrindən və qeydiyyatla alınmış ailə münasibətlərdən daha geniş münasibətlərə şamil olduğunu qeyd edərək vurğulayıb ki, 8-ci maddənin tələblərinə cavab verən qanunun qəbul edilməsi yetərli deyil, belə ki, onun icrası və şərh də eyni dərəcədə önəmlidir. Milli məhkəmələr daxili qanunvericiliyi Konvensiya normalarına uyğun şəkildə şərh etmək vəzifəsini daşısalar da, dövlətin məsuliyyəti yalnız məhkəmələr tərəfindən qanunvericiliyin şərhində açıq-aydın yanlışığa yol verildikdə yaranır: belə ki, dövlətin məsuliyyətə cəlb edilməsi üçün milli məhkəmələrin iş üzrə faktlara və ya hüquqi məsələlərə verdikləri qiymət açıq-aydın qanunsuz və ya əsassız olmalı və ya Konvensiyanın təməl prinsiplərinə açıq-aydın zidd olmalıdır. 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş hüquqlara müdaxilə əhəmiyyətsiz və sırf nəzəri bioloji reallığı (münasibətləri) deyil, sosial reallığı (münasibətləri) müdafiə etmək üçün həyata keçirilibsə, o halda Məhkəmə pozuntunun baş vermədiyini qərara alır.¹⁹⁸ Lakin Strasburq Məhkəməsinin presedent hüququ istisna hallara imkan verir və bunun əsas nümunəsi Məhkəmənin

¹⁹⁷ Marks Belçikaya qarşı (*Marckx v. Belgium*).

¹⁹⁸ Yusef Niderlanda qarşı (*Yousef v. the Netherlands*).

¹⁹⁶ Dubetska və başqaları Ukraynaya qarşı (*Dubetska and others v. Ukraine*).

1997-ci il tarixli qərarıdır¹⁹⁹, bu qərar da «süni mayalanma» yolu ilə doğulmuş uşağın sosial atasının, yəni qadın cinsini dəyişərək kişi olmuş transseksualın (o, uşağın anası ilə cütlük kimi birgə yaşayırdı) atalıq hüququnun qanunla tanınmaması 8-ci maddənin pozuntusu sayılmadı. Konvensiyanın daim inkişafda olan sənəd olduğunu və transseksualizmlə bağlı məsələlərə ictimaiyyətin münasibətinin dəyişdiyini nəzərə alsaq, gələcəkdə Məhkəmənin bu məsələyə dair mövqeyinin dəyişməsi təəccüblə qarşılanmamalıdır. Əslində *I. Birləşmiş Krallığa qarşı və Qudvin Birləşmiş Krallığa qarşı* işlər üzrə qərarları ilə Məhkəmə nikah məqsədi ilə cinsi mənsubiyyətin dəyişdirilməsi məsələsinə dair mövqeyindəki dəyişikliyi artıq nümayiş etdirib və qərara alıb ki, yalnız doğuş zamanı qeydə alınmış «bioloji» cinsi qəbul edən milli qanunvericilik normaları nikah hüququnun mahiyyətinə xələl gətirir.

Ailə həyatına hörməti təmin etməyə yönələn pozitiv öhdəlik nəinki ailə münasibətlərinin tanınmasının mümkünlüyü, həm də bunun əksini nəzərdə tutur: yəni heç kəs bu münasibətlərin tanınmasına məcbur edilə bilməz. Bu o deməkdir ki, uşağın atası olduğu ehtimal edilən, amma atalıq faktına etiraz edən (məsələn, atalıq faktı tanınarkən mövcud olmayan və ya əldə edilən bilməyən yeni bioloji sübutların əldə edilməsi nəticəsində bioloji ata olmadıqları üzrə çıxan) şəxslər rəsmən uşağın atası kimi tanınmalarından şikayət etmək, yaxud artıq

ata kimi tanınıblarsa, atalıq faktının ləğvi üçün müraciət etmək hüququna malikdirlər.²⁰⁰

Ailə həyatının mühafizəsi

Ailə qurulduqdan sonra ailə həyatına yalnız müstəsna hallarda son qoyula bilər. Əlbəttə, bu o demək deyil ki, Konvensiya ərlə arvadın ayrı yaşamasını və ya boşanmasını qadağan edir. Amma ayrı yaşama və ya boşanma nəticəsində valideyn-uşaq münasibətləri qırılmış olur. Müvafiq presedent hüququnda bu məsələ ilə bağlı dövlətlərin üzərinə düşən müxtəlif öhdəliklər, o cümlədən pozitiv öhdəliklər öz əksini tapıb. Bunlar əsasən prosesual xarakterli öhdəliklərdir və ailə üzvlərinin ayrılması, qəyyumluq barədə qərarların qəbulu, uşaqla görüşmək hüququnun həyata keçirilməsi prosesi ilə, habelə ayrılma baş verdikdən sonra ailənin yenidən qovuşmasına yardım edən tədbirlərlə əlaqədardır.²⁰¹ Prosesual öhdəliklər həmçinin valideynlik hüquqlarının həyata keçirilməsində ayrı-seçkiliyə məruz qaldığını hesab edən şəxsin müvafiq orqanın ayrı-seçkilik xarakteri daşıyan qərarından məhkəməyə şikayət etmək hüququna şərait yaradılmasını özündə ehtiva edir.²⁰²

Uşaqları valideynlərindən ayırmaq, himayədar ailələrə və

200 Finikaridu Kiprə qarşı (*Phinikaridou v. Cyprus*); Şofman Rusiyaya qarşı (*Shofman v. Russia*).

201 Olsson İsveçə qarşı (*Olsson v. Sweden*).

202 Tsaunegger Almaniyaya qarşı (*Zaunegger v. Germany*), [Böyük Palata].

199 X, Y və Z Birləşmiş Krallığa qarşı (*X, Y and Z v. the United Kingdom*), [Böyük Palata].

ya övladlığa vermək barədə qərarlar 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş ailə həyatına ciddi müdaxilə təşkil edir (xüsusən onların nəticələrini sonradan düzəltmək mümkün deyilsə). Məhz bu səbəbdən Məhkəmə milli orqanlar tərəfindən qərarların qəbulu prosesinə xüsusi diqqət yetirir, hərçənd ki, Konvensiyada bu məsələ ilə bağlı hər hansı konkret prosessual tələb əks olunmayıb. Hazırda bərqərar olmuş prinsip ondan ibarətdir ki, valideynlərin bu məsələlərlə bağlı prosedurlarda (istər inzibati, istərsə də məhkəmə prosedurlarında) iştirakına imkan yaradılmalıdır. Onların maraqlarının tam nəzərə alınması və bu maraqlara zidd olan digər maraqlarla müqayisə olunması mühüm əhəmiyyət daşıyır. Onların bu prosedurlarda hansı qaydada və nə dərəcədə iştirak etmələri presedent hüququnda müəyyən edilməyib, çünki bu məsələlər müvafiq tədbirin ciddiliyindən çox asılıdır.²⁰³ Yalnız müstəsna hallarda, məsələn, uşağın müdafiəsini zəruri edən fəvqəladə vəziyyət yarandıqda, yaxud uşağın qəyyumluğa verildiyi şəxslərin uşaq üçün birbaşa təhlükə yaratdığı müəyyən edildikdə, Məhkəmə qəyyumun qərarların qəbulu prosesində iştirak etməyə buraxılmamasını 8-ci maddəyə uyğun hesab edir. Lakin belə hallarda Məhkəmə əmin olmalıdır ki, milli hakimiyyət orqanları uşağın valideynlərindən alınmasına haqq qazandıran halları müvafiq şəxslərlə hər hansı təmas və ya məsləhətləşmə olmadan araşdırmaq səlahiyyətinə malikdirlər. Belə işləri həll edərkən təklif olunan himayə tədbirinin valideynlərə və uşağa göstərəcəyi təsirin dövlət tərəfindən qiymətləndirilib-qiymətləndirilmədiyinə və mümkün alternativ variantların

nəzərdən keçirilib-keçirilmədiyinə xüsusi diqqət yetirmək lazımdır.²⁰⁴ İstənilən halda bu prinsipi rəhbər tutmaq lazımdır ki, uşağın himayəyə verilməsi barədə qərarlara müvəqqəti tədbirlər kimi baxılmalı və şərait imkan verən kimi bu tədbirə xitam verilməlidir və müvəqqəti himayə barədə qərarların icrasına yönələn hər hansı tədbirlər son məqsədə, yəni bioloji valideynlə uşağın qovuşması məqsədinə uyğun olmalıdır. İmkan daxilində ailənin qovuşması məqsədi ilə tədbirlər görməkdən ibarət pozitiv öhdəlik himayə müddəti başladığı andan yaranır və səlahiyyətli orqanlar himayə müddətində bu tədbirin davam etdirilməsinin zəruri olub-olmadığını yoxlamalı və uşağın maraqlarının ən yaxşı şəkildə təmin edilməsi baxımından qiymətləndirməlidirlər.²⁰⁵ Ailə həyatını qorumaq üçün tədbirlər görməkdən ibarət pozitiv öhdəlik məhkəmə qərarı əsasında ayrı düşmüş bacı-qardaşların təmaslarına şərait yaratmaq vəzifəsini də əhatə edir. Xüsusən milli hakimiyyət orqanı bu qərarı öz təşəbbüsü ilə qəbul etdiyi hallarda bu vəzifə xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. *Mustafa və Armağan Akinın işində (Mustafa and Armağan Akin v. Turkey)* Məhkəmə qeyd etdi ki, uşaqlar arasında ailə bağlarının mühafizəsi olduqca mühüm vəzifədir və bu vəzifəni yalnız valideynlərin öhdəsinə buraxmaq olmaz (xüsusən valideynlərdən birinin hərəkətlərində bu təmaslara açıq-aydın mane olma əlamətləri görünürsə). Nəticə etibarı ilə daxili məhkəmələrin (o cümlədən Kassasiya Məhkəməsinin) öz qərarlarında bacı-qardaşları ayrı salmalarının və təmasların təşkili barədə ərizəçilərin müraciətlərini rədd

203 Sahin Almaniyaya qarşı (*Sahin v. Germany*), [Böyük Palata].

204 Venema Niderlanda qarşı (*Venema v. the Netherlands*).

205 K. və T. Finlandiyaya qarşı (*K. and T. v. Finland*), [Böyük Palata].

etmələrinin səbəblərini göstərməmələri, eləcə də işə baxan hakimlərin bacı-qardaşların biri-birini müntəzəm görə bilməsi üçün məqsədəuyğun alternativ tədbirlər tapa bilməməsi Məhkəmənin bu işdə 8-ci maddənin pozulduğu qənaətinə gəlməsi ilə nəticələndi. İş üzrə qərar çıxararkən Məhkəmə qəyyumluq məsələsinin həllində nəinki uşağın maraqlarına birinci dərəcəli əhəmiyyət verilməli olduğunu vurğuladı, həm də uşaqların rəylərinin dinlənilməli olduğunu bildirdi:

Məhkəmə qeyd edir ki, Ödemiş şəhərinin məhkəməsi nəinki uşaqların rəyini öyrənməyə cəhd etməyib, hətta qərarını hər hansı sübutla, məsələn, psixoloji və digər ekspertizaların rəyləri ilə əsaslandırmaıyıb, halbuki ərizəçilər ona məlumat vermişdilər ki, mövcud vəziyyət uşaqlarda psixoloji problemlər yaradır.

Uşaq üzərində qəyyumluğu müəyyən edən və ya uşaqla görüşmək hüququnu tənzimləyən məhkəmə qərarlarının icra edilməməsi də dövlətin beynəlxalq məsuliyyətinə səbəb ola bilər. Bu cür vəziyyətlərə tipik misal olaraq qəyyumlardan, yaxud baba və nənələrdən birinin digər valideynin bu hüququ həyata keçirməsinə etiraz edərək imkan verməməsini və məhkəmə qərarının icrasının dövlət tərəfindən təmin edilməməsini göstərmək olar. Məhkəmənin bu məsələyə dair mövqeyi kifayət qədər yumşaqdır: belə ki, o, bu cür hallarda dövlətlərin üzərinə pozitiv öhdəlik düşdüyünü qəbul etsə də, hesab edir ki, bu öhdəlik mütləq deyil və konkret olaraq «uşağın maraqlarının üstün tutulması» prinsipi ilə və sonuncunun 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş hüquqları ilə balanslaşdırılmalıdır. Hər bir

konkret işdə məhkəmə qərarının icrası üçün valideynlərin əməkdaşlığına nail olmaq məqsədi ilə dövlət orqanları ən azı mövcud şəraitdə zəruri olan minimal tədbirləri görüblərsə, Məhkəmə 8-ci maddənin pozulmadığını qərara alır. Yuxarıda qeyd edilən bütün hallarda zaman elementi xüsusi əhəmiyyət daşıyır və belə işlərdə ləngimələr müvafiq şəxslər üçün sonradan düzəldilməsi mümkün olmayan mənfi nəticələr doğura bilər²⁰⁶ (xüsusən bu ləngimələr, məsələn, ailənin qovuşması üçün sosial təminat orqanları tərəfindən ciddi və davamlı səylərin göstərilməməsi ilə, yaxud qəyyumun uşaqla görüşmək hüququna məhdudiyətlər qoyulması ilə əlaqədardırsa və ailə münasibətlərini mühafizə etmək üçün ailə üzvlərinə imkan yaradılmaması ilə müşayiət olunursa). Uşağın öz ailə üzvləri ilə münasibətlərini gücləndirmək əvəzinə onu müvəqqəti himayəyə götürmüş şəxslərlə münasibətlərini gücləndirmək niyyətləri yuxarıda qeyd edilən hallardan xəbər verir və 8-ci maddədən irəli gələn pozitiv öhdəliklərə açıq-aydın ziddir.²⁰⁷ Lakin ayrılıqdan sonra uzun müddət keçdikdə və uşaq himayəyə verildiyi ailədəki vəziyyətə alışdıqda, bu vəziyyətin yenidən dəyişməsi uşağın maraqlarına uyğun olmaya bilər və bu halda onun maraqları valideynlərinin maraqlarını, yəni ailənin qovuşması maraqlarını üstələyə bilər.²⁰⁸

206 Pavlik Polşaya qarşı (*Pawlik v. Poland*); Zvadka Polşaya qarşı (*Zwadka v. Poland*); Bove İtaliyaya qarşı (*Bove v. Italy*); Reyqato Ramos Portuqaliyaya qarşı (*Reigato Ramos v. Portugal*).

207 R. Finlandiyaya qarşı (*R. v. Finland*).

208 K.A. Finlandiyaya qarşı (*K.A. v. Finland*).

8-ci maddənin şamil olduğu bütün işlərdə dövlətlər ailə həyatını mühafizə etməyə borcludurlar: *Moretti və Benedettinin işində (Moretti and Benedetti v. Italy)* Məhkəmə dövlətin öz pozitiv öhdəliyini pozduğunu müəyyən etdi, belə ki, ərizəçilərin doğulduqdan dərhal sonra himayəyə götürüdükləri uşağı övladlığa götürmələri barədə xüsusi qərar çıxarılması üçün qaldırdıqları vəsatətə beş ay ərzində lazımi diqqətlə və operativ şəkildə baxılmamış və nəticədə uşaq başqa cütlüyə övladlığa verilməmişdi. Strasburq Məhkəməsi uşağın rifahının təmin edilməsi üçün hansı tədbirlərin görülməli olduğu barədə milli orqanların qərarlarını öz qərarları ilə əvəz etmək səlahiyyətinə malik olmadığını etiraf etsə də, Məhkəmənin hakimləri eyni zamanda qeyd etdilər ki, milli səviyyədəki icraatda yol verilmiş nöqsanlar ərizəçilərin ailə həyatına birbaşa təsirə malik olub. Həmçinin beynəlxalq səviyyədə uşaq oğurluğu və immiqrasiya məsələləri ilə əlaqədar olan və 8-ci maddə əsasında baxılan işlərdə tez-tez pozitiv öhdəliklər yaranır. Belə halların narahatlıq doğuran dərəcədə artdığını və onların beynəlxalq hüquq baxımından kompleks nəticələr doğurduğunu nəzərə alaraq, bu məsələləri aşağıda IV hissədə nəzərdən keçirəcəyik.

Kənar təhdidlərdən müdafiə

Hətta potensial təhlükələr ailənin öz daxilindən gəldikdə və buna görə də bu cür məsələlərə «ailənin şəxsi məsələsi» kimi baxıldıqda belə, 8-ci maddə fərdlərin şəxsi və ailə həyatının

toxunulmazlığının təmin edilməsini nəzərdə tutur.²⁰⁹ *Bevakva və S.-in işində (Bevacqua and S. v. Bulgaria)* ərizəçilər şikayət etmişdilər ki, xanım Bevakvanın hüquqa zidd şəkildə davranan ərindən boşanması nəticəsində yaranmış çətin vəziyyətdə Bolqarıstanın dövlət orqanları onların şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququnu təmin etməyiblər, halbuki ərizəçi fiziki hücumlarla bağlı ərinə qarşı ittihamlar irəli sürdükdən sonra onun zorakılığı daha artmışdı. Məhkəmə vurğuladı ki, bu mübahisəyə «şəxsi məsələ» kimi baxılması dövlət orqanlarının ərizəçilərin şəxsi həyatını qorumaqdan ibarət öhdəliyinə zidd idi. Yuxarıda qeyd edilən və uşağın rifahına mənfi təsir göstərən vəziyyətdə milli məhkəmələr tərəfindən yubanmadan müvəqqəti himayə tədbirlərinin qəbul edilməməsi, habelə ərizəçinin keçmiş ərinin davranışına cavab olaraq yetərli tədbirlərin görülməməsi 8-ci maddənin ailə həyatına aid aspektinin pozulduğu barədə qərar çıxarılması ilə nəticələndi.

A. Xorvatiyaya qarşı işdə (A. v. Croatia) 8-ci maddənin şəxsi və ailə həyatına aid aspektləri Məhkəmə tərəfindən birgə nəzərdən keçirildi. Bu işdə Məhkəmə 8-ci maddənin şəxsi və ailə həyatı komponentlərinin pozulduğunu müəyyən etdi, belə ki, milli hakimiyyət orqanları ərizəçinin ərindən (o, post-travmatik stressdən doğan pozuntulardan, paranoyyadan, daimi həyəcanlılıqdan və epilepsiyadan əziyyət çəkən müharibə veteranı idi) müdafiəsini təmin etmək üçün bir neçə cinayət işi çərçivəsində məhkəmələrin çıxardıqları qərarlarda göstərilmiş tədbirlərin çoxunu icra etməmiş, yaxud onun psixikasındakı

209 E.S. və başqaları Slovakiyaya qarşı (*E.S. and others v. Slovakia*).

problemləri araşdırmamışdılar, halbuki onun zorakı davranışının səbəbi məhz bu ola bilərdi. Milli məhkəmələrin ərizəçinin həyatına qarşı birbaşa təhlükənin mövcud olmasının ərizəçi tərəfindən sübuta yetirilmədiyini əsas gətirərək ərizəçini keçmiş ərinin ona qarşı təqiblərindən və onu narahat etməsindən müdafiə etmək üçün yeni qoruyucu tədbirlər görməkdən imtina etmələri 8-ci maddənin pozulduğu barədə qərar çıxarılması ilə nəticələndi. Dövlət orqanlarının zorakılığa yol verən ailə üzvlərinin psixi müalicə almaq üçün psixiatriya müəssisəsinə yerləşdirməməsi *Hajduova Slovakiya qarşı işdə* (*Hajduová v. Slovakia*) də Konvensiyanın pozuntusu hesab edildi. Bu işdə ərizəçi insanların gözü qarşısında keçmiş əri tərəfindən hücumla məruz qaldıqdan və ölümlə hədələndikdən sonra uşağı ilə birlikdə sığınacaqda yerləşdirilməsi üçün müraciət etmişdi. Keçmiş əri tələb olunan müalicəni almada xəstəxanadan çıxdıqdan sonra təhdidlər bərpa olundu. Daha sonra səlahiyyətli milli orqanlar keçmiş ərinin xəstəxanada müalicəni almaması ilə bağlı ərizəçinin şikayətini rədd etdilər. Məhkəmə Slovakiya hökumətinin üzərinə fərdlərin, xüsusən müdafiəsiz vəziyyətdə olanların fiziki və psixoloji toxunulmazlığını qorumaq öhdəliyinin düşdüyünü xatırladaraq 8-ci maddənin şəxsi və ailə həyatına aid aspektlərinin pozulduğunu qərara aldı: ərizəçinin keçmiş əri xəstəxanadan çıxdıqdan sonra faktiki olaraq ərizəçiyə hücum etməsə də, onun təhdidlərlə əlaqədar qorxusu əsaslı idi və dövlət orqanları onun keçmiş ərini müalicə üçün psixiatriya müəssisəsinə yerləşdirilmək vəzifələrini yerinə yetirməmişdilər. Anonim xarakter daşması səbəbindən İnternetin cinayət

məqsədləri üçün asanlıqla istifadə edilə biləcəyini və uşaqlara qarşı seksual təcavüz halları kimi bəlanın mövcudluğunu nəzərə alaraq, Məhkəmə izah etdi ki, dövlətin 8-ci maddə üzrə daşdığı pozitiv öhdəliklərdən biri azyaşlıları İnternet vasitəsilə pedofillərin hədəfinə çevrilməkdən müdafiə edən sistem təşkil etməkdir. *K.U. Finlandiyaya qarşı işdə* (*K.U. v. Finland*) o, bu nəticəyə gəldi ki, dövlət ərizəçinin şəxsi həyatının toxunulmazlığı hüququnu qorumayıb, belə ki, İnternet provayderlərinin xidmətinin konfidensiallığı barədə tələblərlə iğtişaşların və cinayətlərin qarşısının alınması və fərdlərin hüquqlarının müdafiəsi tələblərini uzlaşdıran qanunvericilik bazasının mövcud olmadığı bir şəraitdə dövlət İnternet xidmətlərinin konfidensiallığını şəxsin fiziki və mənəvi rifahından üstün tutmuşdu.

Mənzil toxunulmazlığı hüququnun müdafiəsi

Məhkəmə Konvensiyanın 8-ci maddəsindən irəli gələn, «mənzil toxunulmazlığı» hüququ ilə əlaqədar olaraq üzrlərinə düşən vəzifələrin dövlət orqanları tərəfindən yerinə yetirilməməsi barədə şikayətləri də araşdırıb, hərçənd ki, belə şikayətlərin sayı nisbətən azdır. Belə işlərin çoxunda şikayətlər digər şəxslər və ya rəsmi dövlət nümayəndələri tərəfindən mənzil toxunulmazlığı hüququnun pozulması ilə bağlı olub. Dövlət orqanlarının nümayəndələri tərəfindən hər hansı şəxsin mənzilinə müdaxilə edilməsi ilə bağlı Məhkəmənin rəyi aydın və birmənalıdır: hətta milli qanunvericilik və siyasət etnik

azlıqlara mənsub olan şəxslərin ənənəvi həyat tərzinə maneə yaratsa belə, həmin qanunvericiliyi və siyasəti mücərrəd şəkildə araşdırmaq Məhkəmənin funksiyalarına daxil deyil.²¹⁰ Bu o deməkdir ki, dövlətlər müəyyən mənzil təminatı siyasətini həyata keçirməyə borclu deyillər. Bununla belə, fərdin mənzilindən istifadə etməsinə üçüncü şəxslər tərəfindən edilən müdaxilələri araşdırarkən Məhkəmə aşağıdakıları 8-ci maddədə təsbit olunmuş pozitiv öhdəliklərin pozulmasına səbəb olan situasiyalar kimi qeyd edib:

◇ Qanunvericiliyin tətbiqində səhlənkarlığa yol verilməsi. *Novoseletski Ukraynaya qarşı işdə* (*Novoseletskiy v. Ukraine*) Məhkəmə ərizəçinin mənzil hüququ ilə bağlı 3 il ərzində davam etmiş məhkəmə prosesi çərçivəsində milli səviyyədə işə baxmış orqanların işi araşdırarkən ərizəçinin şəxsi və ailə həyatının toxunulmazlığını qorumaq üçün sərəncamlarında olan bütün vasitələrdən istifadə etdiklərinə əmin olmadı. Məhkəmədə bu fakt xüsusilə heyrət doğurdu ki, həmin orqanlar ərizəçinin ziyanla bağlı iddia tələbini rədd edərək belə əsas gətirmişdilər ki, «mənzil sahibi ilə kirayəçi arasında mübahisələrdə mənəvi ziyana görə kompensasiya təyin olunması qanunla nəzərdə tutulmayıb», halbuki ərizəçinin iddia tələbi təkcə mənzil sahibi ilə kirayəçi arasında mübahisə ilə əlaqədar deyildi, o, məhkəmələrdən xahiş etmişdi ki, uzun müddət ərzində mənzilində məskunlaşa bilməməsi nəticəsində məruz qaldığı itkilərin əvəzi ödənilsin. Milli orqanların qərarlarını nəzərdən

keçirərkən Məhkəmə həmçinin bu nəticəyə gəldi ki, milli hakim ərizəçinin başqa yerdə olduğu dövrdə onun mənzilinin başqasına verilməsinin qanuniliyi məsələsini araşdırmayıb, halbuki bu məsələnin vacibliyi açıq-aydın və inkarolunmazdır, həmçinin prokurorluq xidməti də bu məsələ ilə maraqlanmayıb. ◇ Mülkiyyət və ya icarə hüququ ilə bağlı məhkəmə qərarının icrasının uzun müddət və əsassız olaraq gecikdirilməsi. *Surugiu Rumuniyaya qarşı işdə* (*Surugiu v. Romania*) Məhkəmədə bu fakt xüsusilə heyrət doğurdu ki, ərizəçinin öz mənzilindən maneəsis istifadə hüququnun pozulması hər gün davam etdiyi halda, yalnız il yarım keçdikdən sonra üçüncü tərəfin mənzildən istifadə hüququ ləğv edilib və ona inzibati cərimə təyin olunub.

◇ Milli qanunvericilikdə göstərilmiş ehtiyat mənzil fondu üzərində dövlətin nəzarətinin olmaması. Yuxarıda qeyd edilmiş *Novoseletskinin* işində ərizəçi son nəticədə yaşayış üçün yararsız hala düşmüş mənzilinin ona qaytarılmasına nail olmuşdu. Dövlətin ehtiyat mənzil fondu üzərində sahibliyi və idarəçiliyi həyata keçirən orqan nə ziyanın əvəzinin ödənilməsi üçün zəruri olan işləri mümkün qədər tezliklə yerinə yetirmiş, nə də baş verənlərin aydınlaşdırılması və ehtiyat mənzil fonduna ciddi ziyan yetirənlərin məsuliyyətə cəlb olunması üçün tədbir görmüşdü.

Lopes Ostra İspaniyaya qarşı işdən (*López Ostra v. Spain*), habelə *Hatton və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı işdən* (*Hatton and others v. UK*) fərqli olaraq, *Moreno Qomes İspaniyaya qarşı işdə* (*Moreno Gómez v. Spain*) ərizəçinin mənzil toxunulmazlığı hüququnun pozulması barədə şikayəti onunla əlaqədar idi ki, gecə saatlarında

210 Çepmen Birləşmiş Krallığa qarşı (*Chapman v. the United Kingdom*).

yaxınlıqdakı gecə klublarından gələn daimi səs-küy onun rahatlığını pozmuş, dövlət orqanları bu vəziyyətin qarşısında passiv mövqe tutmuşdular. Onların illər ərzində davam etmiş hərəkətsizliyi ərizəçidə yuxu problemlərinin yaranmasına səbəb olmuşdu. Bu işdə Məhkəmə nəinki 8-ci maddənin pozulduğunu müəyyən etdi, həm də belə bir mühüm prinsipi elan etdi ki, 8-ci maddə ilə qorunan mənzil toxunulmazlığına hörmət hüququ «təkcə müəyyən ərazidə yaşamaq hüququnu deyil, həm də həmin ərazidə maneəsiz yaşamaq hüququnu» nəzərdə tutur və təkcə konkret və ya fiziki xarakterli pozuntular deyil, həm də səs-küy, tullantılar, qoxular və digər formada müdaxilələr də bu hüququn pozulmasına səbəb ola bilər. Məhkəmə qeyd etdi ki, gecə klublarının fəaliyyətinə bələdiyyə tərəfindən icazə verilib, halbuki təyin olunmuş ekspertizanın rəyinə əsasən «gur akustikanın» doğurduğu səs-küyün səviyyəsi qanunla müəyyən edilmiş həddən yüksək idi. Buna görə də Məhkəmə bələdiyyənin 8-ci maddədən irəli gələn pozitiv öhdəliklərini pozduğu qənaətinə gəlmişdi.

8-ci maddə ilə əlaqədar pozitiv öhdəliklərini yerinə yetirmələri üçün iştirakçı dövlətlərdən tələb olunan addımlar hər bir işin konkret hallarından çox asılıdır. Buna görə də belə vəziyyətlərdə meyar kimi konkret hədd müəyyən etmək çətindir. Səs-küyün, xoşagəlməz qoxuların hansı müddət ərzində gəlməsi və şiddətliklik dərəcəsi dövlətin məsuliyyətinin müəyyən edilməsi üçün mühüm əhəmiyyət daşıyır. Eyni dərəcədə mühüm maraqlar arasında, məsələn, yol istifadəçilərinin maraqları ilə müəyyən şəhər ərazisi sakinlərinin maraqları arasında balans

müəyyənləşdirməyi zəruri edən infrastruktur məsələləri kimi mürəkkəb məsələlər də iş üçün əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdir.²¹¹

2005-ci ildə qaraçılarla əlaqədar mühüm işi²¹² araşdırarkən Məhkəmə ərizəçilərin yaşayış şəraitini şəxsi və ailə həyatına və mənzil toxunulmazlığına hörmət hüququ prizmasından araşdırdı və qərara aldı ki, qaraçıların məruz qaldıqları qəddar hücumla əlaqədar təqsirkarların ədalət mühakiməsinə cəlb olunmaması Konvensiyanın digər maddələri ilə yanaşı 8-ci maddəsinə də pozub. Bu iş kütlə tərəfindən (onların arasında üç polis əməkdaşı da vardı) üç qaraçı kişinin qətlə yetirilməsi və sonra onların on dörd evinin və digər əmlakının dağıdılması ilə, habelə bu hadisədən sonra ərizəçilərin alçaldıcı şəraitdə yaşamağa məcbur olması ilə əlaqədar idi. Kəndlərində təqib olunan və evlərindən qaçaq düşən ərizəçilər həddən artıq dərəcəyə və yaşayış üçün yarasız şəraitdə (zirzəmilərdə, toyuq hinlərində və at tövlələrində) yaşamaq məcbur olmuşdular və bəziləri hələ də bu şəraitdə yaşayırdılar və bundan başqa, tez-tez yaşayış yerlərini dəyişməli, dostları və ya ailələri ilə birlikdə kütləvi şəkildə başqa yerə köçməli olmuşdular.

Ərizəçilərin hüquqlarının pozulmasına son qoymaq üçün milli hakimiyət orqanlarının yetərli addımlar atıb-atmadıqlarını araşdırarkən Məhkəmə, digər məsələlərlə yanaşı, aşağıdakıları qeyd etdi:

²¹¹ Dees Macarıstana qarşı (*Dees v. Hungary*).

²¹² Moldovan və başqaları Rumıniyaya qarşı № 2 (*Moldovan and others v. Romania* (no. 2)).

- ◇ ərizəçilərin evlərinin yandırılmasında dövlət nümayəndələrinin (polislərin) iştirak etməsinə baxmayaraq, prokurorluq onlara qarşı cinayət işi açmayıb ki, bu da milli məhkəmələrin həmin polislərin kimliyini müəyyənləşdirməsinə və onları cəzalandırmasına mane olub;
- ◇ uzun illər ərzində milli məhkəmələr ərizəçilərə məxsus ev ləvazimatlarının və mebellərin məhv edilməsinə görə onlara maddi ziyanın kompensasiyasını təyin etməkdən imtina ediblər;
- ◇ hadisələrdən yalnız on il keçdikdən sonra dağıdılmış evlərinə görə onlara kompensasiya təyin olunub, amma digər əmlak itkiləri kompensasiya olunmayıb;
- ◇ təqsirləndirilən kənd sakinlərinə qarşı cinayət işi üzrə qərarda ərizəçilərin qaraçı mənşəyi barədə ayırı-seçkilik xarakterli rəylər vurğulanıb;
- ◇ ərizəçilərin mənəvi ziyana görə kompensasiya tələbləri birinci instansiya məhkəməsi tərəfindən rədd edilib, mülki məhkəmələr hesab ediblər ki, hadisələr (qaraçıların evlərinin yandırılması, ailə üzvlərinin bəzilərinin qətlə yetirilməsi) öz xarakterinə görə hər hansı mənəvi ziyana səbəb olmayıb;
- ◇ insident zamanı atası diri-diri yandırılmış azyaşlı uşaq üçün maddi yardım təyin olunması barədə ərizəçilərdən birinin vəsatətinə baxarkən regional məhkəmə qanunla müəyyən edilmiş minimum əmək haqqının dördüdə birinin ekvivalenti olan məbləğ təyin edib və zərərçəkənlərin özlərinin bu

cinayətlərə səbəb olduqlarını əsas gətirərək bu məbləği yarıyadək azaltmağı qərara alıb;

- ◇ evlərdən üçü bərpa edilməyib, dövlət orqanları tərəfindən bərpa olunmuş evlərdə isə məskunlaşan olmayıb; və
- ◇ ərizəçilərin çoxu evlərinə qayıtmayıblar və Rumıniyanın və Avropanın müxtəlif ərazilərinə səpələniblər.

Məhkəmənin rəyinə görə, birgə götürülmüş bu elementlər və iğtişaslardan sonra Rumıniyanın hakimiyyət orqanlarının hərəkətsizliyi ərizəçilərdə daimi təhlükə hissəsinin yaranmasına səbəb olub və onların şəxsi və ailə həyatına və mənzil toxunulmazlığına hörmət hüququna təsir göstərmiş. Dövlət nümayəndələrinin hərəkətlərinin ərizəçilərin hüquqlarına birbaşa təsir göstərdiyini nəzərə alaraq, Məhkəmə hesab etdi ki, ərizəçilərin hadisələrdən sonrakı yaşayış şəraitinə görə hökumət məsuliyyət daşıyır. Məhkəmə bu nəticəyə gəldi ki, dövlət orqanlarının ərizəçilərin hüquqlarının pozulması ilə bağlı mövqeyi və bu pozuntulara qarşı ardıcıl olaraq heç bir tədbir görməmələri 8-ci maddənin davamedici xarakter daşıyan ciddi pozuntusuna bərabərdir.

Yazışma sirlərinin qorunması

Konvensiyanın 8-ci maddəsi ilə təmin edilən yazışma sirlərinin toxunulmazlığı hüququ məhbusların zəruri yazı ləvazimatları ilə təmin edilməsi hüququnu özündə ehtiva edir. Bu qayda *Kotlet Rumıniyaya qarşı işdə (Cotlet v. Romania)* birmənalı olaraq ifadə edildi, bu işdə məhbus ayda yalnız iki pulsuz zərf almaq

hüququna malik idi, bu miqdar isə onun Strasburq Məhkəməsi ilə yazışması üçün kifayət deyildi. Faktiki olaraq Məhkəmə ondan bir neçə məktub almışdı və ərizəçi zərf almaqda çətinlik çəkdiyini və onları digər məhbuslardan aldığını bildirmişdi. Məhkəmə bu işin konkret hallarını və ərizəçinin zərf almaq üçün müraciətlərinin mütəmadi olaraq rədd edildiyini nəzərə alaraq bu qənaətə gəldi ki, dövlət orqanları ərizəçini Məhkəmə ilə yazışmaq üçün zəruri yazı ləvazimatları ilə təchiz etməkdən ibarət pozitiv öhdəliklərini yerinə yetirməyiblər və beləliklə, 8-ci maddənin müddəalarını pozublar. Lakin bu o demək deyil ki, məhbusların istədikləri yazı ləvazimatları ilə təchiz edilmək hüququ qeyri-məhdud hüquqdur, yaxud bütün məhbusların yazışmalarının xərcləri dövlət tərəfindən çəkilməlidir. Bununla belə, tətbiq edilən məhdudiyətlər elə formada olmalıdır ki, yazışma hüququna praktiki maneələr yaranmasın. Pozitiv öhdəliklər həmçinin şəxsi xarakterli məktubların açılması hallarının qarşısının alınmasına da şamil olunur.²¹³

---

213 Kraksi İtaliyaya qarşı №2 (*Craxi v. Italy* (no. 2)).

IV hissə. Seçilmiş problemləli sahələr

Bu hissədə 8-ci maddənin üç problemləli sahəyə, yəni ətraf mühit, beynəlxalq uşaq oğurluğu və immiqrasiya məsələlərinə tətbiqinin ümumi icmalı təqdim edilir. Bu sahələr ona görə seçilib ki, bu məsələlərlə bağlı Məhkəməyə təqdim edilən şikayətlərin sayının artması Məhkəmədə getdikcə daha çox narahatlıq doğurur.

Ətraf mühitin mühafizəsi ilə əlaqədar olaraq Konvensiya ilə qorunan hüquqlar

8-ci maddə və ətraf mühitlə bağlı hüquqlar

8-ci maddə ətraf mühitlə əlaqədar olan müxtəlif işlərə tətbiq edilib, lakin bu o demək deyil ki, hər dəfə ətraf mühitlə bağlı problemlər yarandıqda 8-ci maddə pozulmuş olur: Konvensiya ilə təmin edilən hüquq və azadlıqlar sırasına ətraf mühitin mühafizəsi hüququ daxil edilməyib. *Kirtatos Yunanıstan qarşı işdə (Kyrtatos v. Greece)* Məhkəmə qeyd etdi ki:

Nə 8-ci maddədə, nə də Konvensiyanın hər hansı digər maddəsində ümumən ətraf mühitin mühafizəsinin təmin edilməsi konkret olaraq nəzərdə tutulmayıb, bu konkret aspektin digər beynəlxalq sənədlər və daxili qanunvericilik baxımından araşdırılması daha məqsədəuyğundur.

Hələ də qüvvəsini saxlayan bu rəy onu nəzərdə tutur ki, ətraf mühitlə əlaqədar fərdi hüquqların Konvensiya əsasında qorunması məsələsinə ehtiyatla yanaşmaq lazımdır. Bu

məsələ ilə bağlı presedent hüququndan belə aydın olur ki, bir tərəfdən (və ən önəmlisi), ətraf mühitin mühafizəsi cəmiyyətin ümumi marağında olan məsələdir və Konvensiya ilə təmin edilən müəyyən hüquq və azadlıqların həyata keçirilməsinin məhdudlaşdırılmasına bu məqsədlə edilən müdaxilələrə müəyyən hallarda haqq qazandırıla bilər. Lakin digər tərəfdən, bu, həm də fərdi maraqlara aid məsələdir və pis ekoloji mühitdə yaşamaq fərdlərin Konvensiyada, əsas etibarını ilə 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş hüquqlarını poza bilər.

Birinci aspektlə əlaqədar olaraq Məhkəmə qəbul edir ki, cəmiyyətin ümumi maraqlarının tələbləri ilə fərdlərin əsas hüquqlarının müdafiəsi tələbləri arasında balansın müəyyən edilməsində dövlətlər geniş qiymətləndirmə sərbəstliyinə malikdirlər. Milli hakimiyyət orqanları bu sahədə müdaxiləyə haqq qazandırmaq üçün «yetərli» əsaslar gətirməli və konkret halda qanuni məqsədlərə nail olmaq üçün istifadə edilə bilər, lakin daha yumşaq vasitələrin olmadığını sübut etməlidirlər. Beləliklə, ətraf mühitin mühafizəsi ilə bağlı kollektiv maraqların müdafiəsi 8-ci maddə ilə təmin edilən hüquqlara qoyulan ayırı-ayrı məhdudiyyətlərə haqq qazandırmaq üçün əsas təşkil edir. *Bakli Birləşmiş Krallığa qarşı işdə (Buckley v. UK)* qaraçı mənşəli Britaniya vətəndaşı olan ərizəçi üç uşağı ilə birlikdə öz torpağında yerləşən furqonlarda yaşayırdı. Ərizəçinin bacısının ailəsinə qonşu ərazidə iki furqondan ibarət yaşayış evinin yerləşdirilməsi üçün müvəqqəti icazə verildiyinə görə ərizəçi bələdiyyə şurasına öz ərazisində üç furqon yerləşdirmək üçün icazə almaq məqsədi ilə müraciət etdi. Onun ərizəsi, digər səbəblərlə yanaşı, bu

səbəbə görə rədd edildi ki, furqonların yerləşdirilməsi kənd təsərrüfatı təyinatlı açıq landşaftı korlayacaq, bu isə yerli ərazinin həddən artıq tikililərlə yüklənməsinə yol verməyən inkişaf planına ziddir. Məhkəmə qeyd etdi ki, şəhər və kənd yerlərində məskunlaşmaların planlaşdırılması sxemləri cəmiyyətin maraqları naminə qəbul edilmiş siyasətlərin icrası məqsədi ilə diskresion səlahiyyətlərin həyata keçirilməsini özündə ehtiva edir və etiraf etdi ki, milli hakimiyət orqanları planlaşdırma siyasətlərinin seçilməsi və icrası məsələlərində çoxsaylı yerli faktorlar arasında ən yaxşı planlaşdırma siyasətinin və ya planlaşdırma məsələlərində ən münasib fərdi tədbirin müəyyənləşdirilməsində geniş qiymətləndirmə sərbəstliyinə malikdirlər.

8-ci maddə və sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ

Təmiz və sakit ətraf mühitdə yaşamaq hüququ Konvensiyada birbaşa nəzərdə tutulmayıb, amma hər hansı şəxs səs-küyün və ya çirklənmənin təsirinə birbaşa və ciddi surətdə məruz qalırsa, 8-ci maddə üzrə məsələ meydana çıxa bilər. Bunun üçün müdaxilə ərizəçinin mənzil toxunulmazlığına, şəxsi və ya ailə həyatına hörmət hüququna birbaşa təsir göstərməlidir. *Fadeyeva Rusiyaya qarşı işdə (Fadeyeva v. Russia)* Məhkəmə xatırlatdı ki, bu və ya digər işdə ətraf mühitin çirkləndirilməsinin mənfi nəticələri müəyyən zəruri minimal həddə çatmalıdır ki, 8-ci maddənin həmin işə tətbiqi mümkün olsun. Bu minimal həddin qiymətləndirilməsi nisbi xarakter daşıyır və işin faktlarından, eləcə də insanın

fiziki və psixi vəziyyətinə mənfi təsirin intensivliyindən, davamiyyətindən və doğurduğu nəticələrdən asılıdır. Həmçinin ərazinin ümumi ekoloji vəziyyəti də nəzərə alınmalıdır. Əgər barəsində şikayət edilən ekoloji zərər müasir şəhər həyatına xas olan ekoloji zərərlə müqayisədə az əhəmiyyətlidirsə, Məhkəmə 8-ci maddə üzrə şikayəti əsaslı hesab etmir. Beləliklə, ətraf mühit problemləri ilə bağlı şikayətlərinə 8-ci maddənin tətbiq edilməsi üçün ərizəçi sübut etməlidir ki, birincisi, onun şəxsi həyatına faktiki müdaxilə baş verib və ikincisi, həmin müdaxilənin sərtlik dərəcəsi zəruri minimal həddə çatıb. *Moreno Qomes İspaniyaya qarşı işdə (Moreno Gómez v. Spain)* ərizəçi şəxsi həyatına hörmət hüququnun pozulduğunu iddia edərək bildirmişdi ki, gecə vaxtı insanların yuxulamasına narahatlıq yaradan səs-küylə əlaqədar Valensiyada bələdiyyə orqanlarının hərəkətsizliyi səbəbindən onun gecələr yatmaq hüququ uzun illərdir ki, pozulur. Məhkəmə müəyyən etdi ki, ərizəçi gecə saatlarında qaçılmaz səs-küyün və bununla əlaqədar problemlərin olduğu ərazidə yaşayır və qeyd etdi ki, bələdiyyə özünün müəyyən etdiyi qaydaların dəfələrlə pozulmasına dözüb və hətta özü buna şərait yaradıb ki, bunun da nəticəsində gecə saatlarında səs-küyün yol verilən həddən yüksək olması və gündəlik həyatında ərizəçi üçün narahatlıqların yaranması halları baş verib. O, bu qənaətə gəldi ki, İspaniya hökuməti ərizəçinin mənzil toxunulmazlığına və şəxsi həyatına hörmət hüququnu təmin etməkdən ibarət pozitiv öhdəliyini yerinə yetirməyib və Konvensiyanın 8-ci maddəsini pozub. Təkcə ümumən ekoloji vəziyyətin pisləşməsi dövlətin 8-ci maddə əsasında məsuliyyətə cəlb olunması üçün yetərli deyil. *Kirtatos*

Yunanıstana qarşı işdə (Kyrtatos v. Greece) dövlət orqanları ərizəçilərin mülkiyyətlərinin yanında binaların tikintisi barədə iki icazənin ləğv olunması haqqında iki məhkəmə qərarını yerinə yetirməmiş və beləliklə, ərizəçilərin yaşadığı yerin ətrafında dağıntı törədilərək, onların şəxsi həyatına mənfi təsir etmişdi, Məhkəmə bu işdə iki aspekti qeyd etmişdi. O, tikinti işlərinin onların mülkiyyətinin yaxınlığındakı bataqlıq ərazini dağıtması və tikintinin onların evlərinin yerləşdiyi ərazinin mənzərəsinə xələl gətirməsi barədə ərizəçilərin arqumentini rədd etməklə qeyd etdi ki, ətraf mühitin çirkləndirilməsi fərdlərin rifahına təsir göstərə və hətta sağlamlıqlarına ciddi təhlükə yaratmasa belə, onların mənzil toxunulmazlığına, o cümlədən şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququna mənfi təsir göstərə bilər. Lakin 8-ci maddənin tətbiqi üçün müdaxilənin fərdin şəxsi və ya ailə həyatına yetirdiyi ziyan mövcud olmalıdır: bu işin hallarını nəzərə alaraq Məhkəmə bu qənaətə gəldi ki, ərizəçilərin evlərinin yaxınlığındakı ərazidə tikinti işlərinin aparılmasının onlar üçün yaratdığı narahatlıqlar 8-ci maddənin tətbiqi üçün zəruri olan dərəcədə ciddi səviyyəyə çatmayıb.²¹⁴

Ərizəçilərin şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququnun müdafiəsinə yönələn məhkəmə qərarlarının milli hakimiyyət orqanları tərəfindən yerinə yetirilməməsi dövlətin 8-ci maddə üzrə məsuliyyətini doğura bilər, çünki bu hal ərizəçilərin

müdafiəsi üçün nəzərdə tutulan prosesual təminatları hər cür müsbət təsirlərdən məhrum edir. Ümumən bu məsələ *Taşkın Türkiyəyə qarşı işdə (Taşkın v. Turkey)* araşdırılan əsas məsələlərdən idi. Bu işdə şikayət qızıl mədəninə fəaliyyət göstərməsinə icazə verilmiş məhdud məsuliyyətli şirkətin öz işində zəhərli kimyəvi proseslərdən istifadə etməsi ilə əlaqədar idi. Bu işdə 8-ci maddənin pozulduğu müəyyən edildi, belə ki, şirkətin fəaliyyətinin insanların sağlamlığına ziyan vurmaması, yaxın ərazidən axan suları çirkləndirməsi və yerli ekoloji sistemə dağıdıcı təsir göstərməsi səbəbindən icazələri ləğv etmiş inzibati məhkəmələrin qərarları Ətraf mühitin mühafizəsi və meşə təsərrüfatı nazirliyinin birbaşa tapşırıqları nəticəsində yerinə yetirilməmişdi.

8-ci maddənin immiqrasiya məsələlərinə aid işlərə tətbiqi

8-ci maddənin immiqrasiya məsələlərinə aid işlərə tətbiqi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir: kontinental Avropa ərazisi, xüsusən onun sərhədləri son illər iqtisadi və digər səbəblərdən mühacirət etməyə məcbur olmuş immiqrantların kütləvi axınlarının təyinat yerinə çevrilib və statusları ilə əlaqədar olaraq Avropa Məhkəməsinə şikayət edən bu immiqrantların sayı artmaqdadır, bu isə insan hüquqlarına dair normaların təkmilləşdirilməsi prosesini stimullaşdırır. Uzun müddət ölkədə yaşayan əcnəbi sakinlərin statusu ilə əlaqədar çoxlu sayda mühüm şikayətlərlə üzləşən Məhkəmə belə vəziyyətlərə 8-ci maddənin şamil olunub-

214 Mileva və başqaları Bolqarıstana qarşı (*Mileva and others v. Bulgaria*) işdə ərizəçinin mənzilinin yaxınlığında fəaliyyət göstərən sas-küylü kompüter klubunun qapadılması barədə məhkəmə qərarlarının yerinə yetirilməməsi 8-ci maddənin pozuntusu hesab edilirdi.

olunmadığını müəyyənləşdirərkən ardıcıl olaraq etiraf edib ki, belə vəziyyətlər insan hüquqlarına təsir göstərir. Bu durum Avropa Şurasının üzvü olan dövlətlərdə qanuni və qanunsuz yaşayan immiqrantların yaşayış şəraitinə də təsirini göstərir. Son illər bir çox Avropa dövlətləri tərəfindən nəinki ölkəyə girişi məhdudlaşdırmaq, həm də daha önəmlisi, şəxsin xarici ölkə ərazisində olmaq hüququnu tənzimləmək istiqamətində cəhdlər göstərildiyini nəzərə alsaq, Məhkəmənin bu məsələyə dair mövqeyi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir, çünki bu mövqe bu prosesə yeni iştirakçıların qatılması ilə əlaqədar olaraq cəmiyyətlərdə baş verən mühüm dəyişiklikləri əks etdirir. Bu məsələ ilə bağlı Komissiyanın ilkin mövqeyi bundan ibarət idi ki, təyinat ölkəsinə gəlmiş ərizəçilərin ailələrinə qovuşmaq hüququnun tanınmamasına qarşı şikayətlər ümumiyyətlə qəbul edilə bilməz, çünki belə güman edilir ki, əcnəbilər bir qayda olaraq ailə həyatını gəldikləri təyinat ölkəsində deyil, öz ölkələrində qururlar.²¹⁵ Lakin Konvensiyanın daim inkişafda olan sənəd olduğunu nəzərə alsaq, Konvensiyada əks olunmuş ailə həyatı anlayışı son illər təkamülə uğrayıb, belə ki, indi immiqrasiya ilə bağlı bir çox məsələlər ailə həyatına aid məsələlər hesab olunur, halbuki əvvəllər siyasi mülahizələrə görə bu məsələlərin Konvensiyanın tətbiq dairəsinə düşmədiyi hesab olunurdu.²¹⁶ Ailə həyatı anlayışının tətbiqinin sürətli inkişafı bu məlumat kitabçasının məqsədləri üçün o mənada maraq kəsb edir ki, Konvensiya xüsusən immiqrantların ikinci nəslinin uzunmüddətli rezident

statusunun müdafiəsini təmin edən vasitəyə çevrilməkdədir, bu şəxslər ya valideynlərinin gəldiyi Avropa ölkəsində doğulublar, ya da onlar hələ uşaq ikən valideynləri Avropaya gəliblər və bir daha öz ölkələrinə qayıtmayıblar.

Ölkədən çıxarılma və deportasiya

Öncə qeyd etmək lazımdır ki, adətən Məhkəmə immiqrasiyaya aid işlərə baxarkən dövlətlərin «beynəlxalq hüquqla müəyyən edilən qaydalara və öz müqavilə öhdəliklərinə uyğun olaraq, əcnəbilərin ölkəyə girişinə, ölkədə yaşamasına və ölkədən çıxarılmasına nəzarət etmək hüququna malik olduqlarını» qəbul edir.²¹⁷ Precedent hüququnun, xüsusən aşağıda nəzərdən keçirəcəyimiz son dövrlərə aid precedentlərin təhlili göstərir ki, bu hüquq dövlətlər tərəfindən həyata keçirilərkən Məhkəmə xüsusən ölkədə qalma və ölkədən çıxarılma məsələləri ilə bağlı ardıcıl olaraq öz rəyini ifadə edir. 1991-ci ildə Məhkəmə ilk dəfə əcnəbinin deportasiyasına aid işi 8-ci maddənin müddəaları baxımından araşdırmalı oldu.²¹⁸ Yalnız on ildən sonra Strasburq Məhkəməsinin hakimləri dövlətlərin əcnəbilərin xaricdə

²¹⁷ Bu standart ifadə ilk dəfə Müstəqim Belçikaya qarşı (*Moustaquim v. Belgium*) işdə istifadə edilib.

²¹⁸ *Müstəqimin işi*. Ərizəçinin valideynləri ilə Belçikada doğulmuş bacı-qardaşları ilə birgə yaşamaq hüququna əsassız müdaxilə baş verib. Təxminən eyni vaxtda baxdığı Kruz-Varas İsviçərəyə qarşı (*Cruz-Varas v. Sweden*) işdə Məhkəmə 3-cü maddənin müddəalarının ölkə xaricindəki münasibətlərə tətbiq edilməsi ilə əlaqədar *Sörinq Birləşmiş Krallığa qarşı* (*Soering v. the United Kingdom*) işdə əcnəbilərin ekstradisiyası ilə bağlı ifadə etdiyi rəyini əcnəbilərin ölkədən çıxarılması və deportasiyası hallarına da şamil etdi.

²¹⁵ X və Y Lixtenşteynə qarşı (*X and Y v. Liechtenstein*), (qərardad).

²¹⁶ Bu fikir sığınacaq hüququ ilə əlaqədar ifadə edilib.

yaşayan ailə üzvləri ilə qovuşmasına imkan yaratmaq öhdəliyi daşdıqları barədə rəy bildirdilər.²¹⁹ Son dövrlərin qərarları göstərir ki, bu sahədə Məhkəmənin presedent hüququ yeni mərhələyə daxil olub və indi Məhkəmə immiqrantların hüquqlarının daha çox qorunması mövqeyindən çıxış edir. Bu tendensiyanın ilk təzahürü *Slivenko və başqaları Latviyaya qarşı işdə (Slivenko and others v. Latvia)* müşahidə edildi, bu iş Baltiyanı dövlətlərdə rüsdillə azlığın çətin vəziyyəti ilə əlaqədar idi. Ərizəçilər keçmiş Sovet İttifaqı ordusunun hərbiçisi və onun ailəsi idi, onlar həyatlarının çox hissəsini Latviyada yaşamışdılar. Sovet qoşunlarının Latviya ərazisindən çıxarılması barədə 1994-cü il tarixli Rusiya-Latviya müqaviləsində nəzərdə tutulmuş ərizəçilərin Latviyada yaşamaq hüquqları ilə bağlı tələbləri rədd edildikdən sonra onlar deportasiya qərarından Avropa Məhkəməsinə şikayət etdilər. Həmin vaxta qədər Strasburq Məhkəməsinə təqdim edilmiş şikayətlərdən fərqli olaraq, bu işdə deportasiya qərarı bütövlükdə ailə barəsində çıxarılmışdı və bu qərarın ailə üzvlərinin birləşmə həyatına nə dərəcədə təsir göstərdiyini Məhkəmənin presedent hüququna istinadən müəyyənləşdirmək mümkün deyildi. Bununla belə, Məhkəmə bu nəticəyə gəldi ki, bu işdə ərizəçilərin deportasiyası 8-ci maddəsinin pozuntusunu təşkil edib, çünki bu tədbir onların şəxsi həyatına və mənzil toxunulmazlığına hörmət hüququnu pozub. Belə ki, ərizəçilər:

... doğulduqları vaxtdan yaşayaraq boya-başa çatdıqları, şəxsi, ictimai və iqtisadi əlaqələrinin, yəni hər bir

insanın şəxsi həyatını təşkil edən əlaqələrinin olduğu ölkədən çıxarılıblar. [...] Belə olan halda Məhkəmə yalnız bu qənaətə gələ bilər ki, ərizəçilərin Latviyadan çıxarılması onların Konvensiyanın 8-ci maddəsinin 1-ci bəndində nəzərdə tutulmuş «şəxsi həyatına» və «mənzil toxunulmazlığına» müdaxilə təşkil edib. [...] Birinci ərizəçinin ahlı valideynlərinə münasibətdə ərizəçilər «ailə həyatının» mövcudluğuna istinad edə bilməzlər, belə ki, yetkin yaşlı bu insanlar əsas ailəyə mənsub deyillər və onların ərizəçilərin ailə üzvlərinin himayəsində olmaları sübut edilməyib, bununla bağlı ərizəçilərin arqumentləri kifayət qədər əsaslandırılmayıb.

Bir tərəfdən, bu qərarla Məhkəmə o vaxtadək qəbul edilmiş «əsas ailə» və ya «ailənin özəyi» anlayışının hüdudlarını daraltmış və əsas ailənin üzvləri sırasına yalnız ər və arvadı və yetkinlik yaşına çatmayan uşaqları aid etdi. Lakin digər tərəfdən, bu qərarla Məhkəmə 8-ci maddənin tətbiq dairəsini genişləndirdi və şəxsi, ictimai və iqtisadi əlaqələrinin hər bir fərdin şəxsi həyatını təşkil etdiyini müəyyənləşdirdi.

Müəyyən hallarda ölkədən çıxarılma barədə qərarların yeganə əsasını ərizəçiyə açıqlanmayan məlumatlar, məsələn, «məxfi» sayılan informasiyalar təşkil edir, yaxud həmin qərarların qanuniliyi ölkədən çıxarılma tədbirinin səbəblərini həqiqətən yoxlamaq, müvafiq sübutları araşdırmaq və zərurət yarandıqda məxfi informasiyalardan istifadə edilməsinə müvafiq məhdudiyətlər qoymaq səlahiyyətinə malik olan müstəqil orqan və ya məhkəmə tərəfindən çəkişmə xarakterli müəyyən

219 Sen Niderlanda qarşı (*Sen v. the Netherlands*).

prosedur çərçivəsində araşdırılmır. Belə hallarda Məhkəmə bir qayda olaraq qanunilik prinsipinə riayət edilmədiyini və 8-ci maddənin 1-ci bəndinin pozulduğunu müəyyən edir, çünki qanunvericilik dövlət orqanlarının qanunsuz qərarlarından fərdlərin müdafiəsini təmin etmir.²²⁰ Milli məhkəmələr əcnəbinin ölkədən çıxarılması barədə qərarı sırf formal şəkildə araşdırdığı hallarda da Avropa Məhkəməsinin qərarı eyni olur.²²¹

Cinayət işi üzrə məhkum edildikdən sonra şəxsin ölkədən çıxarılması: «Bultif meyarları» və onların təkamülü

Bir çox hallarda Məhkəmə əcnəbinin xüsusən cinayət işi üzrə məhkum edildikdən sonra ölkədən çıxarılmasının və deportasiyasının həmin şəxsi ailə üzvləri ilə birgə yaşamasının qarşısını almaqla onun ailə həyatının toxunulmazlığı hüququnu pozub-pozmadığını araşdırıb.²²² 2003-cü ilədək Məhkəmənin araşdırdığı işlər arasında yalnız az sayda işlər vardı ki, həmin işlərdə əcnəbinin ölkədən çıxarılması barədə qərarın icra

220 Musa və başqaları Bolqarıstana qarşı (*Musa and others v. Bulgaria*); Lupsa Rumıniyaya qarşı (*Lupsa v. Romania*); Kaya Rumıniyaya qarşı (*Kaya v. Romania*); C.G. və başqaları Bolqarıstana qarşı (*C.G. and others v. Bulgaria*) işlərdə icra hakimiyyəti orqanına həddən artıq geniş qiymətləndirmə sərbəstliyi verən milli qanunvericilik normaları qanunun aliliyi prinsipinə zidd hesab edildi.

221 *Kaushal Bolqarıstana qarşı (Kaushal v. Bulgaria)*.

222 *Müstəqimin işi. Kruz-Varas İsveçrəyə qarşı (Cruz-Varas v. Sweden)* işdə Məhkəmə bu qənaətə gəlmişdir ki, ailə üzvlərinin ayrı düşməsinə görə dövlət deyil, ərizəçinin özü məsuliyyət daşıyır.

edilməsi qarşısında əsas maneə ərlə arvadın birgə yaşaması və xüsusən ərlə (arvadla) uşaqların digər valideynin vətəni olan ölkədə yaşamaları idi. *Bultif İsveçrəyə qarşı işdə (Boultif v. Switzerland)* Məhkəmə bu mübahisəli məsələyə aydınlıq gətirmək imkanı əldə etdi. Bu işdə Məhkəmə cinayət törətdiyinə görə məhkum olunmuş əcnəbinin ölkədən çıxarılmasının onun ailə həyatının toxunulmazlığı hüququnu pozub-pozmayacağını qiymətləndirmək üçün istifadə edilməli olan rəhbər prinsipləri müəyyənləşdirdi. «Bultif meyarları» adlandırılan bu prinsiplərin əsasında Məhkəmə deportasiya qərarının lehinə və əleyhinə dəlalat edən elementləri müəyyənləşdirir: Həmin meyarlara bunlar daxildir:

- ◇ cinayət əməlinin ağırlıq dərəcəsi;
- ◇ əcnəbinin ölkədə uzun müddət yaşaması;
- ◇ cinayətin törədildiyi vaxtdan nə qədər müddətin ötməsi və bu müddətdə şəxsin davranışı;
- ◇ aidiyyəti olan şəxslərin vətəndaşlıqları;
- ◇ ərizəçinin ailə vəziyyəti;
- ◇ arvad (ər) ilə münasibət yaradarkən ərin (arvadın) cinayət barədə xəbərdar olub-olmaması;
- ◇ uşaqların yaşı;
- ◇ vətəninə ərin (arvadın) məruz qala biləcəyi vəziyyətin ağırlığı və çətinliklər.

Bultifin işində Məhkəmə hər şeydən əvvəl ərizəçinin törətdiyi cinayətin ictimai qayda və təhlükəsizlik üçün yaratdığı təhlükənin dərəcəsini nəzərə aldı. O, bu məsələ ilə bağlı qeyd etdi ki, ərizəçi cəzasını çəkməyə başlamazdan əvvəl ofisiyənlik

peşəsinə yiyələnib və rəssam işləyib. Həbsxanada onun davranışı nümunəvi olub və vaxtından əvvəl azad edilib. Cəmiyyətə yenidən inteqrasiya olunduqdan sonra ərizəçi iki il işləyib və əmək fəaliyyətini davam etdirmək imkanına malik olub. Nəticədə, törədilmiş cinayət (soyğunçuluq və mülkiyyətə ziyan vurma) gələcəkdə onun ictimai qaydaya və təhlükəsizliyə qarşı təhlükə yaradacağı ilə bağlı müəyyən narahatlıqlara səbəb olsa da, işin yüngülləşdirici halları faktiki olaraq bu narahatlıqları azaldıb. Məhkəmə təhlilini davam etdirərək ərizəçinin və İsveçrə vətəndaşı olan arvadının hər hansı digər ölkədə ailə həyatı yaşamasının mümkünlüyü ehtimalını qiymətləndirdi. Məhkəmə əvvəlcə ərlə arvadın Əlcəzairdə birgə yaşamasının mümkünlüyü məsələsini nəzərdən keçirdi. Arvad fransızca danışa bilsə də və Əlcəzairdəki qaynanası ilə telefon vasitəsilə əlaqə saxlasa da, bu ölkə ilə hər hansı başqa əlaqəsi yox idi və ərəbcə danışa bilmirdi. Belə olan halda, onun əri ilə birlikdə Əlcəzairə gedəcəyini gözləmək doğru olmazdı. Alternativ olaraq hər hansı digər ölkədə, məsələn, işi Strasburqda araşdırıldığı müddətdə ərizəçinin yaşadığı İtaliyada yaşamaq imkanına gəlincə (o, İsveçrəyə gəlməzdən əvvəl qanunsuz olaraq bu ölkədə qalırdı), Məhkəmə hesab etdi ki, nə ərizəçinin, nə də arvadının İtaliyada qanuni şəkildə qalmaq üçün icazə almaq və nəticədə orada ailə həyatı sürmək imkanına malik olduqları sübuta yetirilməyib. Buna görə də Məhkəmə bu qənaətə gəldi ki, ərizəçi ailə həyatı sürməsi ilə bağlı ciddi maneə ilə üzləşib, çünki onun İsveçrədən kənarında ailə həyatı sürməsi mümkün deyil. İş araşdırıldığı dövrdə dövlət orqanları onun ölkədə qalmasına

icazə verməkdən imtina etsələr də, onun ölkədə olması ictimai qaydaya yalnız məhdud və nisbi təhlükə yarada bilərdi. Beləliklə, İsveçrənin dövlət orqanlarının qərarı ərizəçinin ailə həyatına qeyri-mütənasib müdaxilə təşkil edib və Konvensiyanın 8-ci maddəsini pozub.

Ölkədən çıxarılma (ölkəyə girişin qadağan edilməsi) barədə qərarın qüvvəyə minməsindən sonrakı dövrdə iş Strasburq Məhkəməsində baxıldığı müddətdə ailə vəziyyətində dəyişiklik yarandıqda, Məhkəmə qiymətləndirməni vəziyyətə uyğun olaraq aparır. *Onur Birləşmiş Krallığa qarşı işdə (Onur v. the United Kingdom)* Məhkəmə 8-ci maddənin müddəalarının soyğunçuluğa məhkum edilmiş Türkiyə vətəndaşı olan ərizəçinin ölkədən çıxarılmasına şamil olunmadığını qərara aldı, çünki onun birgə yaşadığı britaniyalı qadın və onların azyaşlı uşaqları xüsusi çətinliklər olmadan Türkiyədə məskunlaşa bilərdilər. Bu məsələ ilə bağlı Məhkəmə:

... Türkiyəyə köçəcəkləri təqdirdə ərizəçinin və ya birgə yaşadığı qadının məruz qalacaqları praktiki çətinlikləri əhəmiyyətsiz hesab etməsə də, Məhkəməyə onların Türkiyədə birgə yaşamalarını mümkünsüz edən və ya müstəsna dərəcədə çətinləşdirən hər hansı halların mövcud olduğunu təsdiqləyən sübut təqdim edilmədi.

Lakin *Omojudi Birləşmiş Krallığa qarşı işdə (Omojudi v. United Kingdom)* Məhkəmə qeyd etdi ki:

... ərizəçinin həyat yoldaşı Nigeriyanı tərk edərkən yetkinlik yaşına çatmışdı və buna görə də, yəqin ki, ərizəçi ilə birgə yaşamaq üçün oraya qayıdacağı təqdirdə bu ölkədəki həyat

uyğunlaşa bilərdi. Lakin o, iyirmi altı il idi ki, Birləşmiş Krallıqda yaşayırdı və Birləşmiş Krallıqda sıx bağlılıq münasibətləri və şəxsi əlaqələri vardı. Onun iki azyaşlı uşağı Birləşmiş Krallıqda doğulmuş və ömür boyu orada yaşamışdılar. Onlar Nigeriyadakı həyata uyğunlaşacaq yaşda deyildilər və yəqin ki, oraya köçəcəkləri təqdirdə ciddi çətinliklərlə üzləşəcəkdilər. Yaşca ən böyük uşağın Nigeriyaya köçməsi faktiki olaraq mümkün deyildi.

Digər bir işdə ölkədə qeyri-müəyyən müddətə qalma barədə icazə əldə etdikdən sonra seksual təcavüz cəhdində (Məhkəmənin rəyinə görə, bu, seksual cinayətlər sırasında heç də son dərəcə ağır cəza təyin edilə bilən cinayət deyildi) ittiham olunan ərizəçinin ölkədən çıxarılması qarşıya qoyulan qanuni məqsədə mütənasib hesab edilmədi. Bu iş üzrə qərarını əsaslandırarkən göstərdiyi səbəbləri Məhkəmə artıq *Belcudi Fransaya qarşı işdə (Beldjoudi v. France)* qeyd etmişdi. *A.W. Xan Birləşmiş Krallığa qarşı işdə (A.W. Khan v. the United Kingdom)* Məhkəmə izah etdi ki, bütün hallarda cinayətin ağırlığı bütövlükdə ərizəçilərin davranışı ilə müqayisə edilməli və onların əvvəllər cinayət törədib-törətmədikləri nəzərə alınmalıdır. Bunlar ərizəçilərin cəmiyyət üçün təhlükə yaradıb-yaratmadığının müəyyənləşdirilməsində mühüm amillərdir və digər meyarlarla eyni dərəcədə nəzərə alınmalıdır.

Ölkə vətəndaşı olmayan şəxslərin ölkədən çıxarılması məsələsi 2006-cı ildə *Üner Niderlanda qarşı işdə (Üner v. The Netherlands)* Böyük Palata tərəfindən araşdırıldı. Bu qərarın ərizəçinin ailə həyatına hörmət hüququnu pozub-pozmadığını

müəyyənləşdirərkən Böyük Palata artıq *Bultifin işində* nəzərdə tutulmuş iki meyarı araşdırdı:

1) uşaqların maraqlarının və rifahının üstün tutulması, xüsusən ərizəçinin göndəriləcəyi ölkədə onun uşaqlarından hər hansı birinin qarşılaşacağı çətinliklərin ciddiliyinin nəzərə alınması; və 2) ərizəçinin olduğu ölkədə və göndəriləcəyi ölkədə nə dərəcədə güclü ictimai, mədəni və ailə əlaqələrinin mövcud olması.

Birinci məsələ ilə bağlı Məhkəmə qeyd etdi ki:

... bu məsələ artıq onun mövcud presedent hüququnda öz əksini tapıb [...] və «Ailənin qovuşması üçün ölkəyə buraxılmış şəxslərin hüquqi statusu» haqqında Nazirlər Komitəsinin Rec (2002) 4 saylı qətnaməsinə uyğundur.²²³

İkinci məsələyə gəlincə:

... *Bultifin işində* ərizəçi İsveçrəyə gəldiyi zaman artıq yetkinlik yaşına çatmış olsa da, Məhkəmə bildirdi ki, «Bultif meyarları» xüsusən o hallara tətbiq edilir ki, ərizəçilər valideynlərinin köçdüüyü ölkədə doğulurlar, yaxud erkən uşaqlıq yaşlarında həmin ölkəyə köçmüş olurlar.

Bu yanaşma belə bir ehtimala əsaslanır ki, əcnəbi şəxs hər hansı dövlətin ərazisində nə qədər çox yaşayırsa, onu bu ölkəyə bir

223 Avropa Şurasının Parlament Assambleyası Nazirlər Komitəsinə tövsiyə edib ki, üzv dövlətləri valideynlərinin köçdüüyü ölkədə doğulmuş və ya böyümüş uzunmüddətli miqrantların heç bir halda ölkədən çıxarılmamasını təmin etməyə çağırınsın. Strasburq Məhkəməsi belə şəxslərin mütləq müdafiəsi ideyasını rədd etməklə yanaşı, razılıb ki, ölkədən çıxarıla barədə qərarın 8-ci maddəyə uyğun olması üçün balansla riayət edilməli və valideynlərinin köçdüüyü ölkədə uşaqlıqdan bəri yaşayan şəxslərin xüsusi vəziyyəti düzgün qiymətləndirilməlidir.

o qədər güclü münasibətlər bağlayır (xüsusən əcnəbi şəxs ölkəyə erkən uşaqlıq yaşlarında gəlibsə və burada təhsil alıbsa) və onun vətəndaşı olduğu ölkə ilə əlaqələri bir o qədər zəif olur. Buna görə də belə fərdlərin şəxsi həyatının daha güclü müdafiəyə ehtiyacı var, xüsusən nəzərə alsaq ki, gəldikləri ölkədə nə qədər yaşadıklarından asılı olmayaraq miqrantların heç də hamısı həmin ölkədə 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş ailə həyatına malik olurlar. Bu səbəbdən Məhkəmə, işin konkret hallarından asılı olaraq, cinayət işi üzrə məhkum edildikdən sonra miqrantların ölkədən çıxarılmasının Konvensiyaya uyğun olub-olmadığını müəyyənləşdirərkən ölkədə oturmuş miqrantların cəmiyyətdəki fərdi əlaqələrinə də diqqət yetirir.

Böyük Palatanın baxdığı digər bir işdə²²⁴ bu məsələ daha dərinəndən araşdırıldı və Məhkəmə qeyd etdi ki:

... presedent hüququnda müəyyən edilmiş, habelə *Bultifin* və *Ünerin işləri* üzrə qərarlarda izah edilmiş meyarlar milli məhkəmələr tərəfindən ölkədən çıxarılma barədə qərarların qəbul edildiyi işlərə 8-ci maddənin tətbiqini asanlaşdırmaq məqsədini daşıyır və nəzərə almaq lazımdır ki, müvafiq meyarlardan hansıların daha çox əhəmiyyət kəsb etməsi hər bir işin hallarından asılı olaraq fərqlənir. [...] Hazırkı işə bənzər işlərdə, yəni müvafiq ölkədə hələ öz ailə həyatını qurmayan gənc ərizəçinin ölkədən çıxarılmasına aid işlərdə aşağıdakı meyarlar daha çox əhəmiyyət kəsb edir: ərizəçi tərəfindən törədilmiş cinayətin ağırlıq dərəcəsi; ərizəçinin

xaric ediləcəyi ölkədə hansı müddət ərzində yaşaması; cinayətin törədildiyi vaxtdan nə qədər müddətin ötməsi və bu müddətdə ərizəçinin davranışı; ərizəçinin olduğu ölkədə və göndəriləcəyi ölkədə nə dərəcədə güclü ictimai, mədəni və ailə əlaqələrinin mövcud olması.²²⁵

Bu işdə ərizəçi 6 yaşında ikən qanuni yolla Avstriya ərazisinə daxil olmuşdu. O, 3 ildən bir qədər az müddət ərzində həbs cəzası çəkdikdən sonra ölkədən çıxarılmışdı. Məhkəmə ərizəçinin cinayətlər törətdiyi zaman yaşının az olduğunu (14-15 yaşlarında) və bu cinayətlərin zorakı xarakterli olmadığını vurğulasa da, müvafiq meyarları ətraflı şəkildə nəzərdən keçirdikdən sonra aşağıdakı nəticəyə gəldi:

... hətta qısa müddətə olsa belə, ölkədən çıxarılma barədə qərarın qəbul edilməsi qarşıya qoyulan qanuni məqsədə, «yəni iğtişaşın və cinayətin qarşısını almaq» məqsədinə mütənəsis deyildi.

Ərizəçinin islah olunma və cəmiyyətə təkrar inteqrasiya istiqamətində addımlar ataraq nümunəvi davrandığına dəlalət edən aydın sübutlar olsaydı, Məhkəmə dövlətdən tələb edərdi ki, ərizəçinin iğtişaşa səbəb olacağı və ya cinayətkar fəaliyyətlərlə məşğul olacağı barədə iddiasını təsdiq edən əhəmiyyətli arqumentlər təqdim etsin, məsələn, onun deportasiyasının demokratik cəmiyyətdə zəruri olduğunu sübut etsin.²²⁶

225 Bu meyarların tətbiq edilməsində, xüsusən də cinayətlərin xarakteri və ağırlıq dərəcəsinin qiymətləndirilməsində müvafiq şəxsin yaşı heç də əhəmiyyətsiz amil deyil, belə ki, ərizəçi yetkinlik yaşına çatmayıbsa, daha yumşaq meyar tətbiq edilməlidir. Həmçinin bu işə bax: Yakupoviç Avstriyaya qarşı (*Jakupovic v. Austria*).

226 A.A.-nin işi (A.A. v. the United Kingdom).*

224 Maslov Avstriyaya qarşı (*Maslov v. Austria*), [Böyük Palata].

Yuxarıda qeyd edilən işlər göstərir ki, cinayət törətmiş şəxs barəsində deportasiya və ya ölkədən çıxarılma qərarının Konvensiyaya uyğun olub-olmadığını nəzərdən keçirərkən yuxarıdakı bütün elementlərə diqqət yetirilməli və ədalətli balansə nail olunmalıdır. Nəticə etibarilə son qərar işin faktlarından asılıdır. Məsələn, *Benhebbə Fransaya qarşı işdə (Benhebbə v. France)* ərizəçinin iddiası rədd edildi, çünki Məhkəmə bu qənaətə gəldi ki, barəsində şikayət edilən tədbir qarşısı qoyulan qanuni məqsədlərə mütənəsinə idi. Ərizəçi 7 ilə yaxın azadlıqdan məhrum edilmiş qatı residivist idi. Baxmayaraq ki, o, Fransaya 2 yaşında gəlmiş, burada yaşamış, işləmiş və təhsil almış və onun ictimai və ailə münasibətlərinin çoxu bu ölkədə formalaşmışdı, habelə vətəni ilə onu vətəndaşlıqdan savayı heç nə bağlamırdı, Məhkəmə hesab etdi ki, normal emosional bağlılıqdan əlavə daha ciddi asılılıq formalarının olduğunu göstərən sübut yoxdursa, yetkin yaşlı şəxslər arasındakı münasibətlərə Konvensiyanın 8-ci maddəsi şamil olunmaya bilər. Yaşadığı ölkə ilə ərizəçini güclü tellər bağlasa da, tədbirin müvəqqəti xarakter daşdığını və törədilmiş cinayətlərin (narkotik alverinin) ağırlığını nəzərə alaraq, Məhkəmə bu nəticəyə gəldi ki, onun barəsində qəbul edilmiş ölkədən müvəqqəti çıxarılma barədə qərar iğtişəşin və cinayətin qarşısını almaq üçün tam əsasla zəruri tədbir sayıla bilər. Eynilə, *Qrant Birləşmiş Krallığa qarşı işdə (Grant v. UK)* yetkinlik yaşına çatmış ərizəçi tərəfindən törədilmiş cinayətlər xüsusilə ağır olmasa da, Məhkəmə ərizəçinin cinayət törətməyə meyilli olması faktına xüsusi önəm verdi. *Nunes Norveçə qarşı işdə (Nunez v. Norway)* isə,

əksinə, Məhkəmə ərizəçinin ölkədən çıxarılması və iki il ərzində ölkəyə girişin qadağan olunması barədə qərarı araşdırarkən uşaqların rifahına üstünlük verərək 8-ci maddənin pozulduğunu qərara aldı. Bu iş 22 yaşında Norveç ərazisinə daxil olmuş Dominikan Respublikasının vətəndaşı ilə əlaqədar idi. Ölkədən çıxarıldıqdan sonra o, ölkəyə təkrar girişinə qoyulmuş iki illik qadağanı pozmuş və dörd aydan sonra Norveçə qayıtmışdı. Ölkəyə yenidən daxil ola bilmək üçün o, bilərəkdən kimliyi barədə yanlış məlumat vermiş, əvvəllər Norveçdə qaldığını və məhkumluqlarının olduğunu bildirməmiş, beləliklə də, hüququ olmadığı halda ölkədə yaşamaq və işləmək icazəsi almağa nail olmuşdu. O, Norveçə qanunsuz yolla gəldiyinə görə ölkədə qanunsuz yaşamış və işləmişdi və buna görə də ölkədə qanuni yolla qalacağına ümid edə bilməzdi. O, Norveçdə Dominikan Respublikasının digər bir vətəndaşı ilə münasibətlər qurmuş və ondan iki övladı olmuşdu. Məhkəmə uşaqların maraqlarının ən yaxşı şəkildə təmin edilməsi məsələsini araşdıraraq qeyd etdi ki, uşaqlar doğulduqları andan 2007-ci ilədək, yəni atalarına uşaqlar üzərində qəyyumluq hüququ verilən anadək onlara qulluq edən əsas şəxs xanım Nunes olub. Bundan başqa, milli məhkəmələrin qərarına əsasən, uşaqlar həyatları boyu yaşadıkları və oturmuş immiqrant olan atalarının da yaşadığı Norveçdən köçməli olacaqdılar. Bundan əlavə, təbii ki, uşaqlar ataları yaşayan evdən analarının çıxarılması nəticəsində valideynlərinin ayrı yaşamasından və analarının ölkədən çıxmaq məcburiyyətində qalmasından əziyyət çəkirdilər. Həmin dövrdə analarının nə üçün onlardan ayrıldığını anlamaq onlar üçün çətin idi. Üstəlik,

xanım Nunes Norveçə qanunsuz daxil olduğunu polisə etiraf etsə də, dövlət orqanları yalnız dörd il sonra onun ölkədən çıxarılması barədə qərar qəbul etmişdilər, bu isə immiqrasiya nəzarətinin operativ və effektiv olmasından xəbər vermirdi. Uşaqların analarına uzunmüddətli və güclü tellərlə bağlandığını, atalarına qəyyumluq hüququnun verildiyini, onların keçirdiyi təşvişi və dövlət orqanlarının xanım Nunyesin ölkədən çıxarılması və ölkəyə təkrar gəlişinin qadağan edilməsi barədə çıxardıqları qərarın uzun müddətdən sonra qəbul edildiyini nəzərə alaraq, Məhkəmə «işin konkret və müstəsna halları» baxımından bu nəticəyə gəldi ki, xanım Nunyes ölkədən çıxarılsa və ölkəyə daxil olması iki illiyə qadağan olunarsa, bu, onun uşaqlarına mənfi təsir göstərmiş olar. Buna görə də belə qərar ictimai maraqlarla, yəni effektiv immiqrasiya nəzarətinin maraqları ilə xanım Nunesin uşaqları ilə təmaslarını davam etdirmək üçün Norveçdə qalmasının zəruriliyi arasındakı ədalətli balans əsaslanmayıb, halbuki 8-ci maddə bu balansın gözlənilməsinə tələb edir.

İmmiqrantların ailələri ilə qovuşmaq hüququ

Konvensiyada ailənin qovuşması hüququ birbaşa nəzərdə tutulmayıb, həmçinin Konvensiya ərlə arvadın yaşayış yerini seçməkhüququna dövlətin hörmət etməsini, öz ərazisində ailənin qovuşmasına imkan yaratmasını, habelə fərdlərin ailə həyatı qurmaq üçün ən münasib yer seçmək hüququnu dövlətin təmin

etməsini tələb etmir.²²⁷ Lakin ailə həyatının yuxarıda qeyd edilən müəyyən aspektlərini təmin etmək öhdəliyi bəzi hallarda yarana bilər. Ərizəçi hər hansı yerdə ailə həyatını reallaşdırmasına mane olan qarşısızalmaz və obyektiv maneələrin olduğunu sübut edə bilərsə, o halda dövlətlərin pozitiv öhdəliyi, yəni miqrantların ailələrinə qovuşmaq hüququna hörməti təmin etmək öhdəliyi xüsusilə ciddi forma alır. Bu kontekstdə Məhkəmə şəxsin digər ailə üzvlərini özü ilə götürmədən vətəninə və ya yaşadığı yeri tərk etməsinin səbəblərini də nəzərə alır: müharibə səbəbindən ölkəni tərk etmək və (və ya) sığınacaq axtarmaq adətən ciddi arqumentlər hesab olunur.²²⁸ İş 8-ci maddə əsasında araşdırıldığı hallarda şəxsin müstəqil, daimi və yetərli gəlirinin olduğunu və ya ailə üzvlərinin yaşayışı üçün əsas xərclərin onun üzərinə düşdüyünü sübut etməsinin ailənin qovuşması üçün şərt kimi irəli sürülməsi Məhkəmə tərəfindən əsassız hesab edilib.²²⁹

Ailənin qovuşması ilə əlaqədar Məhkəmə tərəfindən baxılmış ilk iş *Əbdüləziz, Kabales və Balkandali Birləşmiş Krallığa qarşı iş (Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. the United Kingdom)* oldu. Şikayət ərizəsi Birləşmiş Krallıqda qanuni yolla və daimi məskunlaşmış üç qadın miqrant tərəfindən verilmişdi, belə ki, Birləşmiş Krallıqda yaşayan arvadı (nişanlısı) ilə birlikdə olmaq üçün ərin (nişanlının) ölkəyə girişi və orada qalması ilə əlaqədar Daxili İşlər Nazirliyi tərəfindən qəbul edilmiş sərt

²²⁷ Gül İsveçrəyə qarşı (*Gul v. Switzerland*).

²²⁸ Tukuabo-Tekle və başqaları Niderlanda qarşı (*Tuquabo-Tekle and others v. the Netherlands*).

²²⁹ Haydariyə və başqaları Niderlanda qarşı (*Haydarie and others v. the Netherlands*), (qərardad).

immigrasiya qaydaları ucbatından onların ərlərinin Birləşmiş Krallığa gəlməsinə və ya onlarla qalmasına icazə verməkdən imtina edilmişdi. Əvvəllər bu əsaslarla ölkəyə gəlmək üçün ərizə verən istənilən kişiyə adətən müəyyən müddətdən sonra ölkədə məskunlaşmasına icazə verilirdi. Lakin yeni rejimin tətbiqindən sonra ölkəyə daxil olmaq və ya ölkədə qalmaq üçün icazə yalnız Birləşmiş Krallıq vətəndaşları olan ərlə arvada və Birləşmiş Krallıqda daimi məskunlaşmış əcnəbi miqrantların arvadlarına verilə bilərdi. Məhkəmədəki icraatda Hökumətin əsas arqumenti bundan ibarət idi ki, hər üç ərizəçi, müvafiq olaraq, Portuqaliyada, Filippində və Türkiyədə ərləri ilə birlikdə məskunlaşa bilərdilər, buna görə də faktiki olaraq onların tələbi yaşamaq üçün özlərinə ölkə seçmək tələbi idi. Məhkəmə son nəticədə Britaniya hökuməti tərəfindən tətbiq edilən və ər və arvadlar arasında ayrı-seçkilik qoyan bu praktikanın hüquqa zidd olduğunu bildirsə də, 8-ci maddənin pozulmadığını qərara aldı. Lakin Məhkəmə istisna etmədi ki, bu və ya digər hallarda dövlət ailənin qovuşması məqsədi ilə ölkə vətəndaşı olmayan şəxslərin ölkəyə daxil olmasına icazə vermək öhdəliyini daşıya bilər. Beləliklə, ərizəçinin ailəsi ilə birləşmək hüququ ilə bağlı 8-ci maddəyə əsaslanan tələbinin təmin edilib-edilməməsi işin konkret hallarından, yəni fərdlərin yaşadıkların ölkədən kənarında ailə həyatı sürməkdə çətinliklərlə qarşılaşıb-qarşılaşmayacağından asılıdır.

Ümumiyyətlə, demək olar ki, Məhkəmə ölkəyə girişlə əlaqədar işlərə nisbətən ölkədən çıxarılmə və ya deportasiya işlərində ailə hüquqlarının qorunmasına daha çox meyl göstərir. «Digər

ərazidə məskunlaşmanı» (yəni şəxsin digər ölkənin ərazisində ailə həyatı sürməsinə) nəzərdə tutan yanaşma *Gül İsveçrəyə qarşı işdə* (*Gül v. Switzerland*) qətiyyətlə tətbiq edildi, bu iş humanitar mülahizələrə görə İsveçrədə yaşayan Türkiyə vətəndaşı ilə əlaqədar idi. Ərizəçinin İsveçrədə iki oğluna qovuşması barədə vəsatəti əsasən bu səbəbə görə rədd edilmişdi ki, ailənin təminatı üçün onun mənzili yarasız, maddi vəsaitləri isə yetərsizdir. Məhkəmə hesab etdi ki, oğlanlarından biri 3 yaşında ikən Türkiyəni tərk etməklə ərizəçi ailə münasibətlərinin qırılmasına görə şəxsən məsuliyyət daşıyırdı. Onun oğlunu görməsi üçün son dövrlərdə vətəninə səfərlər etməsi göstərirdi ki, təyinat ölkəsində sığınacaq alması üçün indiyədək mövcud olmuş səbəblər daha qüvvədə deyil. Bundan əlavə, hökumətin bildirdiyinə görə, İsveçrə ilə Türkiyə arasında bağlanmış sosial təminat haqqında sazişə əsasən, ərizəçi vətəninə qayıdacağı təqdirdə əlilliyə görə ümumi pensiyasını ala bilərdi. Ərizəçinin arvadının Türkiyəyə köçməsi (o, bir neçə dəfə əri ilə birgə Türkiyəyə səfər etmişdi) daha problematik məsələ idi, amma onun ehtiyac duyduğu müləicəni Türkiyədə ala bilməyəcəyinə dəlalət edən sübut aşkar edilmədi. Bundan başqa, ərizəçi və arvadı İsveçrədə qanuni yaşasalar da, daimi məskunlaşma yeri hüququna malik deyildilər. Daha dəqiq desək, onların öz vətənlərində (onların azyaşlı oğlunun yaşadığı Türkiyədə) ailə həyatı sürmələrinin qarşısını alan heç bir maneə yox idi. Məhkəmə cənab Güllün ailə vəziyyətinin insani nöqtəyi-nəzərdən çətin olduğunu etiraf etsə də, bu qənaətə gəldi ki, İsveçrə hökuməti ərizəçinin ailə həyatına müdaxilə etməyib. Buna görə də 8-ci maddənin

pozuntusu baş verməyib. *Ahmut Niderlanda qarşı işdə (Ahmut v. The Netherlands)*²³⁰ Məhkəmə hesab etdi ki, atanın öz uşağını vətəninə internat məktəbinə qoyaraq vətəninə tərki etmək qərarına gəlməsi ondan xəbər verirdi ki, o, öz vətəninə uşağın tam himayə altında olacağını düşünərək bu addımı atıb, buna görə də Məhkəmə qərara aldı ki, milli hakimiyyət orqanlarının azyaşlı uşağa ölkədə yaşayış icazəsi verməkdən imtina etmələri 8-ci maddənin pozuntusuna səbəb olmayıb. *Gülün işi* üzrə qərardan beş il sonra Məhkəmə bu yanaşmanı yumşaltmış və vətəninə yaşayan ailə üzvləri ilə ərizəçinin qovuşmasına imkan yaratmaq öhdəliyini iştirakçı dövlətin üzərinə qoydu. *Sen Niderlanda qarşı işdə (Sen v. the Netherlands)* ərizəçilər qızlarına yaşadığı ölkədə yaşayış icazəsi verilməsi barədə vəsatətlərinin rədd edilməsindən və beləliklə onun ailə üzvləri ilə (valideynlərlə və iki digər uşaq) qovuşmasına maneə yaradılmasından şikayət etmişdilər. Məhkəmə razılaşdı ki, Niderlandın hakimiyyət orqanları qızın öz valideynləri ilə onların olduğu ölkədə birgə yaşamasına icazə verməkdən ibarət pozitiv öhdəlik daşıyırlar: baxmayaraq ki, şikayət ərizəsi təqdim edilərkən qız çox balaca idi, bütün həyatını Türkiyədə keçirmişdi və onu qohumlarının yaşadığı vətəninə bağlayan dil əlaqələri və mədəni əlaqələr güclü idi, ailənin Türkiyəyə qayıtması yolunda mühüm bir maneə vardı. Birinci iki ərizəçi Niderlandda ərlə arvad kimi uzun illər idi ki, qanuni yaşayış icazəsi alaraq yaşayırdılar və onların üç uşaqlarından ikisi artıq Niderlandda yaşayırdı və orada

məktəbə gedirdi. Buna görə də bu işdə ərizəçinin ailə üzvlərini qovuşdurmaq marağı dövlətin immiqrasiyaya nəzarət etmək marağından üstün hesab edildi.

Ailə üzvləri olan yetkinlik yaşına çatmış şəxslərlə uşaqların qovuşması məsələsinin araşdırıldığı işlərdə Avropa Məhkəməsi adətən həmin uşaqların yaşını, vətənlərindəki vəziyyəti və valideynlərindən nə dərəcədə asılı olmalarını nəzərə alır. *Tukuabo-Tekle Niderlanda qarşı işdə (Tuquabo-Tekle v. The Netherlands)* Məhkəmə qərara aldı ki, yaşadığı ölkədən kənarında ailə üzvlərinin qovuşmasının yolunda «qarşısı alınmaz maneə» mövcuddur, belə ki, ananın vətəninə qoyduğu uşağından əlavə, təyinat ölkəsində yaşayan və orada böyüyən ikinci uşağı da vardı. Bütövlükdə ailənin vətəndə məskunlaşmasının ikinci uşaq üçün çətinliklər yaradacağını nəzərə alaraq, Məhkəmə bu qənaətə gəldi ki, ailə üzvlərinin təyinat ölkəsində qovuşması ailə həyatı sürmələri üçün ən münasib qərar olar.

Qaçqın və ya beynəlxalq himayəyə ehtiyacı olan şəxs ailə üzvləri ilə qovuşmaq üçün müraciət etdiyi hallarda Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsi ərizəçilərin işinə «pozitiv, humanist və operativ şəkildə» baxılmasını və hüquq müdafiə vasitəsinin təmin edən qərəzsiz və müstəqil mexanizmin yaradılmasını tövsiyə edir.²³¹ Məhkəmənin rəyinə görə, sığınacaq almaq üçün müraciət etmiş şəxslərin ölkənin konkret bir regionunda məcburi qaydada yaşamasını nəzərdə tutan, iqtisadi səbəblərə görə ölkə daxilində qaçqınların bərabər qaydada yerləşdirilməsinə əsaslanan və

230 *Ahmut Niderlanda qarşı (Ahmut v. the Netherlands)*.

231 Nazirlər Komitəsinin R (99) 23 sayılı tövsiyəsi.

iki qaçqın arasında ailə əlaqələrinin mühafizəsinə əhəmiyyətli dərəcədə maneə yaradan sığınacaq proqramları 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş ailə həyatına hörmət hüququnu pozur.²³²

Ölkədə uzun müddət qanunsuz yaşayan şəxslərə yaşayış icazəsi verilməsinin şərtləri və onların vəziyyətinin tənzimlənməsi: 8-ci maddənin müddəaları belə hallara şamil olunurmu?

8-ci maddənin immiqrantlarını işlərinə tətbiqinin mümkünlüyünü araşdırarkən Məhkəmənin nəzərdən keçirdiyi sonuncu məsələlər ölkədə uzun müddət qanunsuz yaşayan şəxslərə yaşayış icazəsi verilməsinin şərtləri və onların vəziyyətinin tənzimlənməsi məsələləridir. 8-ci maddənin müddəalarının belə hallara şamil olunduğu barədə Məhkəmənin qərar çıxardığı ilk iş *Aristimunyo Mendisabal Fransaya qarşı işdir (Aristimuno Mendizabal v. France)*. Ərizəçi 1976-cı ildə Fransada qaçqın statusu almış İspaniya vətəndaşı idi. Sonradan vətəninə siyasi dəyişikliklər nəticəsində bu status ondan alındı. Bundan sonra ərizəçi müvəqqəti yaşayış icazələri almaqda davam etdi, onların müddəti bir neçə həftədən bir ilədək dəyişirdi. Məhkəmənin araşdırdığı 14 illik dövrdə ərizəçi yaşayış icazələrini 69 dəfə təzələməli olmuşdu. Sonda ona Avropa İttifaqı daxilində işləməsinə imkan yaradan xüsusi kart verildi. Ərizəçinin Məhkəməyə şikayəti nə ailə həyatı hüququnun pozulması

(onun ərinin ETA terror qrupunun üzvü olduğu iddia edilirdi və buna görə də əri İspaniyaya ekstradisiya olunmuşdu), nə də Fransada qalmaq hüququ barəsində idi. O, yaşayış icazəsinin verilməsinin şərtlərindən şikayət etmişdi. 1980 və 1990-cı illərdə bu şikayət böyük ehtimalla mahiyyətinə görə (*ratione materiae*) Məhkəmənin səlahiyyətinə aid olmadığı üçün rədd edilirdi. Lakin 2006-cı ildə Məhkəmə fərqli mövqə tutdu. Bu işdə Məhkəmə belə məsələlərə aid qərarlarının leytmotivini bir daha xatırladaraq qeyd etdi ki:

... dövlət orqanlarının təklif etdiyi həll variantı şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququnun real surətdə həyata keçirilməsinə imkan verirsə, o halda Konvensiyanın 8-ci maddəsi müvafiq şəxslərin konkret növ (müddətsiz, müvəqqəti və ya digər növ) yaşayış icazəsi almaq hüququnu təmin etmir.

Bununla belə, o, qərara aldı ki, bu şikayəti ərizəçinin uzun müddət narahat və qeyri-müəyyən vəziyyətdə olmasının ərizəçi üçün doğurduğu mənfi təsirlər və mühüm maddi və psixoloji nəticələr (məsələn, işləmək imkanlarının məhdud və qeyri-müəyyən olması, sosial və maliyyə çətinlikləri, kommersiya fəaliyyətinə başlamağın mümkünsüzlüyü) baxımından araşdırmağa dəyər. Bu qərarın əhəmiyyəti və mühüm nəticələr doğurması şübhəsizdir, baxmayaraq ki, Məhkəmə tərəflərin arqumentlərini mütənasiblik meyarı üzrə geniş şəkildə təhlil etmədi, çünki onun rəyinə görə, bu iş bu sahədə Fransanın hüquqi sistemində açıq-aydın nöqsanların olduğunu aşkara çıxarmışdı (ərizəçiyə işləmək imkanını yaradan xüsusi kartı verməkdən imtina edilməsi

232 Mengeşa Kimfe İsveçrəyə qarşı (*Mengsha Kimfe v. Switzerland*).

Avropa İttifaqı qanunvericiliyini pozmuşdu).

Lakin *Sisojeva Latviyaya qarşı işdə* (*Sisojeva v. Latvia*) Böyük Palata Latviyanın dövlət orqanlarının təklif etdiyi həll variantının, yəni ərizəçilərə mütəmadi təzələnen müvəqqəti yaşayış icazəsi vermək vasitəsilə onların vəziyyətinin tənzimlənməsinin yetərli olmadığı barədə ərizəçinin iddiasını rədd etdi.²³³

... Özlüyündə 8-ci maddə konkret növ yaşayış icazəsi almaq hüququnu təmin edən maddə kimi şərh oluna bilməz. Milli qanunvericilikdə müxtəlif icazə növləri nəzərdə tutulubsa, Məhkəmə konkret icazə növünün verilməsinin hüquqi və praktiki nəticələrini təhlil etməlidir. Əgər həmin icazə onun sahibinin olduğu ölkənin ərazisində yaşamasına və şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququnu maneəsiz həyata keçirməsinə imkan verirsə, belə icazənin verilməsi prinsipdə 8-ci maddənin tələblərinə cavab verən yetərli tədbir hesab olunur. Belə hallarda Məhkəmə müvafiq şəxsə bu və ya digər hüquqi statusun verilməli olub-olmadığını həll etmək səlahiyyətinə malik deyil, bu statusun seçilməsi yalnız milli hakimiyyət orqanlarının səlahiyyətinə aid məsələdir.

Ölkədə uzun müddət qanunsuz yaşayan şəxslərin vəziyyətinin tənzimlənməsi hüququnun təmin edilməsi ilə bağlı 8-ci maddənin potensialı *Rodrigues da Silva və Hoogkamer Niderlanda qarşı işdə* (*Rodrigues da Silva and Hoogkamer v. The Netherlands*) ön plana çıxdı. Bu iş qanunsuz immiqrasiyanın tipik nümunəsi

idi: birinci ərizəçi ölkəyə turist vizası ilə gəlmiş və vizanın müddəti ötsə də ölkədə qalmışdı. Sonra isə oğlu onun yanına gəlmişdi. Niderland vətəndaşı ilə münasibət yaratdıqdan sonra ərizəçi həmin şəxsdən qız uşağı dünyaya gətirmişdi. Atası tərəfindən övlad kimi tanınan qız Niderland vətəndaşlığı əldə etmişdi. Cütlüyün münasibətləri pisləşdikdən sonra uşaq üzərində qəyyumluq hüququ ekspertizanın rəyi əsasında ataya verilmişdi, rəydə deyilirdi ki, Niderlandı tərk etməsi və atasından və atasının valideynlərindən ayrılması uşaq üçün psixoloji zədə ola bilər. Birinci ərizəçi uşağın atası ilə münasibətdə olarkən faktiki olaraq vəziyyətinin tənzimlənməməsi məsələsinə səhlənkər yanaşmış və sonradan yaşayış icazəsi almaq üçün bütün müraciətləri rədd edilmiş və belə əsas gətirilmişdi ki, ölkədə qanunsuz işləyən ərizəçi vergiləri və sosial təminat ödənişlərini ödəməyib. Milli məhkəmələr hesab etdilər ki, ölkənin iqtisadi rifahının maraqları birinci ərizəçinin Niderlandda yaşamaq maraqlarını üstələyir. Ölkəni tərk etməsi barədə qərar qəbul edildiyinə baxmayaraq, birinci ərizəçi Niderlandda yaşamaqda və işləməkdə davam edir və uşağın atasının valideynləri ilə növbələşməklə uşağa qulluq edirdi. O, Strasburq Məhkəməsinə müraciət edərək iddia etdi ki, ona yaşayış icazəsinin verilməməsi, digər məsələlərlə yanaşı, onun qızından ayrılmasına səbəb olub və beləliklə 8-ci maddə pozulub. Məhkəmə qeyd etdi ki, ananın uşağa faktiki qulluq etməsi 8-ci maddənin onun vəziyyətinə şamil olunması üçün yetərlidir, belə ki, ailə anlayışı münasibətlərin formasından (uşaq üzərində qəyyumluq münasibətindən) daha çox, mahiyyətinə aid anlayışdır. İşin mahiyyətinə gəlinə, Məhkəmə bu qənaətdə

233 Ərizəçilər iddia etmişdilər ki, Sovet qoşunlarının Latviya ərazisindən çıxarılması barədə Rusiya-Latviya müqaviləsinə əsasən ölkədə qeyd-şərtsiz yaşamaq hüququna malikdirlər.

gəldi ki, ərizəçinin ölkədən çıxarılması onun və azyaşlı qızının (həmin vaxt qızın 3 yaşı vardı) ailə həyatı üçün olduqca arzuolunmaz nəticələr doğura bilər və şübhəsiz ki, anasının Niderlandda qalması uşağın maraqlarının ən yaxşı şəkildə təmin edilməsinə xidmət etmiş olar. Buna görə də Məhkəmə hesab etdi ki, qızı doğulduğu vaxt birinci ərizəçinin Niderlandda qanunsuz yaşadığına baxmayaraq, ölkənin iqtisadi rifahının maraqları birinci ərizəçinin 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş hüquqlarından üstün tutula bilməz. Bu qərarını əsaslandırarkən Məhkəmə əcnəbilərin ölkədən çıxarılması və deportasiyasına aid işlərdə ailənin qovuşması ilə əlaqədar olan və müəyyən qədər «Bultif meyarlarına» bənzər bəzi ümumi standartları müəyyənləşdirdi. Bu standartlar aşağıdakıların nəzərdən keçirilməsini özündə ehtiva edir:

- müvafiq şəxslər onlardan birinin immiqrant statusu səbəbindən onların yaşadıkları ölkədə ailə həyatının lap başlanğıcdan qeyri-müəyyən vəziyyətdə olduğunu bildikləri zaman onların ailə həyatı artıq mövcud idimi?

Əgər mövcud idisə, o halda:

- araşdırılan işdə elə müstəsna hallar varmı ki, ölkə vətəndaşı olmayan ailə üzvünün ölkədən çıxarılması həmin halların ucbatından 8-ci maddənin pozuntusunu təşkil etsin?

Məhkəmə xatırlatdı ki:

- qüvvədə olan hüquqi aktlara riayət etməyərək ölkədə qalan istənilən şəxs iştirakçı dövlətlərin hakimiyyət orqanlarını ona ölkədə yaşayış icazəsi vermələri üçün fakt qarşısında qoymuş olsa da bu cür icazənin verilməsi hüququna malik

deyil.

Amma bununla belə, Məhkəmə istisna halların da olduğunu etiraf etdi. Araşdırılan işdəki müxtəlif maraqları balanslaşdıraraq, Strasburq Məhkəməsinin hakimləri xüsusilə qeyd etdilər ki, uşaq anası tərəfindən, eləcə də atasının valideynləri tərəfindən böyüdülmə və onlara sıx tellərlə bağlıdır. Buna görə də anasının ölkədən çıxarılması onun uşaq ilə muntəzəm təmasda olmasını mümkün edəcək, bu isə ciddi problemdir. Ölkədən çıxarılmasının ərizəçinin ailəsi üçün səbəb ola biləcəyi arzuolunmaz nəticələri hərtərəfli nəzərdən keçirərək, Məhkəmə yekdilliklə qərara aldı ki, ananın Niderlandda qalması uşağın maraqlarına uyğundur və bu maraqlar milli orqanların üstün tutduqları amilləri açıq-aydın üstələyir.

8-ci maddə ilə «Beynəlxalq uşaq oğurluğunun mülki-hüquqi aspektləri haqqında» Haaqa Konvensiyası arasında qarşılıqlı əlaqə

Uşaqların adətən valideynlərindən biri tərəfindən ölkədən çıxarılması və sonradan ölkəyə qaytarılmaması, eləcə də onların beynəlxalq sərhəd zonalarında saxlanması qloballaşma meyillərinin narahatlıq doğuran bir aspektidir və belə hallar şikayət ərizələrində tez-tez Məhkəmənin diqqətinə çatdırılır. Avropa Şurasının üzvü olan dövlətlərin çoxu həm də «Beynəlxalq uşaq oğurluğunun mülki-hüquqi aspektləri haqqında» Haaqa Konvensiyasının (bundan sonra «Haaqa Konvensiyası» adlandırılacaq) iştirakçısı olduğu üçün

ərizəçilər getdikcə Məhkəməyə daha çox müraciət edirlər ki, Avropa Konvensiyasının iştirakçısı olan dövlətlərin Haaqa Konvensiyası üzrə öhdəliklərini yerinə yetirməyə yönələn hər hansı hərəkətlərinin və (və ya) hərəkətsizliyinin Avropa Konvensiyasına uyğunluğu məsələsini araşdırsın. Haaqa Konvensiyasında əsas etibarlı ilə prosessual normalar əks olunub və o, uşaq üzərində qəyyumluq məsələsinin substantiv (maddi-hüquqi) aspektlərini tənzimləmək məqsədi daşımır. Onun əsas məqsədi uşaqların qanunsuz olaraq xaricə aparılması və geri qaytarılmaması ilə mübarizə aparmaqdan, qanunsuz olaraq sərhəd zonalarında saxlanılan və ya ölkədən çıxarılan uşaqların dərhal geri qaytarılmasını təmin etməkdən, status-kvonu bərpa etməkdən və Haaqa Konvensiyasının iştirakçısı olan bütün dövlətlərdə uşaq üzərində qəyyumluq və uşaqla görüşmək hüquqlarının tam həyata keçirilməsini təmin etməkdən ibarətdir. Uşaq alverinin qarşısını almaqla Konvensiya həm də valideynlərin belə hallardan çəkindirilməsinə xidmət edir. Strasburq orqanları Haaqa Konvensiyasının tətbiqi ilə bağlı yurisdiksiyaya malik olmasalar da, həqiqət bundan ibarətdir ki, Konvensiya orqanları Haaqa Konvensiyasına uyğun olaraq qəbul edilmiş qərarların İnsan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyasına uyğun olub-olmadığı barədə rəylərini ifadə edə bilirlər. Bir çox hallarda şikayətlər valideynlərdən biri tərəfindən uşaq oğurlandıqdan sonra ölkə daxilində qəbul edilmiş qərarların və görülmüş tədbirlərin 8-ci maddəyə uyğunluğu barəsində olur. Uşaq üzərində qəyyumluq məsələsi ilə bağlı Avropa səviyyəsində konsensusun olmaması onunla nəticələnib ki, adətən belə halları

araşdıran dövlətlərə geniş qiymətləndirmə sərbəstliyi verilir. Lakin belə hallarda qiymətləndirmə sərbəstliyinin hüdudları vəziyyətin ciddiliyindən və müvafiq maraqların nə dərəcədə əhəmiyyət kəsb etməsindən asılıdır: belə görünür ki, uşaqla görüşmək hüququna və ya ailə həyatının mühafizəsinə yönələn digər hüquqi təminatlarla aid məsələlərin həllinə nisbətən uşağın dövlət himayəsinə verilməsinin zəruriliyi məsələsinin həllində qiymətləndirmə sərbəstliyinin hüdudları daha genişdir.

1980-ci ildən ləğv edildiyi günə qədər Komissiya Haaqa Konvensiyası ilə əlaqədar olan cəmi altı işi araşdırıb. Komissiya tərəfindən araşdırılmış bu cür işlərin sayının az olması belə işlərin həllindəki tendensiyanı müəyyənləşdirməyə imkan vermirdi. Həmin dövrün presedent hüququndan belə görünür ki, Komissiya belə halları şərh edərkən dövlətlərin qiymətləndirmə sərbəstliyinin hüdudlarının geniş olduğunu qərara alıb və altı halın heç birində Konvensiyanın pozuntusunu müəyyən etməyib. Komissiyanın ləğvindən sonra funksiyaları genişlənmiş Məhkəmə isə, əksinə, belə hallarda çoxlu sayda pozuntuların baş verdiyini müəyyən edən qərarlar çıxarmaqla 1980-ci il tarixli Haaqa Konvensiyası ilə əlaqədar dinamik presedent hüququnun yaranmasına öz töhfəsini verib. Bu qərarlar əsasən uşağın ölkəyə qaytarılması və uşaq üzərində qəyyumluq məsələlərinə və uşaqla görüşmək hüququna aid idi. *İqnatsolo-Zenide Rumuniyaya qarşı işdə (Ignaccolo-Zenide v. Romania)* Məhkəmə izah etdi ki, Konvensiyanın 8-ci

maddəsi 1980-ci il tarixli Haaqa Konvensiyasının müddəaları nəzərə alınmaqla şərh olunmalıdır (əgər müvafiq dövlət bu Konvensiyayı ratifikasiya edibsə)²³⁴ və bu qərarın ardınca *Biançi İsveçrəyə qarşı işdə (Bianchi v. Switzerland)* Məhkəmə İsveçrə hökuməti tərəfindən 8-ci maddənin pozulduğu qənaətinə gəldi, çünki azyaşlı uşaq anası tərəfindən oğurlandıqdan və beləliklə atası ilə qovuşmaq imkanından məhrum olduqdan sonra hökumət Haaqa Konvensiyasının məqsəd və vəzifələrinin həyata keçirilməsi üçün adekvat tədbirlər görməmişdi. *Monori Macarıstana və Rumıniyaya qarşı işdə (Monory v. Hungary and Romania)* Məhkəmə daha da irəliyə gedərək, Haaqa Konvensiyasının milli səviyyədə tətbiqi məsələsinə müdaxilə etdi və dövlət orqanlarının pozuntuya yol verdiklərini qərara aldı. Haaqa Konvensiyasına Məhkəmə tərəfindən mühüm əhəmiyyət verilməsi özünü onda büruzə verir ki, hətta Haaqa Konvensiyasının müddəalarına milli qanunvericilikdə istinad edilmədikdə belə, Məhkəmə öz qərarlarında həmin müddəaları rəhbər tutur.²³⁵

Son vaxtlar Məhkəmə bir çox işlərdə fürsətdən istifadə edərək həm uşaq oğurluğu, həm də sərhədlərarası təmaslarla bağlı 8-ci maddədən irəli gələn pozitiv öhdəlikləri vurğulayıb. Bir sıra işlərdə dövlətlər Haaqa Konvensiyası əsasında uşağın ölkəyə qaytarılması barədə qəbul edilmiş qərarların icrasına şərait yaratmaq üçün zəruri tədbirlər görmədikləri və ya həmin qərarları operativ şəkildə icra etmədikləri üçün Məhkəmə 8-ci

maddənin pozuntusunun baş verdiyini qərara alıb. Uşağın ölkəyə qaytarılmasına yönələn tədbirlərin, o cümlədən icrası məcburi olan tədbirlərin valideynlərin ailə həyatına hörmət hüququna müdaxilə təşkil etdiyi barədə sonuncuların şikayətləri isə, əksinə, uşağın maraqlarının ən yaxşı şəkildə təmin edilməsi prinsipinə (bu, Strasburq Məhkəməsinin presedent hüququnda qəti şəkildə bərqərar olmuş prinsipdir) zidd hesab edilərkən rədd edilib.²³⁶ Məhkəmə öz araşdırmalarında bu sahədəki təcrübəsinə istinad edərək prosessual aspektlərə, məsələn, dövlət orqanlarının işin araşdırılması üçün nə dərəcədə səy göstərmələrinə, maraqlarını müdafiə etmək müvafiq şəxslərə nə dərəcədə imkan yaradılmasına, prosedurların ədalətliliyinə, ailə həyatına hörmət hüququna müdaxilələri əsaslandırmaq üçün yetərli və əsaslı səbəblərin göstərilməsinə xüsusi diqqət yetirir. Məhkəmə yalnız nadir hallarda milli hakimiyyət orqanlarının işin mahiyyəti üzrə qəbul etdikləri qərarları birbaşa tənqid edib.²³⁷

Bu məsələ ilə bağlı mühüm qərar *Noylinger və Şuruk İsveçrəyə qarşı işdə (Neulinger and Shuruk v. Switzerland)* Böyük Palatanın çıxardığı qərardır. Bu işdə Məhkəmə uşağın maraqlarının ən yaxşı

236 Hokkanen Finlandiyaya qarşı (*Hokkanen v. Finland*); Pini, Bertani, Manera və Atripaldi Rumıniyaya qarşı (*Pini and Bertani and Manera and Atripaldi v. Romania*); Voletski Çexiya Respublikasına qarşı (*Voletski v. the Czech Republic*); Bove İtaliyaya qarşı (*Bove v. Italy*). Bu işlərdə 8-ci maddənin pozuntusunun müəyyən edilməsinin səbəbi ondan ibarət idi ki, daxili qanunvericilikdə nöqsanlar vardı və ya milli hakimiyyət orqanları 25 oktyabr 1980-ci il tarixli Haaqa Konvensiyasında nəzərdə tutulmuş mexanizmlərdən istifadə etməmişdilər.

237 Haaze Almaniyaya qarşı (*Haase v. Germany*).

234 Bayrami Albaniyaya qarşı (*Bajrami v. Albania*).

235 İglesias Gil və A.U.I. İspaniyaya qarşı (*Iglesias Gil and A.U.I. v. Spain*).

şəkildə təmin edilməsi prinsipinin təfsilatlı və əhatəli anlayışını verib. İş ana və onun azyaşlı oğlu tərəfindən qaldırılıb, oğlan İsraildə anadan olub və 2 yaşında ikən anası tərəfindən qanunsuz olaraq başqa ölkəyə aparılıb. Onlar İsveçrəyə getdikdən sonra uşağın atası onun geri qaytarılmasına nail olmağa çalışıb, amma anası iddia edib ki, onun özü İsrailə qayıda bilməz, çünki uşağı qaçırdığına görə cinayət təqibinə məruz qala və məhkum edilə bilər. Beləliklə, uşaq qayıtmalı olsaydı, tək qayıtmalı olacaqdı. O, atasını iki il ərzində görmədiyinə görə və atasının davranışı, yumşaq desək, mübahisəli olduğuna görə, geri qaytarılması uşağın üstün maraqlarına zidd olardı. Sonda Federal Məhkəmə əvvəlki qərarları ləğv edərək doqquz gün ərzində uşağın geri qaytarılması barədə qərar çıxardı. Bu qərarı qəbul edərkən Federal Məhkəmə hesab etdi ki, Haaqa Konvensiyasında nəzərdə tutulan, uşağın geri qaytarılmasına imkan verməyən istisna hallar dar şəkildə şərh olunmalıdır, ana isə üzərinə düşən sübut etmə vəzifəsini yerinə yetirməyib, belə ki, cinayət təqibinə məruz qalacağı barədə və İsraildə yaşaması üçün vəsaitə malik olmadığı haqqında iddialarını sübuta yetirməyib. 2009-cu ilin yanvarında Məhkəmənin Palatası qərar çıxararaq 3 səsə qarşı 4 səsle müəyyən etdi ki, 8-ci maddə pozulmayıb. İş icraatına qəbul etmiş Böyük Palata 2010-cu ilin iyulunda Palatanın qərarını ləğv etdi. Böyük Palata birbaşa işin faktlarını araşdırdı və son nəticədə oğlanın İsrailə qaytarılmasının qarşısını aldı. Bu işdə zaman həlledici amil idi. Deportasiya qərarlarına aid işlərdə olduğu kimi, Məhkəmə birdəfəlik yanaşma nümayiş etdirərək qərar çıxardığı dövrdə ərizəçinin vəziyyətini və maraqlarını

nəzərə aldı. O, öz qərarını Federal Məhkəmənin qərarından 3 il sonra və oğlanın qanunsuz olaraq ölkədən çıxarılmasından 5 il sonra qəbul etdi.

Məhkəmə uşaqların valideynlər tərəfindən oğurlanması ilə bağlı işlərdə müəyyən zamanın keçməsinin işin həllinə mənfi təsir göstərdiyini və bunun nəticələrinin sonradan aradan qaldırılmasının mümkün olmadığını nəzərə alaraq, işin operativ şəkildə və lazım səy göstərməklə araşdırılması barədə Haaqa Konvensiyasının tələblərini faktiki olaraq 8-ci maddəyə aid presedent hüququnun prinsipləri sırasına daxil etdi.²³⁸ Lakin *Noylinger və Şurukun işində* İsveçrənin və ya İsrailin dövlət orqanlarının işi araşdırmaq üçün yetərincə səy göstərmədiklərinə dəlalət edən heç bir əlamət yox idi. Faktiki olaraq, sərf edilmiş müddətin çoxu işin Strasburqda Palatanın və Böyük Palatanın icraatında olduğu dövrə təsadüf edirdi. Məhkəmə hesab etdi ki, bunun nəticələrindən doğan ziyanı ərizəçilərin çəkməsi ədalətsizlik olar, çünki mövcud vəziyyət əslində onların təqsiri ucbatından yaranmayıb. Uşağın maraqlarının üstün tutulmalı olduğunu nəzərə alaraq, Böyük Palata oğlanın hazırkı vəziyyətini və geri qaytarılacağı təqdirdə nəticənin necə olacağını nəzərə aldı. Digər tərəfdən, uşağın anasız geri qaytarılması və İsraildə qeyri-müəyyən ailə mühitinə düşməsi, çətin ki, onun maraqlarına xidmət etmiş olardı. Böyük Palata 1 səsə qarşı

238 *Silvester Avstriyaya qarşı (Silvester v. Austria)*. Mayre Portuqaliyaya qarşı (*Maire v. Portugal*) işdə Məhkəmə daha da irəliyə gedərək bildirdi ki, altı həftəlik müddət ərzində tədbir görülməməsi yubanmanın səbəbləri barədə izahat istəmək üçün əsas təşkil edə bilər.

16 səsle qərara aldı ki, uşağın İsrailə qaytarılması onun üstün maraqlarına uyğun deyil, belə ki, Federal Məhkəmənin qərarı icra ediləcəyi təqdirdə Konvensiyanın 8-ci maddəsi pozulmuş olacaq. Məhkəmə həmçinin vurğuladı ki, belə hallarda milli məhkəmələr uşağın öz ölkəsinə qaytarılması barədə müraciəti araşdırarkən bütövlükdə ailənin vəziyyətini və xüsusən faktiki, emosional, psixoloji, maddi və tibbi xarakterli bir sıra amilləri dərinləndirərək araşdırmalı və hər bir şəxsin müvafiq maraqlarını ağılabatan şəkildə qiymətləndirməli və oğurlanmış uşaq üçün məsələnin ən yaxşı həlli variantını müəyyənləşdirməlidirlər. *Noylinger və Şurukun işində* olduğu kimi Məhkəmə *Raban Rumuniyaya qarşı işdə (Raban v. Romania)*²³⁹ də pozuntu aşkar etməyərək bu qənaətə gəldi ki, milli məhkəmə düzgün qərar qəbul edərək uşağın öz anasının ölkəsindəki yeni mühitə uğurla uyğunlaşmasının mümkünlüyü məsələsini hərtərəfli araşdırıb.

---

239 İşin Böyük Palataya verilməsi barədə ərizəçinin vəsatəti iki dövlət (Almaniya və Birləşmiş Krallıq) tərəfindən dəstəklənsə də Məhkəmə tərəfindən rədd edildi (Almaniya və Birləşmiş Krallıq hökumətlərinin rəyinə görə, bu işdə Haaqa Konvensiyasına zidd olan pozitiv öhdəliklərlə bağlı mühüm məsələlər yer alıb).

İşlərin siyahısı

İşlərin adlarından sonra qərarların və ya müvafiq hallarda qəraradların tarixləri göstərilib. Mətnə eyni iş üzrə həm qərar, həm də qərarad əks olunubsa, onların hər birinin tarixi qeyd edilib. Ulduzla işarələnmiş işlər o deməkdir ki, bu kitab yazılarkən həmin işlər üzrə qərarlar hələ qüvvəyə minməmişdi. Əlavə məlumat üçün HUDOC on-layn məlumat bazasına müraciət edin: <http://hudoc.echr.coe.int/>

A

A, B, and C v. Ireland (GC) (A, B, və C İrlandiyaya qarşı), (Böyük Palata), 16 dekabr 2010-cu il **23, 56**

A. v. Croatia (A Xorvatiyaya qarşı), 14 oktyabr 2010-cu il **39, 82**
A.A. v. the United Kingdom (A.A. Birləşmiş Krallığa qarşı), 20 sentyabr 2011-ci il* **39**

A.W. Khan v. the United Kingdom (A.W. Xan Birləşmiş Krallığa qarşı), 12 yanvar 2010-cu il **95**

Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. the United Kingdom (Əbdüləziz, Kabales və Balkandali Birləşmiş Krallığa qarşı), 28 may 1985-ci il **51, 98**

ADT v. the United Kingdom (ADT Birləşmiş Krallığa qarşı), 31 iyul 2000-ci il **49**

Ahmut v. the Netherlands (Ahmut Niderlanda qarşı), 28 noyabr 1996-cı il **100**

Albanese, Vitiello and Campagnano v. Italy (Albaneze, Vitiello və Kampanyano İtaliyaya qarşı), 23 mart 2006-cı il **39**
Aliev v. Ukraine (Əliyev Ukraynaya qarşı), 29 aprel 2003-cü il **54**
Amman v. Switzerland (Amman İsveçrəyə qarşı), 16 fevral 2000-ci il **21**

Anayo v. Germany (Anayo Almaniyaya qarşı), 21 dekabr 2010-cu il **25**
Andreou Papi v. Turkey (Andreu Papi Türkiyəyə qarşı) (qərarad), 26 sentyabr 2002-ci il **35**

Aristimuño Mendizabal v. France (Aristimuno Mendisabal Fransaya qarşı), 17 yanvar 2006-cı il **101**

Association 21 December 1989 and others v. Romania ("21 dekabr 1989-cu il" assosiasiyası və başqaları Rumıniyaya qarşı), 24 may 2011-ci il **20**

Association for European Integration and Human Rights and Ekimdzhev v. Bulgaria ("Avropaya inteqrasiya və insan hüquqları uğrunda assosiasiya" və Ekimciyev Bolqarıstana qarşı), 28 iyun 2007-ci il **45**

B

B. v. France (B. Fransaya qarşı), 25 mart 1992-ci il **18, 71**
B.C. v. Switzerland (B.C. İsveçrəyə qarşı) (qərarad), 27 noyabr 1995-ci il **36**

Babylonová v. Slovakia (Babilonova Slovakiyaya qarşı), 20 iyun 2006-cı il **39**

Backlung v. Finland (Baklung Finlandiyaya qarşı), 6 iyul 2010-cu il **109**

Bajrami v. Albania (Bayrami Albaniyaya qarşı),

12 dekabr 2006-cı il **105**

Beard v. the United Kingdom (GC) (Berd Birləşmiş Krallığa qarşı) (Böyük Palata), 18 yanvar 2001-ci il **9**

Beldjoudi v. France (Belcudi Fransaya qarşı), 26 mart 1992-ci il **95**

Benhebba v. France (Benhebba Fransaya qarşı), 10 iyul 2003-cü il **97**

Bensaid v. the United Kingdom (Bensəid Birləşmiş Krallığa qarşı) (qərardad), 25 yanvar 2000-ci il **109**

Berrehab v. the Netherlands (Berrehab Niderlanda qarşı), 21 iyun 1988-ci il **31, 33, 48**

Behacqua and S. v. Bulgaria (Bevakva və S. Bolqarıstana qarşı), 12 iyun 2008-ci il **82**

Bianchi v. Switzerland (Byançi İsveçrəyə qarşı), 22 iyun 2006-cı il **105**

Bigaeva v. Greece (Biqayeva Yunanıstana qarşı), 28 may 2009-cu il **13**

Boso v. Italy (Boso İtaliyaya qarşı) (qərardad), 5 sentyabr 2002-ci il **24**

Botta v. Italy (Botta İtaliyaya qarşı), 24 fevral 1998-ci il **15**

Boughanemi v. France (Buqhanemi Fransaya qarşı), 24 aprel 1996-cı il **30, 32, 33**

Boultif v. Switzerland (Bultif İsveçrəyə qarşı), 2 avqust 2001-ci il **93**

Bove v. Italy (Bove İtaliyaya qarşı), 30 iyun 2005-ci il **81, 105**

Boyle v. the United Kingdom (Boyl Birləşmiş Krallığa qarşı), 9 fevral 1993-cü il **30**

Brândușe v. Romania (Brandușe Rumıniyaya qarşı), 7 aprel 2009-cu il **39, 76**

Bruggeman and Scheuten v. Germany (Brüggeman and Şoyten Almaniyaya qarşı) (qərardad), 19 may 1976-cı il **17, 23**

Buckley v. the United Kingdom (Bakli Birləşmiş Krallığa qarşı), 26 avqust 1996-cı il **34, 35, 38, 48, 88**

Burghartz v. Switzerland (Burqharts İsveçrəyə qarşı), 22 fevral 1994-cü il **18**

Bykov v. Russia (GC) (Bıkov Rusiyaya qarşı) (Böyük Palata), 10 mart 2009-cu il **38**

C

C.G. and others v. Bulgaria (C.G. və başqaları Bolqarıstana qarşı), 24 aprel 2008-ci il **93**

Camenzind v. Switzerland (Kamenzind İsveçrəyə qarşı), 27 fevral 1985-ci il **36**

Campbell and Fell v. the United Kingdom (Kempbell və Fell Birləşmiş Krallığa qarşı), 28 iyun 1984-cü il **38**

Chapman v. the United Kingdom (GC) (Çepmen Birləşmiş Krallığa qarşı) (Böyük Palata), 18 yanvar 2001-ci il **9, 19, 34, 84**

Chappell v. the United Kingdom (Çappell Birləşmiş Krallığa qarşı), 30 mart 1989-cu il **38, 50**

Chave nee Jullien v. France (Çave nee Jülyen Fransaya qarşı) (qərardad), 9 iyul 1991-ci il **20**

Chelu v. Romania (Çelu Rumıniyaya qarşı), 12 yanvar 2010-cu il **34**

Christie v. the United Kingdom (Kristi Birləşmiş Krallığa qarşı) (qərardad), 27 iyun 1994-cü il **35**

Ciubotaru v. Moldova (Çebotaru Moldovaya qarşı), 27 aprel 2010-cu il **18**

Codarcea v. Romania (Kodarsea Rumıniyaya qarşı), 2 iyun 2009-cu il **39, 69**

Copland v. the United Kingdom (Kopland Birləşmiş Krallığa qarşı), 3 aprel 2007-ci il **23, 36**

Costello-Roberts v. the United Kingdom (Kostello-Roberts Birləşmiş Krallığa qarşı), 25 mart 1993-cü il **12, 27**

Coster v. the United Kingdom (GC) (Koster Birləşmiş Krallığa qarşı) (Böyük Palata), 18 yanvar 2001-ci il **9**

Cotlet v. Romania (Koylet Rumıniyaya qarşı), 3 iyun 2003-cü il **86**

Craxi v. Italy (no. 2) (Kraksi İtaliyaya qarşı (№ 2), 17 iyul 2003-cü il **54**

Cruz-Varas v. Sweden (Kruz-Varas İsveçrəyə qarşı), 20 mart 1991-ci il **91, 93**

Cyprus v. Turkey (GC) (Kıpr Türkiyəyə qarşı) (Böyük Palata), 10 may 2001-ci il **79**

D

Dadouch v. Malta (Daduk Maltaya qarşı), 20 iyul 2010-cu il **13**

Dankevich v. Ukraine (Dankeviç Ukraynaya qarşı), 29 aprel 2003-cü il **54**

Deés v. Hungary (Dees Macarıstana qarşı), 9 noyabr 2010-cu il **85**

Demades v. Turkey (Demades Türkiyəyə qarşı) (qərar), 24 avqust 1999-cu il **34**

Demopoulos and others v. Turkey (GC) (Demopulos və başqaları Türkiyəyə qarşı) (Böyük Palata), 1 mart 2010-cu il **35**

Dickson v. the United Kingdom (Dikson Birləşmiş Krallığa qarşı), 18 aprel 2006-cı il **53**

Doorson v. the Netherlands (Doorson Niderlanda qarşı), 26 mart 1996-cı il **54**

Dubetska and others v. Ukraine (Dubetska və başqaları Ukraynaya qarşı), 10 fevral 2011-ci il **78**

Dudgeon v. the United Kingdom (Dadcen Birləşmiş Krallığa qarşı), 22 oktyabr 1981-ci il **17, 49, 65**

E

E.B. Fransaya qarşı (E.B. v. France), 22 yanvar 2008-ci il **10, 15**

E.S. and others v. Slovakia (E.S. və başqaları Slovakiyaya qarşı), 15 sentyabr 2009-cu il **82**

Ebcin v. Turkey (Ebcin Türkiyəyə qarşı), 1 fevral 2011-ci il **29**

Elli Poluhas Dödsbo v. Sweden (Elli Poluhas Doodzbo İsveçrəyə qarşı) (qərar), 2 sentyabr 2004-cü il, 17 yanvar 2006-cı il (qərar) **16, 52**

Enea v. Italy (GC) (Enea İtaliyaya qarşı) (Böyük Palata), 17 sentyabr 2009-cu il **43**

Erdem v. Germany (Erdem Almaniyaya qarşı), 5 iyul 2001-ci il **53**

Eriksson v. Sweden (Eriksson İsveçə qarşı), 22 iyun 1989-cu il **43**

Ernst and others v. Belgium (Ernst və başqaları Belçikaya qarşı), 15 iyul 2003-cü il **52**

Estate of Kresten Filtenborg Mortensen v. Denmark (Kresten Filtenborg Mortensenin əmlakının idarəçisi Danimarkaya qarşı) (qərar), 15 may 2006-cı il **14**

Evans v. the United Kingdom (GC) (Evans Birləşmiş Krallığa qarşı) (Böyük Palata), 10 aprel 2007-ci il **24, 52**

F

Fadeyeva Rusiyaya qarşı (Fadeyeva v. Russia), 9 iyun 2005-ci il **74, 89**

Florea v. Romania (Florea Rumıniyaya qarşı), 14 sentyabr 2010-cu il **27**

Foka v. Turkey (Foka Türkiyəyə qarşı), 24 iyun 2008-ci il **22**

Frérot v. France (Frerot Fransaya qarşı), 12 iyun 2007-ci il **36**

Frette v. France (Frette Fransaya qarşı) (qərar), 12 iyun 2001-ci il **15**

Friedl v. Austria (Fridl Avstriyaya qarşı), 26 yanvar 1995-ci il **54**
Friend and Contryside Alliance and others v. the United Kingdom (Frend və "Kantrisayd Ellayans" və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı) (qərar), 24 noyabr 2009-cu il **15, 34**
Funke v. France (Funke Fransaya qarşı), 25 noyabr 1993-cü il **38**

G

G. v. the Netherlands (G. Niderlanda qarşı), 8 fevral 1993-cü il **32**
G.C. v. Bulgaria (G.C. Bolqarıstana qarşı), 24 aprel 2008-ci il **47**
Gardel v. France (Jardel Fransaya qarşı), 17 dekabr 2009-cu il **62**
Gaskin v. the United Kingdom (Qaskin Birləşmiş Krallığa qarşı), 7 iyul 1989-cu il **72**
Genovese v. Malta (Cenoveze Maltaya qarşı), 11 oktyabr 2011-ci il* **13**
Georgi Nikolaishvili v. Georgia (Georgi Nikolaişvili Gürcüstana qarşı), 13 yanvar 2009-cu il **19**
Giacomelli v. Italy (Cakomelli İtaliyaya qarşı), 2 noyabr 2006-cı il **75**
Gillan and Quinton v. the United Kingdom (Cillan və Kvinton Birləşmiş Krallığa qarşı), 12 yanvar 2010-cu il **22, 46**
Gillow v. the United Kingdom (Qillou Birləşmiş Krallığa qarşı) (qərar), 9 dekabr 1992-ci il, 24 noyabr 1986-cı il (qərar) **34, 48**
Jirard Fransaya qarşı (Girard v. France), 30 iyun 2011-ci il **16**
Glass v. the United Kingdom (Qlass Birləşmiş Krallığa qarşı), 9 mart 2004-cü il **26**
Gnahore v. France (Qnaore Fransaya qarşı), 19 sentyabr 2000-ci il **56**
Goodwin v. the United Kingdom (GC) (Qudvin Birləşmiş Krallığa qarşı) (Böyük Palata), 11 iyul 2002-ci il **71**
Grant v. the United Kingdom (Qrant Birləşmiş Krallığa qarşı), 8 yanvar

2009-cu il **97**

Guerra and others v. Italy (GC) (Gerra və başqaları İtaliyaya qarşı) (Böyük Palata), 19 fevral 1998-ci il **10, 75**
Guillot v. France (Giyo Fransaya qarşı), 24 oktyabr 1996-cı il **18**
Gül v. Switzerland (Gül İsveçrəyə qarşı), 19 fevral 1996-cı il **98-100**
Gülmez v. Turkey (Gülmez Türkiyəyə qarşı), 20 may 2008-ci il **44**
Gurgenidze v. Georgia (Qurgenidze Gürcüstana qarşı), 17 oktyabr 2006-cı il **19**

H

Haas v. Switzerland (Haas İsveçrəyə qarşı), 20 yanvar 2011-ci il **9**
Haase v. Germany (Haaze Almaniyaya qarşı), 8 aprel 2004-cü il **105**
Hadri-Vionnet v. Switzerland (Adri-Vionne İsveçrəyə qarşı) (qərar), 2 may 2006-cı il **16**
Haiduová v. Slovakia (Hajduova Slovakiyaya qarşı), 30 noyabr 2010-cu il **83**
Halford v. the United Kingdom (Halford Birləşmiş Krallığa qarşı), 25 iyun 1997-ci il **36**
Handyside v. the United Kingdom (Həndisayd Birləşmiş Krallığa qarşı), 7 dekabr 1976-cı il **50-51**
Haralambie v. Romania (Haralambiye Rumıniyaya qarşı), 27 oktyabr 2009-cu il **21, 39**
Hartung v. France (Hartunq Fransaya qarşı) (qərar), 13 noyabr 2009-cu il **34**
Hatton and others v. the United Kingdom (GC) (Hatton və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı) (Böyük Palata), 8 iyul 2003-cü il **10, 49, 65, 84**

Haydarie and others v. the Netherlands (Haydariye və başqaları Niderlanda qarşı) (qərarad), 20 oktyabr 2005-ci il **98**
Hendriks v. the Netherlands (Hendriks Niderlanda qarşı), 8 mart 1982-ci il **33**
Hokkanen v. Finland (Hokkanen Finlandiyaya qarşı), 24 avqust 1994-cü il **105**

I, J

I. v. Finland (I. Finlandiyaya qarşı), 17 iyul 2008-ci il **39**
I. v. the United Kingdom (I. Birləşmiş Krallığa qarşı), 11 iyul 2002-ci il **71**
Iglesias Gil and A.U.I. v. Spain (İglesias Gil və A.U.I. İspaniyaya qarşı), 29 aprel 2003-cü il **105**
Ignaccolo-Zenide v. Romania (İqnatsolo-Zenide Rumuniyaya qarşı), 25 yanvar 2000-ci il **104**
Jäggi v. Switzerland (Caggi İsveçrəyə qarşı), 13 iyul 2006-cı il **25**
Jakupovic v. Austria (Yakupoviç Avstriyaya qarşı), 6 fevral 2003-cü il **96**
Jalloh v. Germany (GC) (Yallo Almaniyaya qarşı) (Böyük Palata), 11 iyul 2006-cı il **26-27**
Jane Smith v. the United Kingdom (GC) (Ceyn Smit Birləşmiş Krallığa qarşı) (Böyük Palata), 18 yanvar 2001-ci il **9**
Jankauskas v. Lithuania (Yankauskas Litvaya qarşı), 24 fevral 2005-ci il **53**
Janković v. Croatia (Yankoviç Xorvatiyaya qarşı), 5 mart 2009-cu il **69**
Johnston v. Ireland (Cohnston İrlandiyaya qarşı), 18 dekabr 1986-cı il **31**
Jolie and Lebrun v. Belgium (Coli və Lebrun Belçikaya qarşı), 14 may

1986-cı il **31**

K

K. and T. v. Finland (GC) (K. və T. Finlandiyaya qarşı) (Böyük Palata), 12 iyul 2001-ci il **80**
K.A. and A.D. v. Belgium (K.A. və A.D. Belçikaya qarşı) (qərarad), 15 sentyabr 2003-cü il **17**
K.A. v. Finland (K.A. Finlandiyaya qarşı), 14 yanvar 2003-cü il **81**
K.U. v. Finland (K.U. Finlandiyaya qarşı), 2 dekabr 2008-ci il **83**
Karashev v. Finland (Karashev Finlandiyaya qarşı) (qərarad), 12 yanvar 1999-cu il **13**
Kaushal v. Bulgaria (Kauşal Bolqarıstana qarşı), 2 sentyabr 2010-cu il **93**
Kaya v. Romania (Kaya Rumıniyaya qarşı), 12 oktyabr 2006-cı il **93**
Keegan v. Ireland (Kiçan İrlandiyaya qarşı), 26 may 1994-cü il **32**
Keegan v. the United Kingdom (Kiçan Birləşmiş Krallığa qarşı), 18 iyul 2006-cı il **49**
Kennedy v. the United Kingdom (Kennedi Birləşmiş Krallığa qarşı), 18 may 2008-ci il **40**
Kerkhoven and Hinke v. the Netherlands (Kerkhoven və Hinke Niderlanda qarşı), 19 may 1992-ci il **13**
Khokhlich v. Ukraine (Xoxliç Ukraynaya qarşı), 29 aprel 2003-cü il **54**
Klass v. Germany (Klass Almaniyaya qarşı), 22 sentyabr 1993-cü il **10, 35, 38, 40, 48, 59**
Kopp v. Switzerland (Kopp İsveçrəyə qarşı), 25 mart 1998-ci il **36**
Kruskovic v. Croatia (Kruşkoviç Xorvatiyaya qarşı), 21 iyun 2011-ci il **73**
Kutzner v. Germany (Kutsner Almaniyaya qarşı), 26 fevral 2002-ci il **56**

Kuznetsov v. Ukraine (Kuznetsov Ukraynaya qarşı), 29 aprel 2003-cü il **54**

Kyrtatos v. Greece (Kirtatos Yunanıstana qarşı), 22 may 2003-cü il **88-89**

L

L. v. Lithuania (L. Litvaya qarşı), 11 sentyabr 2007-ci il **71**
L.C.B. v. the United Kingdom (L.C.B. Birləşmiş Krallığa qarşı), 9 iyun 1998-ci il **76**

L.L. v. France (L.L. Fransaya qarşı), 10 oktyabr 2006-cı il **54**
Laskey, Jaggard and Brown v. the United Kingdom (Leski, Gaqqard və Braun Birləşmiş Krallığa qarşı) (qərardad), 18 yanvar 1995-ci il **17, 50**
Leander v. Sweden (Leander İsveçə qarşı), 26 mart 1987-ci il **20, 38, 48**

Lee v. the United Kingdom (GC) (Li Birləşmiş Krallığa qarşı) (Böyük Palata), 18 yanvar 2001-ci il **9**

Liberty and other organizations v. the United Kingdom ("Azadlıq" və digər təşkilatlar Birləşmiş Krallığa qarşı), 1 iyul 2008-ci il **45**
Liu and Liu v. Russia (Lyu və Lyu Rusiyaya qarşı), 6 dekabr 2007-ci il **47**

Loisidou v. Turkey (Loizidu Türkiyəyə qarşı), 18 dekabr 1996-cı il **35**
López Ostra v. Spain (Lopes Ostra İspaniyaya qarşı), 9 dekabr 1994-cü il **10, 27, 67, 75, 84**

Luordo v. Italy (Luordo İtaliyaya qarşı), 17 iyul 2003-cü il **51**
Lupsa v. Romania (Lupsa Rumıniyaya qarşı), 8 iyun 2006-cı il **93**

M

M. v. Switzerland (M. İsveçrəyə qarşı), 26 aprel 2011-ci il **39**
M.C. v. Bulgaria (M.C. Bolqarıstana qarşı), 4 dekabr 2003-cü il **27**
M.S. v. Sweden (M.S. İsveçə qarşı), 27 avqust 1997-ci il **21, 52**
Maire v. Portugal (Mayre Portuqaliyaya qarşı), 26 iyun 2003-cü il **106**
Malone v. the United Kingdom (Meloun Birləşmiş Krallığa qarşı), 2 avqust 1984-cü il **35, 40, 42**

Marckx v. Belgium (Marks Belçikaya qarşı), 13 iyun 1979-cu il **30-31, 68, 78**

Margareta and Roger Andersson v. Sweden (Margarita və Rocer İsveçə qarşı), 25 fevral 1992-ci il **33, 35, 50**

Maslov v. Austria (GC) (Maslov Avstriyaya qarşı) (Böyük Palata), 23 iyun 2008-ci il **96**

Matter v. Slovakia (Matter Slovakiyaya qarşı), 5 iyul 1999-cu il **26, 39**
McCann v. the United Kingdom (Makkann Birləşmiş Krallığa qarşı), 13 may 2008-ci il **34**

McGinley and Egan v. the United Kingdom (Makginli və İqan Birləşmiş Krallığa qarşı), 9 iyun 1998-ci il **75**

McKay-Kopecka v. Poland (Makkey-Kopetska Polşaya qarşı) (qərardad), 19 sentyabr 2006-cı il **34**

Mengesha Kimfe v. Switzerland (Mengeşa Kimfe İsveçrəyə qarşı), 29 iyul 2010-cu il **101**

Menteş and others v. Turkey (Menteş və başqaları Türkiyəyə qarşı) (qərardad), 9 yanvar 1995-ci il **34**

Merger and Gross v. France (Merger və Kross Fransaya qarşı), 22 dekabr 2004-cü il **31**

Messina (no. 2) v. Italy (Messina (№ 2) İtaliyaya qarşı), 28 sentyabr 2000-ci il **53**

Mianowski v. Poland (Mianovski Polşaya qarşı), 16 dekabr 2003-cü il **44**

Mikulić v. Croatia (Mikuliç Xorvatiyaya qarşı), 7 fevral 2002-ci il **25, 60**

Mileva and others v. Bulgaria (Mileva və başqaları Bolqarıstana qarşı), 25 noyabr 2010-cu il **90**

Mizzi v. Malta (Mitsi Maltaya qarşı), 12 yanvar 2006-cı il **60**

Moldovan and others v. Romania (no. 2) (Moldovan və başqaları Rumıniyaya qarşı (№ 2), 12 iyul 2005-ci il **34, 85**

Monory v. Romania and Hungary (Monori Rumıniyaya və Macarıstana qarşı), 5 aprel 2005-ci il **105**

Moreno Gómez v. Spain (Moreno Qomes İspaniyaya qarşı), 16 noyabr 2004-cü il **84, 89**

Moretti and Benedetti v. Italy (Moretti və Benedetti İtaliyaya qarşı), 27 aprel 2010-cu il **82**

Mosley v. the United Kingdom (Mosli Birləşmiş Krallığa qarşı), 10 may 2011-ci il **19**

Moustaquim v. Belgium (Müstəqim Belçikaya qarşı), 18 fevral 1991-ci il **41**

Murrey v. the United Kingdom (Mürrey Birləşmiş Krallığa qarşı), 28 oktyabr 1994-cü il **20, 38**

Musa and others v. Bulgaria (Musa və başqaları Bolqarıstana qarşı), 11 yanvar 2007-ci il **93**

Muscio v. Italy (Mussio İtaliyaya qarşı) (qərardad), 13 noyabr 2007-ci il **36**

Mustafa and Armağan Akin v. Turkey (Mustafa və Armağan Akın Türkiyəyə qarşı), 6 aprel 2010-cu il **80**

N

Narinen v. Finland (Narinen Finlandiyaya qarşı), 1 iyun 2004-cü il **35**
Nazarenko v. Ukraine (Nazarenko Ukraynaya qarşı), 29 aprel 2003-cü il **54**

Negrepointis-Giannisis v. Greece (Neqrepointis-Cannis Yunanıstana qarşı), 3 may 2011-ci il **61**

Neulinger and Shuruk v. Switzerland (Noylinger və Şuruk İsveçrəyə qarşı) (Böyük Palata), 6 iyul 2010-cu il **105**

Niedbala v. Poland (Nidbala Polşaya qarşı), 4 iyul 2000-ci il **44**
Niemetz v. Germany (Nimits Almaniyaya qarşı), 16 dekabr 1992-ci il **115**

Nnyanzi v. the United Kingdom (Nnyanzi Birləşmiş Krallığa qarşı), 8 aprel 2008-ci il **47**

Norris v. Ireland (Norris İrlandiyaya qarşı), 26 oktyabr 1988-ci il **38, 40**

Novoseletskiy v. Ukraine (Novoseletski Ukraynaya qarşı), 22 fevral 2005-ci il **84**

Nunez v. Norway (Nunes Norveçə qarşı), 28 iyun 2011-ci il **97**

O

Obst v. Germany (Obst Almaniyaya qarşı), 23 sentyabr 2010-cu il **63-64**

Odievre v. France (GC) (Odyevr Fransaya qarşı) (Böyük Palata), 13 fevral 2003-cü il **60**

Olsson v. Sweden (Olsson İsveçə qarşı), 24 mart 1988-ci il **30, 38, 43, 56, 78**

Omojudi v. the United Kingdom (Omocudi Birləşmiş Krallığa qarşı),

24 noyabr 2009-cu il **94**

Öneryıldız v. Turkey (Öneryıldız Türkiyəyə qarşı), 30 noyabr 2004-cü il **75**

Onur v. the United Kingdom (Onur Birləşmiş Krallığa qarşı), 17 fevral 2009-cu il **94**

Özpinar v. Turkey (Özpinar Türkiyəyə qarşı), 19 oktyabr 2010-cu il **39, 63-65**

P, Q, R

P.G. və J.H. Birləşmiş Krallığa qarşı (P.G. and J.H. v. the United Kingdom), 25 sentyabr 2001-ci il **22, 35, 45**

Panullo and Forte v. France (Panullo və Forte Fransaya qarşı), 30 oktyabr 2001-ci il **16**

Pawlik v. Poland (Pawlik Polşaya qarşı), 19 iyun 2007-ci il **81**

Peck v. the United Kingdom (Pek Birləşmiş Krallığa qarşı), 28 yanvar 2003-cü il **21, 54**

Peev v. Bulgaria (Peyev Bolqarıstana qarşı), 26 iyul 2007-ci il **23**

Petrina v. Romania (Petrina Rumıniyaya qarşı), 14 oktyabr 2008-ci il **20, 54**

Pfeifer v. Austria (Pfyfer Avstriyaya qarşı), 15 noyabr 2007-ci il **20**

Phinikaridou v. Cyprus (Finikaridu Kıprə qarşı), 20 dekabr 2007-ci il **79**

Pini and Bertani and Manera and Atripaldi v. Romania (Pini, Bertani, Manera və Atripaldi Rumıniyaya qarşı), 22 iyun 2004-cü il **105**

Pla and Puncernau v. Andorra (Pla və Pünserneau Andorraya qarşı), 13 iyul 2004-cü il **31**

Ploski v. Poland (Ploski Polşaya qarşı), 12 noyabr 2002-ci il **53**

Poltoratskiy v. Ukraine (Poltoratski Ukraynaya qarşı), 28 aprel 2003-cü il **54**

Powell and Rayner v. the United Kingdom (Pauell və Rayner Birləşmiş Krallığa qarşı), 21 fevral 1990-cı il **10, 66**

Pretty v. the United Kingdom (Pritti Birləşmiş Krallığa qarşı), 29 aprel 2002-ci il **16-17**

Prokopovich v. Russia (Prokopoviç Rusiyaya qarşı) (qərardad), 8 yanvar 2004-cü il **34-35**

R. v. Finland (R. Finlandiyaya qarşı), 30 may 2006-cı il **81**

R.R. v. Poland (R.R. Polşaya qarşı), 26 may 2011-ci il **24**

Raban v. Romania (Raban Rumıniyaya qarşı), 26 oktyabr 2010-cu il **107**

Rainys and Gasparavicius v. Lithuania (Raynis və Qasparaviçus Litvaya qarşı) (qərardad), 22 yanvar 2004-cü il **13**

Raninen v. Finland (Raninen Finlandiyaya qarşı), 16 dekabr 1997-ci il **27**

Rasmussen v. Denmark (Rasmussen Danimarkaya qarşı), 28 noyabr 1984-cü il **25, 51**

Rees v. the United Kingdom (Riz Birləşmiş Krallığa qarşı), 17 oktyabr 1986-cı il **51, 70**

Refah Partisi (the Welfare Party) v. Turkey (Rifah Partiyası Türkiyəyə qarşı), 13 fevral 2003-cü il **50**

Reigato Ramos v. Portugal (Reyqato Ramos Portuqaliyaya qarşı), 22 noyabr 2005-ci il **81**

Reklos and Davourlis v. Greece (Reklos və Davurlis Yunanıstana qarşı), 15 yanvar 2009-cu il **19, 39**

Roche v. the United Kingdom (GC) (Roşe Birləşmiş

Krallığa qarşı) (Böyük Palata), 19 oktyabr 2005-ci il **41, 76**
Rodrigues da Silva and Hoogkamer v. the Netherlands (Rodrigues da Silva və Hooqkamer Niderlanda qarşı), 31 yanvar 2006-cı il **102**
Rotaru v. Romania (GC) (Rotaru Ruminiyaya qarşı) (Böyük Palata), 4 may 2000-ci il **20**

S

S. və Marper Birləşmiş Krallığa qarşı (S. and Marper v. the United Kingdom) (Böyük Palata), 4 dekabr 2008-ci il **49, 52, 62**

S.H. and others v. Austria (S.H. və başqaları Avstriyaya qarşı) (Böyük Palata), 3 noyabr 2011-ci il **57**

Sahin v. Germany (GC) (Sahin Almaniyaya qarşı) (Böyük Palata), 8 iyul 2003-cü il **80**

Salapa v. Poland (Salapa Polşaya qarşı), 19 dekabr 2002-ci il **44**
Schalk and Kopf v. Austria (Şhalk və Kopf Avstriyaya qarşı), 24 iyun 2010-cu il **14, 30**

Schlumpf v. Switzerland (Şlumpf İsveçrəyə qarşı), 8 yanvar 2009-cu il **18, 71**

Schonenberger and Durmaz v. Switzerland (Şönenberger və Durmaz İsveçrəyə qarşı), 20 iyun 1988-ci il **38**

Schuth v. Germany (Şüt Almaniyaya qarşı), 23 sentyabr 2010-cu il **63**
Sciaccia v. Italy (Şakka İtaliyaya qarşı) (qərarad), 4 sentyabr 2003-cü il **19**

Scozzari and Giunta v. Italy (GC) (Skotsari və Ciunta İtaliyaya qarşı) (Böyük Palata), 13 iyul 2000-ci il **56**

Segerstedt-Wiberg and others v. Sweden (Segerstedt-Viberq və başqaları İsveçə qarşı), 6 iyun 2006-cı il **21**

Sen v. the Netherlands (Sen Niderlanda qarşı), 21 dekabr 2001-ci il **92, 100**

Şerife Yiğit v. Turkey (Şerife Yiit Türkiyəyə qarşı), 2 noyabr 2010-cu il **31**

Shimovolos v. Russia (Şimvolos Rusiyaya qarşı), 21 iyun 2011-ci il **42**
Shofman v. Russia (Şofman Rusiyaya qarşı), 25 noyabr 2005-ci il **79**
Sidabras and Dziautas v. Lithuania (Sidabras və Ciautas Litvaya qarşı) (qərarad), 21 oktyabr 2003-cü il **13**

Sidiropoulos v. Greece (Sidiropulos Yunanıstana qarşı), 10 iyul 1998-ci il **41**

Silver and others v. the United Kingdom (Silver və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı), 25 mart 1983-cü il **36, 43-44**

Sisojeva and others v. Latvia (GC) (Sisoyeva və başqaları Latviyaya qarşı) (Böyük Palata), 15 yanvar 2007-ci il **102**

Slivenko and others v. Latvia (Slivenko və başqaları Latviyaya qarşı), 9 oktyabr 2003-cü il **92**

Smirnova v. Russia (Smirnova Rusiyaya qarşı), 24 iyul 2003-cü il **39**
Smith and Grady v. the United Kingdom (Smit və Qredi Birləşmiş Krallığa qarşı), 27 sentyabr 2009-cu il **48**

Söderbäck v. Sweden (Söderbek İsveçə qarşı), 28 oktyabr 1998-ci il **31**

Soering v. the United Kingdom (Sörinq Birləşmiş Krallığa qarşı), 7 iyul 1989-cu il **91**

Stés Colas Est and others v. France ("Stes Kolas Est" və başqaları Fransaya qarşı), 16 aprel 2002-ci il **23, 34**

Stubbings v. the United Kingdom (Stabbinqs Birləşmiş Krallığa qarşı), 22 oktyabr 1996-cı il **69**

Sunday Times v. the United Kingdom ("Sandi Tayms" Birləşmiş

Krallığa qarşı), 26 aprel 1979-cu il **41**
Surugiu v. Romania (Suruciu Rumıniyaya qarşı), 20 aprel 2004-cü il **84**
Sylvester v. Austria (Sylvester Avstriyaya qarşı), 24 aprel 2003-cü il **106**
Szuluk v. the United Kingdom (Şuluk Birləşmiş Krallığa qarşı), 2 iyun 2009-cu il **44, 53**

T, U, V

T.P. and K.M. v. the United Kingdom (GC) (T.P. və K.M. Birləşmiş Krallığa qarşı) (Böyük Palata), 10 may 2001-ci il **43**
Taskin and others v. Turkey (Taşkın və başqaları Türkiyəyə qarşı), 10 noyabr 2004-cü il **10, 90**
Tatar v. Romania (Tatar Rumıniyaya qarşı), 27 yanvar 2009-cu il **75**
Taylor-Sabori v. the United Kingdom (Teylor-Sabori Birləşmiş Krallığa qarşı), 22 oktyabr 2002-ci il **36**
Ternovsky v. Hungary (Ternovski Macarıstana qarşı), 14 dekabr 2010-cu il **25**
Toma v. Romania (Toma Rumıniyaya qarşı), 24 fevral 2009-cu il **39**
Tuquabo-Teckle and others v. the Netherlands (Tukuabo-Tekle və başqaları Niderlanda qarşı), 1 dekabr 2005-ci il **98-100**
Turek v. Slovakia (Turek Slovakiyaya qarşı), 14 fevral 2006-cı il **21**
Tysiäc v. Poland (Tısyak Polşaya qarşı), 20 mart 2007-ci il **69**
Üner v. the Netherlands (GC) (Üner Niderlanda qarşı) (Böyük Palata), 18 oktyabr 2006-cı il **95-96**
Uzun v. Germany (Uzun Almaniyaya qarşı), 2 sentyabr 2010-cu il **45**
V.C. v. Slovakia (V.C. Slovakiyaya qarşı) (qərarı), 16 iyun 2009-cu il, 8 noyabr 2011-ci il* **39, 69**

Van Kuck v. Germany (Van Kuk Almaniyaya qarşı), 12 iyun 2003-cü il **18, 71**
Velcea and Mazare v. Romania (Velsea və Mazare Rumıniyaya qarşı), 1 dekabr 2009-cu il **31**
Venema v. the Netherlands (Venema Niderlanda qarşı), 17 dekabr 2002-ci il **80**
Vo v. France (Vo Fransaya qarşı), 8 iyul 2004-cü il **57**
Voleski v. Czech Republic (Voletski Çexiya Respublikasına qarşı), 29 iyun 2004-cü il **105**
Von Hannover v. Germany (Fon Hannover Almaniyaya qarşı) (qərarı), 8 iyul 2003-cü il, 24 iyun 2004-cü il **19, 73**

W, X, Y, Z

Wagner and J.M.W.L. v. Luxembourg (Vaqrner və J.M.W.L. Lüksemburqa qarşı), 28 iyun 2007-ci il **33**
Wainwright v. the United Kingdom (Veynrayt Birləşmiş Krallığa qarşı) (qərarı), 13 dekabr 2005-ci il **26**
Wakerfiel v. the United Kingdom (Vekerfil Birləşmiş Krallığa qarşı), 1 oktyabr 1990-cı il **13**
Weber and Saravia v. Germany (Veber və Saraviya Almaniyaya qarşı) (qərarı), 29 iyun 2006-cı il **45**
Wieser and Bicos Beteiligungen GmbH v. Austria (Vizer və "Bikos Betyliqungen GmbH" Avstriyaya qarşı), 16 oktyabr 2007-ci il **36**
William Faulkner v. the United Kingdom (Uilyam Folkner Birləşmiş Krallığa qarşı), 4 iyun 2002-ci il **44**
Wisse v. France (Visse Fransaya qarşı), 20 dekabr 2005-ci il **21**
Worwa v. Poland (Vorva Polşaya qarşı) (qərarı), 16 may

2002-ci il **26**

X and Y v. Liechtenstein (X və Y Lixtenşteynə qarşı) (qəraradad), 14 iyul 1977-ci il **91**

X and Y v. Switzerland (X və Y İsveçrəyə qarşı) (qəraradad), 3 oktyabr 1978-ci il **48**

X and Y v. the Netherlands (X və Y Niderlanda qarşı), 26 mart 1985-ci il **69**

X v. Belgium (X Belçikaya qarşı) (qəraradad), 7 dekabr 1982-ci il **21**

X v. Germany (X Almaniyaya qarşı) (qəraradad), 10 mart 1981-ci il **16**

X v. Iceland (X İslandiyaya qarşı), 4 mart 1976-cı il **14**

X v. Switzerland (X İsveçrəyə qarşı), 10 iyul 1978-ci il **13, 34**

X v. the United Kingdom (X Birləşmiş Krallığa qarşı) (qəraradad), 1 iyul 1977-ci il **31**

X v. the United Kingdom (X Birləşmiş Krallığa qarşı) (qəraradad), 12 oktyabr 1978-ci il **36**

X v. the United Kingdom (X Birləşmiş Krallığa qarşı) (qəraradad), 13 may 1980-ci il **24**

X v. the United Kingdom (X Birləşmiş Krallığa qarşı) (qəraradad), 6 oktyabr 1982-ci il **14, 20**

X, Y and Z v. the United Kingdom (X, Y və Z Birləşmiş Krallığa qarşı) (Böyük Palata), 22 aprel 1997-ci il **30, 79**

Y.F. v. Turkey (Y.F. Türkiyəyə qarşı), 22 iyul 2003-cü il **26**

Yazgul Yilmaz v. Turkey (Yazgül Yılmaz Türkiyəyə qarşı), 1 fevral 2011-ci il **27**

Yousef v. the Netherlands (Yusef Niderlanda qarşı), 5 noyabr 2002-ci il **78**

Yousef v. the United Kingdom (Yusef Birləşmiş Krallığa qarşı), 30 iyun 1992-ci il **33**

Z v. Finland (Z Finlandiyaya qarşı), 25 fevral 1997-ci il **21**

Zaunegger v. Germany (Tsaunegger Almaniyaya qarşı), 3 dekabr 2009-cu il **79**

Znamenskaya v. Russia (Znamenskaya Rusiyaya qarşı), 2 iyun 2005-ci il **16**

Zwadka v. Poland (Zvadka Polşaya qarşı), 23 iyun 2005-ci il **81**

**Avropa Şurasının
İnsan Hüquqları və Qanunun Aliliyi
üzrə Baş Direktorluğu
F-67075 Strasbourg Cedex**

www.coe.int/justice

İvana Roanya (Ivana Roagna) cinayət işləri üzrə vəkil, habelə insan hüquqları və qanunun aliliyi məsələləri üzrə ekspertdir. O, Avropa Şurasında, o cümlədən Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsində çalışıb və ATƏT-in Bosniya və Herseqovinadakı ofisinin məsul əməkdaşı vəzifəsində işləyib.

Hazırda UNICRI-də təlimlər üzrə baş mütəxəssis olan İvana Roanya İtaliya, Misir, Braziliya və Anqoladan olan mütəxəssislər üçün, habelə BMT-nin və Avropa İttifaqının sülhyaratma əməliyyatlarının personalı üçün insan hüquqlarına dair beynəlxalq hüquq normaları və Avropa standartları ilə bağlı təlim proqramları hazırlayır və təlimlər keçir.